

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

ADEM KARADERE

NEVRES-İ KADİM'İN FARŞÇA DİVÂNI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ:

Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU

T 944 86

KIRIKKALE-1999

NEVRES-İ KADİM'İN FARŞA DİVÂNİ

ÖZET

XVIII. yy. Osmanlı şairlerinden olan Nevres-i Kadîm, Kerkük’de doğmuştur. Doğum tarihi ise belli değildir. Onun kimlerden ders aldığı ve eğitimini nerelerde yaptığı da bilinmemektedir. Nevres, Türkçe ve Farsça birçok manzum ve mensur eserler vermiştir. Verdiği eserler onun bir çok dili iyi derecede bildiğini göstermektedir. Şairin Türkçe ve Farsça divanlarına düştüğü tarih kıtaları, onun tarih düşme sanatını başarıyla uyguladığını ortaya koymuştur. Nevres, aldığı eğitimler sayesinde katiplik, hafız-ı kütüplük, müderrislik, kadı naipliği, Bosna, Tokat ve Filibe kadılığı görevlerinde bulunmuştur.

Nevres, bulunduğu görevler sırasında bir çok sürgün yemiş ve sıkıntılı günler geçirmiştir. Bu sıkıntılı günlerden kurtulabilmek için Neyli, Es’ad Efendi, Râgıp Paşa ve Ahmed Paşa gibi idarecilerle ilişkileri olmuştur. Nevres-i Kadîm, ikinci kez sürgün edildiği Bursa’da Şevval 1175/Mayıs 1762’de vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça Divan, Gazve-i Bedr, Tarihçe-i Nevres, Münşeât, Mebâligu'l- Hikem ve Tarih-i Cihangir Şah onun güzide eserlerindedir.

Çalışmamıza konu olan Nevres-i Kadîm’in Farsça Divanı’nda beş kaside, iki tarih, bir sâkînâme, iki tahmis, altmış beş gazel, otuz dokuz muamma ve lügaz, sekiz rûbaî ve kıt’a, on üç müfred vardır. Bu divanda kasideler 312 beyit, tarihler 33 beyit, tahmisler 97 bent, sâkînâme 63 beyit, gazeller 434 beyit, muamma ve lügazler 48 beyit, rûbaî ve kıt’alar 16 beyit, müfredler 13 beyit olmak üzere toplam 1210 beyittir.

Nazmın her türünde örnekler veren Nevres, Türkçe ve Farsça divanlarında kendisinden önce söylenmemiş sözler ve manalar kullanmış ve bunu da Türkçe divanında dilegetirmiştir. Nevres, kaleme aldığı her beyitte sıkıntılarını, dertlerini, gurbet ızdırabını, özlemlerini, vb. konuları işlemiştir. Oldukça sade bir dili vardır. Şiirlerini kendisinden ve yaşamından kesitler vererek yazmış, kapalı manalara yönelmemiş ve fazla yabancı kelimeler kullanmamıştır.

Tenkitletli metnini hazırladığımız bu çalışma Nevres-i Kadîm’in hayatını, eserlerini ve edebi kişiliğini ortaya koyduğu gibi kasidelerinde ve gazellerinde işlediği konular sosyoloji alanında; tarihlerinde işlediği konular tarih alanında yapılacak çalışmalara malzeme teşkil edecektir. Şairin XVIII. yüzyılda yaşamış birçok şahsiyetlere de divanında yer vermiş olması bu dönem tarihi ile ilgilenenler için iyi bir kaynak olacaktır.

ABSTRACT

Nevres-i Kadîm, who was a poet of one of the 18th century Ottoman poets, was born in Kerkük. It is unknown whom he had taken lessons from or where he had been educated. Nevres had written a number of works both in verse and prose, in Turkish and Persian. The works he had given shows that he could speak various languages fluently. The strophes (kit'a), on which he had composed chronograms, brings up his success in this art. Through his education, he had been a clerk, librarian, professor (müderis), substitute judge and judge of Bosnie, Tokat and Philippopolis.

Nevres had gone into banishment several times during his career and lived a hard life. In order to get out of those hard days he had contacted with Neyfî, Es'ad Efendi, Râgıb Pasha and Ahmed Pasha. Nevres-i Kadîm died in Bursa, where he had gone into banishment for the second time, in May 1762/Şevval 1175. Turkish and Persian Dîvân, Gazve-i Bedr (Battle of Bedr), A Short History of Nevres, Münşe'ât (Letters), Mebâliġu'l-Hikem (Amounts of wisdoms) and History of Cihân-gîr Shah are his outstanding works.

In his Persian Dîvân, we studied on, there are five eulogies (kasîde), two histories (târîh), a sakînâme (ode addressed to a cupbearer), two tahmîs (a poem composed by adding three lines rhyming with the first line of couplet of a gazel), sixty five ghazels, forty eight riddles (mu'ammâ), and puzzles (lügaz), fifteen quatrains (rubâî) and thirteen single couplets (müfred). In this Dîvân eulogies have 312 couplets, histories have 33 couplets, tahmises have 97 stanzas, sâkinâmes have 63 couplets, ghazels have 434 couplets, riddles and puzzles have 48 couplets, quatrains have 16 couplets and single couplets have 13 couplets; totaly 1210 couplets.

Nevres, who had written in every types of poetry, had used some words and meanings never told before and had touched this subject in his Turkish Dîvân. Nevres wrote about his problems, suffer of exile, his longings in his poems. He has a fairly simple language. He had written his poems giving examples from himself and his own life, hadn't used complex meanings and many foreign words.

While telling about Nevres-i Kadîm's life, works and his literary career, this work, a crucial text, will be a material for sociological subjects through the eulogies and ghazels and also for historical matters with its historical subjects. This study will be useful for those who are interested in this period, because the poet had given a part for some characters who had lived in the 18th century.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım "Nevres-i Kadîm'in Farsça Dîvânı" adlı çalışmamı, ilmî ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

29.12.1999

Adem KARADERE

ÖNSÖZ

XVIII. yy. Osmanlı şairlerinden Nevres-i Kadîm'in Farsça Divanı bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Nevres-i Kadîm, sanatın ve sanatçının takdir edildiği, sanattan anlayan, musiki şinas, şair ve barış içinde yaşamasını seven padişahların zamanında yaşamıştır. Nevres, eserlerini, öncülüğünü Nedim'in yaptığı kendi eserlerinde günlük konuşma dilini, deyimleri ve atasözlerini, sade ve canlı bir biçimde hatta bazen yabancı kelimeleri halkın ağzında bozulduğu şekliyle kullandıkları dönemde kaleme almıştır.

Nevres-i Kadîm'in Türkçe Divanı, 1993 yılında Şerife Yağcı tarafından yüksek lisans tezi, 1994 yılında Hüseyin Akkaya tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlanmıştır. Farsça Divanı bu tezlerin içerisinde eserleri başlığı altında kısaca açıklanmıştır. Farsça Divanı üzerinde her hangi bir çalışma da yapılmamıştır.

Nevres-i Kadîm'in Farsça Divanı'nın tenkitli metninin hazırlanmasıyla onun, edebi özellikleri, şiiri ve üslûbu hakkında çalışmalarda bulunacak araştırmacılara daha fazla imkan sunmayı hedefleyen bu çalışma; bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Osmanlı'nın XVIII. yüzyılda içinde bulunduğu siyasi, sosyal, ilmi ve kültürel durumları hakkında başlıca kaynaklardan yararlanılarak genel bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde eldeki mevcut kaynaklardan ve özellikle kendi şiirlerinden yola çıkarak hazırlanan Nevres-i Kadîm'in hayatı, eserleri ve edebi kişiliği, ikinci bölümde Farsça Divanın yazma nüshalarının tavsifleri, yazma nüshaların imlâ özellikleri, neşre hazırlanan metnin imlâ özellikleri, şiirlerinde işlediği konular, kullandığı nazım şekilleri ve vezinler, üçüncü bölümde Farsça Divanın tenkitli metni, indeks ve bibliyografya yer almaktadır.

Üçüncü bölümdeki tenkitli metinde, sayfanın sol tarafındaki rakamlar, beyit numaralarını, sağ taraftaki rakamlar ve harfler yazma nüshaları, manzume başlarındaki numaralar nazım numarasını göstermektedir. Nüshaların farklılıklarını gösteren varyantlar, manzume ve beyit numarası ile birlikte sayfa altında verilmiş, varyantların altında da şiirlerin bahirleri ve vezinleri belirtilmiştir. Ayrıca birinci tahmisdeki 'Urfî-yî Şîrâzî'ye ait beyitler Dîvân-ı es'âr-i 'Urfî-yî Şîrâzî'deki beyitlerle ve ikinci tahmisdeki Sa'dî-yî Şîrâzî'ye ait beyitler Külliyyat-ı Sa'dî'deki beyitlerle farklılık göstermiştir. Varyantlarda 'Urfî-yî Şîrâzî'nin kasidesi U ve Sa'dî-yî Şîrâzî'nin kasidesi S harfi ile gösterilmiştir. Bu tenkitli metnin yazımında " Nukâtî der Bâb-ı Resmü'l Hatt-ı Fârsî " isimli yazım kılavuzuna uymaya özen gösterilmiştir.

Her çalışmada olan kusur ve eksiklerin bu çalışmada da olacağı kesindir. Bu nedenle değerli araştırmacı ve bilim adamlarınca yapılacak tenkitlerin, daha sonra bu alanda yapacağım çalışmalarda daha dikkatli olmama teşvik edeceğinde şüphe yoktur. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmaya danışmanlık görevini üstlenen değerli hocam Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU'na tavsiye, ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	VIII
BİBLİYOGRAFYA	IX
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI	1-3
SİYASİ DURUM	1
LALE DEVRİ	2
KÜLTÜREL DURUM	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NEVRES-İ KADİM'İN HAYATI	5-10
Kâtipliği	6
Hâfız-ı Kütüplük	6
Müdürlük	6
Kadı Nâipliği	6
Bosna, Tokat ve Filibe Kadılıkları	7
Nevres'in adına kasideler yazdığı şahıslar	8
Neylî	8
Es'ad Efendi	9
Râgıp Paşa	9
Ahmed Paşa	10
ESERLERİ	11-13
Türkçe Divan	11
Farsça Divan	12
Gazve-i Bedr	12
Tarihçe-i Nevres	13
Münşeât	13
Mebâligu'l Hikem	13
Tarih-i Cihangir Şah	13
EDEBİ KİŞİLİĞİ ve ÜSLÛBU	15

İKİNCİ BÖLÜM

NEVRES-İ KADİM'İN FARŞÇA DİVANI	21-33
YAZMA NÜSHALARIN TAVSİFLERİ	21
NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	28
YAZMA NÜSHALARIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ	30
NEŞRE HAZIRLANAN METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ	30
İŞLENEN KONULAR	31
KULLANDIĞI NAZİM ŞEKİLLERİ	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FARŞÇA DİVAN'IN TENKİTLİMETNİ	1-11
FİHRİST	11

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmada İslâm Ansiklopedisi'nde kullanılan transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

Sesliler: آ, اَ, اِ, اِ : ā, اِ : ī, و : ū, ا : a, اِ : i, اِ : u,o.

Sessizler:

ء : ʾ	خ : ḫ	ص : ṣ	ك : k
ب : b	د : d	ض : ḏ	گ : g
پ : p	ذ : ḏ	ط : ṭ	ل : l
ت : t	ر : r	ظ : ḏ	م : m
ث : ṯ	ز : z	ع : ʿ	ن : n
ج : ċ	ژ : j	غ : ġ	و : v
چ : ċ	س : s	ف : f	ه : h
ح : ḥ	ش : š	ق : q	ی : y

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Vâsıf Efendi Mehâsinü'l Asar, Tarih I-II , İstanbul 1219.h.
- Aktepe (M.Münir), Es'ad Efendi md., İslâm Ansiklopedisi, IV., 363-365.
- Akkaya (Hüseyin), Nevres-i Kadim ve Türkçe Divanı, İstanbul 1994, (Basılmamış Doktora tezi).
- Akün (Ö.Faruk), Nevres Abdürrezzak md., İslâm Ansiklopedisi, IX., 228-231.
- Ateş (Ahmed), İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler, İstanbul 1968.
- Baysun (M. Cavid), Ahmed Paşa md., İslâm Ansiklopedisi, II, 199-200.
- Bedir (Nurcan), Neylî, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Konya 1993, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi).
- Büyük Türk Klasikleri, I- XII, İstanbul 1987.
- Cevâhîrî (Vecdî), Dîvân-ı Es'âr-i 'Urfî-yî Şîrâzî, Tahran 1369 hş.
- Hüseyin Ayvansarayî, Hadikatü'l-cevâmî', I-II, İstanbul 1281.
- 'İsmâ'il Pâşâ Hediye-tü'l-'Ârifîn 'Esmâ'u'l-mü'ellifîn , İstanbul 1951.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu I. Türkçe Tarih Yazmaları I. Fas. 10, İstanbul 1943-1951.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, I-IV, İstanbul 1947-1976.
- İzzi, Tarih, İstanbul 1199.h.
- İA- İslâm Ansiklopedisi, MEB,I-XIII, İstanbul 1993.
- Karahan (Abdülkadir), Râgıp Paşa md., İslâm Ansiklopedisi, IX, 594-598.
- Mehmed Celal, Osmanlı Edebiyatı Numuneleri, İstanbul 1312.h.
- Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî I-IV, İstanbul 1308.h.
- MEB, Türk Ansiklopedisi, I-XXIII, İstanbul 1968.
- Muallim Naci, Esami, İstanbul 1308.h.
- Özcan (Abdülkadir), Ahmed Paşa md., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, II,111.
- Öztuna (Yılmaz), Büyük Osmanlı Tarihi, I-X, İstanbul 1994.
- Sa'dî-yî Şîrâzî, Külliyyât-ı Sa'dî, Tahran 1351.hş.
- Samî (Şemsedîn), Kamus al-a'lâm I-IV, İstanbul 1306.h.
- Şânîzade Mehmed Atâullah Efendi, Tarih I-II, İstanbul 1291.h.
- Tahir Efendî, Bursalı Mehmed Osmanlı Mü'ellifleri I-III, İstanbul 1333.h.
- Tanışık (İbrahim Hilmi), İstanbul Çeşmeleri, I-II, İstanbul 1943-1945.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolijisi, T.C Kültür Bakanlığı, I-X, Ankara 1997.
- TDEA, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi , I-VIII, İstanbul 1976-1999.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, I-XIV İstanbul 1988.
- Uzunçarşılı (İsmail), Osmanlı Tarihi, I-IV, Ankara 1988.
- Yağcı (Şerife), Nevres-i Kadim Divanı ve İndeksi, İzmir 1993. (Basılmamış Yüksek Lisans tezi)
- Ziya Paşa, Harabat, İstanbul 1292.

KISALTMALAR

A	: Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 468/1'deki Dîvan-ı Nevres yazması.
bk.	: bakımız
Bl.	: Bölümü
E	: Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., 2700'deki Dîvan-ı Nevres yazması.
h.	: hicrî (kamerî)
hş.	: hicrî şemsî
İ	: İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 1748'deki Dîvan-ı Nevres yazması.
Ktp.	: Kütüphane(si)
M.F.A	: Mikro Filim Arşivi
mad.	: madde
mm.	: milimetre
nr.	: numara(lı)
ölm.	: ölüm tarihi
S	: Sa'dî-yî Şîrazî
s.	: sayfa
U	: 'Urfî-yî Şîrazî
vb.	: ve benzeri
yk.	: yaprak
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI

SİYASİ DURUM

XVIII yüzyılı Osmanlı İmparatorluğu içeride isyanlar, karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılar, dışarıda ise yenilgiler ve toprak kayıpları ile sonuçlanan savaşlarla geçirmiş, artık Osmanlı o haşmetli günlerini kaybetmiş ve bir gerileme döneminin içerisine girmiştir. 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması'nın ağır şartları ile devlet iyice sarsılmış, on altı yıl süren savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti başta Azak Kalesi olmak üzere birçok yeri de elinden çıkarmıştır. Uzun yıllar süren seferlerin sonunda ekonomik durum iyiden iyiye bozulmuş, bu nedenle vergiler arttırılmış, yeni vergiler konulması yoluna gidilmiş, bu da halkta hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. 1711 de Rus ordusu Prut bataklığında sıkıştırılarak bozguna uğratılmış, fakat bu zaferden yeterince faydanılamamış ve 1712 de imzalanan İstanbul antlaşması sonucu Mora ve bazı topraklar geri alınmışsa da ülke yine huzura kavuşmamıştır. 1718 de yapılan Pasarofça antlaşması, Osmanlı Devleti için bir paylaşma antlaşması olduğu halde, uzun yıllar süren savaşlar, Anadolu'daki karışıklıklar, ayaklanmalar ve geçim sıkıntısından bunalan Osmanlı halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır.

Ülke bu antlaşma ile, Lâle Devri olarak adlandırılan ve Patrona Halil isyanına kadar devam eden barış ve sükunet devrine girmişti. Bu dönem kalkınma, edebiyat, kültür, zevk ve eğlence dönemi olmuştur. Dönemin ağır vergileri altında ezilen halk ödediği vergisinin sürekli zevk ve eğlenceye harcandığını gördükçe huzuru bozulmaya başlamıştır. Bu durum Patrona Halil isyanına kadar sürmüştü, Sadrazam İbrahim Paşa sadareten indirilerek öldürülmüş, Sultan III. Ahmed de tahtından indirilmiştir. Böylece kalkınma, edebiyat ve kültür, zevk ve eğlence dönemi sona ermiş, yeni yapılan saraylar, köşkler ve bahçelerin çoğu yağmalanıp yıkılmıştır.

Sultan III. Ahmed'den sora tahta geçen Sultan I.Mahmud'un ilk dönemlerinde Patrona Halil ve arkadaşları ile bir takım olaylar yaşanmış ve bu olaylar çekilmez hal almıştı.¹ Bu durumun böyle devam edemeyeceğini anlayan Sultan Mahmud, Patrona ve arkadaşlarını bir oyunla saraya çağırarak hepsini öldürtmüş, çıkan asker ayaklanmalarını da bastırarak devlet idaresine karşı yapılan ayaklanmaları bastırmıştır.² Bu sırada Osmanlı Devleti, doğuda İran ve batıda Avusturya ve Rusya ile yeniden savaşa başlamıştı. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması ile Kırım'a bağımsızlık, Rusya'ya da Osmanlı tebaası olan ortodoksları koruma hakkı verilmiştir. Ruslar bundan sonra sık sık Devlet'in içişlerine karışma bahanesi bulmuşlardır. Başta Rusya ve İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin Osmanlı siyasetine karışmaları, savaşlar, Mısır, Suriye ve Anadolu'nun birçok yerinde çıkan ayaklanmalar ve isyanlar yüzyılın sonuna kadar sürmüştür.

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu çoğu zaman aydın düşünür, sanattan anlayan; şair, musikişinas, sakin yaratılışlı, savaştan kaçınan sultanlar tarafından yönetilmiştir.³ Birkaçı dışında bu padişahlar Devlet'in eski gücünü yitirdiğini ve bir felakete sürüklendiğini, buna karşı Avrupa ülkelerinin bilim ve teknikte hergün biraz daha ilerlediğini, savaş usullerinde nasıl üstünlük kazandıklarını görürüyorlardı. Kurtuluşun Avrupa'yı güçlendiren bazı kurumları ülkeye getirmekte olduğuna, bir zamanlar Osmanlı Devleti'ni yücelten, ama eskijen ve yetersiz kalan güzide kurumları ve usulleri değiştirmek gerektiğine inanıyorlardı. Sırasıyla Sultan III. Ahmed (1703-1730), Sultan I. Mahmud (1730-1754), Sultan III. Mustafa (1757-1774), Sultan I. Abdülhamit (1774-1789), Sultan III. Selim (1789-1808) zamanında sürdürülen iyileştirme çalışmaları, değişik çevrelerce kuşkuyla ve direnişle karşılanmış ve Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılı, başladığından daha güçsüz, perişan bir durumda bitirmiştir.

LÂLE DEVRİ

Savaştan kaçınan ve eğlenceye düşkün olan Sultan III. Ahmed, padişahlık yaptığı dönemde fazla lükse ve ihtişama kaçmıştır. Bu durum 1718-1730 yılları arasında 12 yıl, 4 ay, 13 gün sürmüştür. İsim babalığını Yahya Kemal yapmış, Ahmet Refik de adını Lâle Devri olarak koymuştur. Lale Devri dışarıdan toz pembe görünmesine rağmen Osmanlı tarihine neşe ve zevk içinde geçen kara bir tarih olarak kayıtlara geçmiştir. Bu devir, İstanbul'un imar çalışmaları, bir basım evinin kurulması, bazı önemli eserlerin Türkçeye çevrilmesi gibi bilim, kültür ve edebiyat çalışmaları haricinde yiyip içip eğlenmekle geçirildi; devlet büyüklerinin hayatında aşırı derecede lükse kaçış vardı. Pahalı kürkler giymek moda oldu. Avrupa'dan şehir ve bahçe planları, usta mimarlar getirildi. Paris ve İsfahan'nın tanınmış bahçeleri örnek alınarak havuzlu

¹ Büyük Türk Klasikleri,VI, 195

² Öztuna Yılmaz, V, 5-8.

³ Uzunçarşılı İsmail, IV/I, 247-255.

bahçeler, gezinti ve eğlence yerleri yapıldı. Halic'in sonundaki Kağıthane deresinin yatağı değiştirilerek mermer kaplı bir kanal içine alındı. Kıyısına sütunlar üzerine büyük ve süslü kasır yapıldı. Çeşmeler, fıskiyeli havuzlar, lâle ve sümbül bahçeleriyle, halka çadırlar kurularak seyir ve eğlence için geniş çimenlik alanlar oluşturuldu. Bütün bu işler iki ay gibi kısa bir sürede bitirildi. İstanbul'un her yanında kasırlar, bahçe içerisinde köşkler, kıyılarda yalılar, köprüler, çeşmeler, hanlar, kitaplıklar yapıldı.

Zevk-i safâ ile yaşamayı seven Sultan Ahmed, her mevsimi bir başka saray ve köşkte geçirir, ilkbaharda ise daha çok Sa'd-âbâd köşkünü severdi. Bu mevsimde sık sık sadrazamını, devlet büyüklerini, yabancı elçileri burada düzenlenen eğlencelere çağırır, kendisi de karadan, bazan da saltanat kayıklarıyla denizden kalabalık ve görkemli bir alayla Kağıthane'ye gelirdi. Burada lâle ve sümbül bahçelerini gezerler, gece de mumlar ve meşâleler eşliğinde eğlenceler yaparlardı. Halkın da bu eğlencelere katılması için kırdâ çadırlar kurulurdu. Kışın da saraylarda ve köşklere yapılan bu eğlenceler; edebiyat tarihine "helva gecesi" - ve "helva sohbeti" olarak geçen bu toplantılarda türlü türlü helvalar hazırlanır, rengarenk şerbetler içilir, sohbetler edilirdi. Yaz kış devam eden bu eğlencelere çoğunlukla musiki ustaları ve şairler de çağrılır, bunlar da sazları ve besteleriyle sanatlarını gösterirler; şairler hazırladıkları kasideleri sunarlar, gazellerini ve şarkılarını okurlardı.

Daha önce Sultan IV. Murad ve IV. Mehmed döneminde Mısır ve Avusturya'dan getirilen lâle görülmemiş biçimde çoğalmış, başta Hollanda ve Şiraz olmak üzere dünyanın pek çok yerinden lâle soğanı getirilerek, 639 değişik lâle türü geliştirilmiş ve bu devrin çok sevilen ve aranan, değerli bir çiçeği haline gelerek, bütün saray ve kasırların bahçelerinde yetiştirilmiştir. Bu devrin diğer en önemli olayı da bilim ve kültür tarihi bakımından İstanbul'da bir basımevinin kurulmasıdır.⁴

KÜLTÜREL DURUM

Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda siyâsî gücünü iyiden iyiye kaybetmesine, malî ve iktisâdî sıkıntılar içinde zor bir devir geçirmesine karşın, bilim ve kültür hayatıyla edebiyat, siyâsî çöküntüden fazla etkilenmemiştir. XVIII. yüzyıl edebiyatı XVII. yüzyıldaki gelişimini sürdürmüştür. Yüzyılın başında III. Ahmed (1673-1736) ve sonunda Sultan III. Selim (1761-1808), şiire, kültüre, güzel sanatlara hizmet eden bu iki padişah dönemlerinde edebiyat ve kültür alanında büyük ilerleme görülmüş ve biri Lâle devrinde diğeri de yüzyılın sonuna doğru Divan edebiyatının iki büyük şairi, Nedim ve eşsiz dehasıyla Şeyh Galib yetişmiştir. Büyük bir değişiklik olmamakla beraber edebiyatın gelişmesinde bu yüzyıla ait birtakım özellikler vardır. Edebî türlerin hepsinde daha çok yerleşme olmuş, mahallî konular ve günlük yaşayış edebiyata daha çok girmiştir. Böylece XVIII. yüzyıl, divan edebiyatının halk zevkine yaklaştığı ve kendi benliğini geniş ölçüde yansıttığı bir devirdir. Öyleki bu iş XVIII. yüzyılda daha da

⁴ Büyük Türk Klasikleri, VI, 195.

hızlanmış özellikle lâle devri şairlerinin Boğazı, yeni yapılan binaları, buradaki eğlenceleri anlatmaları yerlileşme çabasının başlangıcı olmuştur.⁵

Divan şairlerinin bu yüzyıla gelinceye kadar hece ile şiir yazdıkları görülmemiş ancak Nedim ile Şeyh Galib hece vezniyle birer türkü yazarak divan edebiyatında halkın zevkine de yer vermiştir. Nedim başta olmak büyük Divan şairleri kendi eserlerinde günlük konuşma dilini, deyimleri ve ata sözlerini, sade ve canlı bir biçimde hatta bazan Arapça, Farsça kelimeleri halkın kullandığı şekliyle kullanmışlardır. Yüzyılın ikinci yarısında Sünbülzade Vehbî, Enderunlu Fazıl, büyük sanatçı olmamakla birlikte, sade dille yazmak, yerli konuları ve halk zevkini şiirde kullanma merakıyla bayağılaşmışlar, zevksizliğe düşmüşler, bazen açık saçık, müstehcen sözler kullanma yoluna gitmişlerdir.

Bu yüzyılda İran edebiyatının etkisi oldukça azaltılmış, hemen hemen hiç kalmamış ve İran edebiyatından gelen klasik mesnevi konuları bırakılmış, mesneviler, yerli hayattan alınmış, hikayeler, din, ahlâk ve nasihatleri içeren hikayelerden oluşmaktadır. Tasavvufta, vahdet-i vücuda erişebilmek için tasavvufun merhaleleri tamamen şahsî buluşlarla, tasvirlerle işlenerek orjinal bir eser meydana getirilmiştir. XVIII. yüzyılda manzum yazmada büyük bir gelişme görülmüş, özellikle Lâle Devri'nde yeni binaların yapılması ve eskilerin onarılmasından, ramazan, bayram, nevruz, sadâret, vezâret kutlamaları, şehzâdelerin doğumları ve sünnetlerine, sultan düğünlerine, savaştan kazanılmış başarılarla, yabancı devletlerle yapılan anlaşmalara, elçilere verilen ziyafetlere ve benzeri büyük küçük her olaya bütün şairlerce manzum tarihler düşülmüş, kaside yada kıt'alar divanları doldurmuşdur. Bu dönemde sayısız divan şairleri yetişmiş, Osman-zâde Tâib, Seyyid Vehbî, Sâmî, İzzet Ali Paşa, Sürûfî, Dürrî, Kânî, Arif, Neylî, Nazîm, Sâkîp bunlardan birkaçıdır.⁶ Bu dönemde yetişen şairlerin bir kısmı dini konularda, diğer bir kısmı da din dışı konularda önemli eserler vermişlerdir.⁷

⁵ Büyük Türk Klasikleri, VI, 195-198, Türk Ansiklopedisi I, 131-132.

⁶ Türk Edebiyat Tarihi, s. 749.

⁷ AKKAYA H., s.6, Türk Ansiklopedisi, I, 131-132.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEVRES-İ KADİM'İN HAYATI

Asıl adı Abdürrezzak olan Nevres'in doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak Farsça Divan'da bulunan G63/6 nolu gazelinde mevcut aşağıdaki beyitin doğum tarihine ışık tutacağı inancındayım.

عمر پنجاه زیان کرد تو ای خوجه همین پنج یین ده بشمر پانزده جو یست بگو⁸

Burada ilgi çekici olan birinci mısradaki yer alan elli sayısının ikinci mısradaki verilen sayısal değerlerin elli bulmasının yanısıra birinci mısranın sayısal değerler toplamı 1145 tarihini vermekte ve bu rakamdan elli çıkarırsak 1095 tarihi ortaya çıkmaktadır. Bu tarihi de doğum tarihi olarak ele almak mümkündür.

Nevres'in Kerkük'te doğduğunda bütün kaynaklar görüşbirliğindedirler. Hediyetü'l-Arifin'de de babasının Şehrizûrlu olduğu kayıtlıdır. Babasının adı kaynaklarda Abdullah ve Mehmed adlarıyla geçmektedir. Nevres'i XIX. yüzyılda yaşayan Osman Nevres'den ayırabilmek için Nevres-i Kadîm diye zikretmişlerdir. Nevres-i Kadîm'in tahsilini nerede yaptığı ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir. Nevres'in küçük yaşta İstanbul'a gelerek eğitim gördüğü belirtilmektedir⁹, muhtemelen, doğup büyüdüğü Kerkük ve civarındaki medreselerden birinde eğitim gördüğü tahmin ediliyor.¹⁰

Kaynaklardaki kendi ifadelerinden tahsilini tamamladığı, Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere her üç dilde de manzum ve mansûr eserler verebilecek şekilde iyi bir medrese eğitimi aldığı görülmektedir. Ayrıca Hint dillerinden birini de az çok

⁸ Farsça Divan, s.72.

⁹ Büyük Türk Klasikleri, VI, 372.

¹⁰ AKKAYA H. , Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s 22.

bildiğini, Türkçeye çevirdiği Hindistan Şâhı Celâledin Mehmed Ekber Şâh'ın oğlu Cihangir Nûreddin tarafından yazılan "Cihangir Şâh Tarihi"nin tercümesinin önsözünde belirtmiştir.¹¹ Nevres'in Farsça Divanı ve Farsçadan yaptığı başarılı tercümeleri Farsçaya olan hakimiyetini göstermektedir. Şairin Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmesi ve bulunduğu görevler kuvvetli bir öğrenim gördüğüne delil sayılmaklabirlikte Nevres, Kerkük'de, üslûp sahibi usta bir nâsir ve şair olarak tanınmış, yaptığı tercümeler ve verdiği eserler ile de bir çok dil bildiğini ve iyi bir mütercim olduğunu da göstermiştir.

Nevres devlet memuru olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur.¹² Bunlar sırasıyla:

Kâtipliği; Nevres'in yaptığı ilk memuriyet Hidmet-i Kitabi'lidir. Hidmet-i kitabilik görevini, Hekimoğlu Ali Paşa'nın doğudaki seraskerlikleri esnasında Zilkade 1138 (Temmuz 1726) ile Cemaziyelevvel 1143 (Kasım/Aralık 1730) tarihleri arasında yaptığı tahmin edilmektedir. Bu görevi Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtîn'de Hidmet-i kitabilik, Tevfik Mecmûatü't-Terâcim'de Hidmet-i kitabet olarak belirtilmiştir.

Hâfız-ı Kütüplük; Hekimoğlu Ali Paşa, İran şahı Tahmasb'a karşı Revan'ı başarıyla müdafaa edip, zafer elde etmesinden sonra Revan seraskeri, Hekimoğlu Ali Paşa'ya sadrazam tayin etmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa sadrazam olarak İstanbul'a dönmüş ve daha önce yanında çalışan hidmet-i katibi Nevres'i kurduğu kütüphaneye hâfız-ı kütüp tayin etmiştir. Nevres bu görevi iki yıl kadar sürdürmüştür.

Müderreslik; Nevres-i Kadîm, Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'ya bir tahmis yazar ve kendisine takdim eder, Sadrazam da 1147 (1734) yılında Nevres'i müderresliğe atar ve onu pek çok caizeyle ödüllendirir. Ancak Nevres'in müderresliği hangi medresede başladığına dair bir bilgi yoktur. Nevres bu müderresliği sırasında (1147-1154/1734-1741 yılları arası) Kazasker Seyyid Abdullah'ın (öl.1139-1726) kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu olmuştur.

Kadı Nâipliği; Nevres-i Kadîm müderreslik görevinden sonra 1147-1154 (1734-1741) yılları arasında Üsküdar'daki SUGRÛ MAHKEMESİ'NE Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi (öl. 1158/1745) tarafından naip olarak tayin edilmiştir ancak bu tayindeki memnuniyetsizliğini tarihi belli olmayan Türkçe Divanı'nın 147 numaralı gazelinde mizahî ve iğneleyici bir üslûpla ortaya koymuştur.

¹¹ Terzibaşı Ata, Nevres Abdürrezzâk mad., Türk Ansiklopedisi, XXV, 216.

¹² AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s 22 ve Aktün, Ö.F, Nevres Abdürrezzâk, İslam Ans., IX, 229.

Bosna, Tokat ve Filibe Kadılıkları; Nevres, Hekimoğlu Ali Paşa'nın ikinci defa sedarete getirilmesinden yaklaşık bir yıl önce 1154 (1741) de Bosna kadısı olmuştur. Nevres-i Kadîm, Bosna kadılığından azledilince, yeni bir görev alamamış ve beş yıl sürecek bir geçim sıkıntısına düşmüştür. Bu beş yıllık geçim sıkıntısından sonra Nevres, 10 Zilkade 1160 (13 Kasım 1747) tarihinde Tokat kadısı olmuş, bu görevinden memnun olmayınca 1161 (1748) yılı ortalarında Tokat kadılığından ayrılmış, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Filibe kadısı olmuştur.

Nevres Filibe kadılığı esnasında bazı zorluklarla karşılaşmış, herhalde halledememiş olmalı ki 1162 (1749) yılı başlarında bir yıllık örfî süre dolmadan azledilmiştir. Sultan I. Mahmud'un fermanı ile Edirne'de bir kaç ay zorunlu ikametde kalmış, yine aynı padişahın fermanıyla Girit'teki Resmo kasabasına sürgün edilmiştir. İstanbul'dan gemi ile yapılan, üç ay süren bir yolculuktan sonra 1163 (1749) yılında Resmo'ya ulaşmıştır. Resmo'ya gelişinden sonra, gerek kendisinin gerekse ailesinin içine düştüğü geçim sıkıntısını, yıllardır çektiği göğüs darlığını ve gurbet ızdırabını eserlerinde dile getiren Nevres, burada - Sultan III. Osman'ın tahta geçişine kadar-1168 (1755) altı yıl kalmıştır.¹³ Nevres'in Resmo'da altı ay kaldığı şeklindeki tesbit de hatalı olmalı.¹⁴ Kaynaklarda belirtilen tarihlere bakılacak olursa, bunun mümkün olmadığı aşikârdır.

Sultan III. Osman'ın tahta geçmesiyle Bursa'ya sürülen Nevres-i Kadîm, İstanbul'da kalma ümidinin olduğunu bazı devlet erkanından öğrenmiş ve Recep 1168 (Mayıs 1755) sonlarında Bursa'ya uğramadan İstanbul'a gelmiştir. Bu sırada üçüncü kez sadrazam olan Hekimoğlu Ali Paşa'nın ve devrin şeyhülislamı Abdullah Vassaf Efendi'nin yardımlarıyla Nevres'in İstanbul'da kalabilmesi için çalışmalar yapılırken bazı saray mensuplarının işi karıştırması ve Hekimoğlu Ali Paşa'nın Şaban 1168'de (Mayıs/Haziran 1755) azledilmesi sonucu şair, ailesini ve İstanbul'u terketmek zorunda kalmıştır. Bu heyecanlı ve bekleyiş dolu günlerin hikayesini şair, Mebâliu'l Hikem adlı eserinin mukaddimesinde ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Nevres, Bursa'ya gelir gelmez dönemin önemli şahsiyetlerine affı için içine düştüğü durumu içeren arzuhaller, mektuplar göndermiş, Sultan III. Mustafa'nın 16 Safer 1171'de (30 Ekim 1757) tahta çıkmasıyla kurtuluş ümidine kapılmış ve bu ümidi Sultan'ın tahta geçmesiyle birlikte gerçekleştirmiştir. Nevres-i Kadîm'in artık yüzü gülmüş, Bursa'ya geldikten otuz üç gün sonra 11-20 Rebiyülevvel 1171'de (23 Kasım-2 Aralık 1757) affedilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Nevres-i Kadîm, İstanbul'a geldikten üç ay sonra Koca Râgıp Paşa tarafından Cemaziyelevvel 1171'de (Ocak 1758) Kütahya kadılığına tayin edilmiştir. Nevres, Kütahya kadılığı yaptığı sırada eski hamisi

¹³ AKÜN Ö. F., İslam Ansiklopedisi, Nevres Abdürrezzâk md., IX, 228, AKKAYA H., Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.30.

¹⁴ . YAĞCI Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.X.

Hekimoğlu Ali Paşa da orada vali olarak bulunmaktaydı. Nevres, Hekimoğlu Ali Paşa'nın 9 Zilhicce 1171'de (14 Temmuz 1758) vefatında ve cenazesinin vasiyeti gereği İstanbul'a 11 Muharrem 1172'de (14 Eylül 1758) naklinde hamisine olan son görevini yerine getirmiştir.

Kütahya kadılığından 22 Recep 1172'de (21 Mart 1759) azolan Nevres, İstanbul'daki yalısında gönlü kırık, hasta bir şekilde yatarken 12 Şevval 1175 (6 Mayıs 1762) yılında Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin gayretleriyle ikinci defa Bursa'ya sürülmüştür. Hasta halinde bu sürgüne dayanamayan Nevres Bursa'ya varışından bir kaç gün sonra 1175'de (1762) vefat etmiştir. Genellikle kaynaklar şairin mezarının Bursa'da Pir Üftade Camii'nin karşısındaki kabristanlıkta olduğunda görüş birliğindedirler,¹⁵ ancak günümüzde kabrinin adı geçen yerde bulunmadığı ve mezar taşının da Bursa Müzesi'nde olduğu belirtilmektedir.¹⁶

Nevres'in hayatını etkileyen bir kaç kişi vardır. Onların adına birer yada ikişer kaside yazıp, dilek ve arzularını dile getirmiştir. Adına kasideler yazdığı şahısları burada kısaca belirtmek yerinde olacaktır.

Neylî (1673-1748)

Asıl adı Ahmed olup, h. 1084 (m. 1673)'te İstanbul'da doğmuştur. Babası h. 1092 tarihinde İstanbul kadısı olan Mirza Mehmed Efendi'dir. Beş yaşındayken "ilmiyye"ye sülûk etmiş, babasının Mekk-i Mükerrreme kadısı olması nedeniyle mülâzim olmuştur. II. Mustafa padişah olduğunda, 22 yaşında hükümdara cülus tarihleri sunmuştur. Müderris olmak istediğini kasidelerine taşımış, bunu da Feyzullah Efendi'ye yazdığı kasidesinde dile getirmiştir.

H. 1109 da Câfer Ağa Medresesi'ni kazanarak bu isteğine kavuştu. Daha sonra birçok medrese değiştirerek 1129' da Süleymaniye Müderrisliğine tayin oldu. Fakat Neylî'nin amacı bir an önce "Kadılığa" terfi etmektir. Bu amacına da Damad İbrahim Paşa sadrazam olduğunda kavuşmuş ve 1130'da İzmir Kadılığı'na tayin olmuştur. Daha sonra 1139'da Mısır-Kahire Kadılığı'na 1143 (1730)'deki Patrona Halil İsyanı'ndan hemen sonra Mekke Kadılığı'na atandı. 1149'da da Anadolu Kazaskeri oldu. Bir başka eserde de 1746'da Rumeli Kazaskerliğine getirildiği belirtilmektedir.

Rebiü'l-ahir 1161'de (1748) hastalanmış ve görevinden istifa ettikten bir kaç gün sonra vefât etmiştir. Fazîlet-name, Hacletü'l-Arûs fi Târih-i Engürüs, Hikâye-i Manzûme, Mektûb-ı Manzûm, Neylî Divanı, Neylî'nin te'lif eserleridir. El-Fazlu'l-

¹⁵ AKÜN Ö.F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230, YAĞCI, Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s. XI, Büyük Türk Klâsikleri VI, 372.

¹⁶ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.38.

Vehbî fi Tercemeti'l-Cânibü'l-Garbî, Mâlâ Bûdde li'l-Edîbî Min'el - Meşhûri ve'l - Garîb Tercümesi, El- Evfâ fi Tercemeti'l- Vefâ, Şerh-i Manzûme-i Kavâ'idü'l- İ'rab ise Neylî'nin tercüme eserleridir.¹⁷

Es'ad Efendi (1707-1778)

Meşhur Fitnat Hanım'ın babasıdır. Büyük bir dil, musiki ve hukuk bilginidir. Klasik musikinin çok değerli bestekarıdır.¹⁸ III. Osman döneminde bir müddet şeyhlik makamında bulunan Abdullah Vassâf Efendi'nin oğludur. Osmanlı şeyhülislâmlarından olan Es'ad Efendi 1119 (1707/1708)'da İstanbul'da doğmuştur. Tahsilini bitirdikten sonra müderris olmuş, çeşitli merheleleri başarıyla geçmiştir. Şeyhülislâm Es'ad Efendi 1 yıl 22 gün şeyhülislâmlık yapmış ve 1163 (1749/1750)'te Galata kadılığına atanmıştır. Babasının düşmanları yüzünden uzun süre terfi edemeyen Es'ad Efendi 1182 (1768)'de Anadolu kazaskerliğine ve 1186 (1773)'da Rumeli kazaskerliğine atanmıştır. Daha sonra kendisi meşihate tayin olmuş ve bu görevde yaklaşık iki yıl kalmış, ihtiyarlığı sebebiyle 25 cemâziyelâhir 1192 (temmuz 1778)'de azledilmiştir. Es'ad Efendi, Emigan'daki babasından kalma yalıya çekilmiş, bir kaç gün sonra da (3 Recep -28 temmuz) vefat etmiş ve Siyavuş Paşa türbesi hazinesinde, babasının yanına defnedilmiştir.

Bünyesinin zayıflığı ve asâbi mizacı nedeniyle "Hindi Molla" lakabıyla bilinen Es'ad Efendi, metin ahlâk ve mevki için boyun eğmezliğiyle tanınmıştır.¹⁹

Râgıp Paşa (1699-1763)

Osmanlı devlet adamı, âlim, şâir ve edîbî olan Râgıp Paşa 1699 yılında İstanbul'da doğmuştur. Defterhâne katiplerinden Şevki Mustafa Efendi'nin oğludur. Küçük yaşlarda gösterdiği keskin zekâsı nedeniyle defterhâne kalemine devam etmiş, emsalleri arasında kendisini göstermiştir. 1724 yılında Revan valisi Ârifî Paşa'nın mektupcusu olmuştur. Bundan sonra Köprülü-zâde Abdullah Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa'nın yanında çalıştı. Nâdir Şâh ile yapılan görüşmelerde delege olmuş, daha sonra 1733'te İstanbul'a çağrılmış ve maliye tezkirecilğine atanmış, 1148 (1736)'de Erzurum ser-askerliğine getirilen Ahmed Paşa'nın yanına ordu defterdarı ve reis-ül-küttâp vekili olarak gönderilmiştir. 1153 (1741)'te reis-ül-küttâplığa tayin edilmiş, 4 nisan 1744'te Mısır vâililiğine gönderildikten sonra Sayda, Rıkka ve Haleb vâililiklerinde bulunmuştur. Şam vâililiğine atandıktan birkaç gün sonra sedaretin kendisine verildiğini öğrenen Râgıp Paşa 1756'da İstanbul'a gelerek görevine başlamıştır.

¹⁷ Bedir NURCAN, Neylî Hayatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni, s.18,19,20.

¹⁸ ÖZTUNA Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, V, 10.

¹⁹ AKTEPE M. Münir, Es'ad Efendi mad., İslâm Ansiklopedisi, IV, 362,363.

Sultan III. Osman'ın yedinci ve sonuncu sadrâzâmı olarak en yüksek makama ulaşmıştır. Sultan III. Osman'ın ölümünün ardından tahta geçen III. Mustafa, Râgıp Paşa'yı gösterdiği başarılarından dolayı yerinde bırakmıştır. Yeni padişahla çok iyi bir yakınlık kuran Râgıp Paşa, bu yakınlığını 1758'de Sultan III. Mustafa'nın dul olan kız kardeşi Sâliha Sultan ile nikahlanarak güçlendirmiş, bütün düşmanlarını İstanbul'dan sürdürmüştür. Sadrazamlığının yanında iyi bir muharrir ve mütercim olan Râgıp Paşa, 1763'te altmış beş yaşında vefât etmiştir. Mezarı kendi yaptırdığı kütüphanenin yanındadır.

Yazdıklarını ve topladıklarını titizlikle biraraya getirememiş, tercüme ettiklerini de tamamlayamamıştır. Divanı, Müşeât, Mecmua, Tahkîk ve Tavfîk, Safinat al-Râgıp kendi yazmaları, Matla' al-sa'dayn'inin dörtte biri ve Ravzat al-safâ'nın bir kısmı onun tercümeleridir.²⁰

Ahmed Paşa (?-1747)

Bağdad vâlisi Eyüplü Hasan Paşa'nın oğludur ve İstanbul'da doğmuştur. Babasına yaptığı hizmetler karşılığında Şehrîzor, Kerkük ve Basra beylerbeyliklerinde bulduktan sonra 1719'da vezir oldu. İran seferi ile görevlendirilen babasının ölümü üzerine 1724'te Bağdad vâliliğine getirildi. Bu görevle birlikte şark seraskerliğini de üstlenen Ahmed Paşa 1724 yılında Hemedan'ı aldı. 1726'da Afgan Şahı Eşref ile yaptığı savaşı kaybetti, ancak bir yıl sonra yaptığı antlaşma ile Kirmanşah, Hemedan, Tebriz, Revan ve Nahçıvan'ı Osmanlı topraklarına kattı. Safevî Hükümdarı Şah Tahmasb döneminde bu toprakların elden çıkması sonucu tekrar İran üzerine yürüdü, Kirmanşah ve Erdelân'ı alarak 1732'de Hemedan'a girdi. 1732'de yapılan antlaşma sonucu elde edilen yerlerin bir kısmı elde kaldı, ancak bazı şehirler İran'a bırakıldı. Bu barış fazla sürmeden Ahmet Paşa, Nâdir Şah'ın tarruzu ile karşılaştı. 1733'te kendisine Bağdad vâliliğinin yanısıra Basra vâliliği de verildi. Ertesi yıl önce Haleb'e sonra da Rakka'ya gönderildiği sırada Köprülü-zâde Abdullah Paşa'nın ölümü üzerine tekrar şark seraskerliğine getirildi ve Nadir Şah ile antlaşma yapmaya çalıştı.²¹

1736'da ikinci defa Bağdad vâliliğine getirilen Ahmed Paşa, daha çok İran meseleleri ve Irak'ın huzuru ile meşgul olmuştur. Ahmed Paşa, 1747'de İran sınırındaki Baban sancağı hâkimi Selim'e karşı yaptığı başarılı seferden dönerken yolda vefat etti. Bağdad'da İmâmı-azam Türbesi civarında babasının yanına defnedildi. İki defada toplam yirmi üç yıl Bağdad vâliliği yapan Ahmed Paşa, zamanının büyük ve muteber vezirlerindendi. Bağdad kölmenleri, Ahmed Paşa'nın kölelerinden ortaya çıkmıştır.²²

²⁰ KARAHAN Abdülkadir, Râgıp Paşa mad., İslâm Ansiklopedisi, IX, 594-598.

²¹ BAYSUN M. Cavid, Ahmed Paşa mad., İslâm Ansiklopedisi, II, 199-200.

²² ÖZCAN Abdülkadir, Ahmed Paşa mad., TDV İslâm Ansiklopedisi, II, 111.

ESERLERİ

Bazı kaynaklarda Nevres-i Kadîm'in Türk edebiyatına sekiz²³ bazı kaynaklarda da yedi²⁴ güzide eser bıraktığı belirtilmektedir. Bunlar:

Türkçe Divan: Beyit sayısı 3200 olan bu divanda Hz. Muhammed'e yazılmış bir naat, I. Mahmud'a 5, III. Mustafa'ya 1, Hekimoğlu Ali Paşa'ya 5, Firârî-zâde Abdullah Paşa'ya 4, Bahir Mustafa Paşa'ya 2, Devetdâr Mehmed Paşa'ya 2, Şeyhülislam Mustafa Efendi'ye 1, Çelebi-zâde Asım Efendi'ye 1, Râgıp Paşa'ya 1 ve Tiryaki Mehmed Paşa'ya 1 olmak üzere toplam yirmi beş kaside yer almaktadır.²⁵ Nevres-i Kadîm'in söylediği tarih sayısının bir kaynakta altmış yedi²⁶ başka bir kaynakta da altmış iki²⁷ olarak verilmiştir. Divanda yeralan terakib-i bend, tazmin ve tahmisen sonra, Nevres'in söylediği gazel sayısı yine bir tesbite göre yüz kırk bir²⁸ diğer tesbite göre de yüz otuz bir gazelin olduğu, ayrıca sayfa kenarında da dört gazelin yeraldığı belirtilmektedir.²⁹ Lugaz ve muammaların sayısı ise bir çalışmada elli dört,³⁰ bir başka çalışmada on tanesi

²³ AKÜN Ö.F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230, YAĞCI, Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s. XXI, Büyük Türk Klâsikleri, VI, 372.

²⁴ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.42, Büyük Türk Klâsikleri, VI, 372.

²⁵ YAĞCI Ş, Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.XXII.

²⁶ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231.

²⁷ YAĞCI Ş, Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.XXII.

²⁸ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231.

²⁹ YAĞCI Ş, Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.XXII.

³⁰ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231.

Türkçe, elli dört³¹ olduğu, yine aynı çalışmalardan birinde rubâî ve kıta sayısı otuz sekiz³² olarak belirtilirken, diğer çalışmada yirmi dördü Türkçe olmak üzere otuz iki³³ olduğu belirtilmiştir. Ve son olarak bir yayında müfret sayısı yirmi dokuz³⁴ diğer yayında ise on altısı Türkçe yirmi sekiz olarak belirtilmektedir.

Farsça Divan: Nevres-i Kadîm'in incelemeye esas aldığımız nushasında,³⁵ beş kaside, iki tarih, bir sâkinâme, iki tahmis, altmış beş gazel, on üçü Osmanlıca, otuz dokuzu Farsça toplam elli iki muamma ve lügaz, yirmi altısı Osmanlıca, yedisi Farsça toplam otuz üç rübaî ve kıt'a, on yedisi Osmanlıca, on ikisi Farsça olmak üzere toplam yirmi dokuz müfred bulunmaktadır.

Nevres, Şeyhülislâm Es'ad Efendi'ye 2, Sadrazam Râgıp Paşa'ya, Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya, Şeyhülislâm Neyli Efendi'ye birer kaside yazmıştır. Bir çalışmada Râgıp Paşa, Es'ad Efendi ve Neyli Efendi ile birlikte Hekimoğlu Ali Paşa ve Pîrî-zâde Sâhib Efendi'nin isimleri yer almaktadır.³⁶ Divana düşülen tarihlerden biri Sultan III. Osman'ın cülûsuna, diğeri de Es'ad Efendi'nin sadaretine aittir. Ancak Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., 2700 nolu nüsha tavsifi baz alınarak Nevres-i Kadîm'in divanına düştüğü tarih sayısı üç olarak belirtilmiştir.³⁷

Nevres-i Kadîm'in neşre hazırladığımız Farsça Divanı'nda kasideler 312 beyit, tarihler 33 beyit, tahmisler 97 bent, sâkinâme 63 beyit, gazeller 434 beyit, muamma ve lügazler 48 beyit, rübaî ve kıt'alar 16 beyit, müfretler 13 beyit olmak üzere toplam 1210 beyittir. Başka bir tespitteki rakamlarla bu rakamlar arasında farklılık vardır.³⁸

Gazve-i Bedr: Hz.Peygamberin Bedir gazâsını anlatan, 373³⁹yada 371⁴⁰beyitlik küçük bir mesnevidir. 1156-1160 (1734-1747) yılları arasında Ağa lâkablı bir devlet

³¹ YAĞCI Ş, Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.XXII.

³² AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231.

³³YAĞCI Ş, Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, XXII.

³⁴ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231.

³⁵ Millet Ktp, Ali Emiri, Manzum Bl., nr, 468/1, yk. 97b-139a.

³⁶ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, IX, 230-231, YAĞCI Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s. XXII.

³⁷ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.44.

³⁸ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.44'de Farsça Divan da ki kasideleri 279 beyit, tarihleri 39 beyit, tahmisleri 97 bent, sâkinâmeyi 64 beyit, gazelleri 433 beyit, muamma ve lügazleri 47 beyit, rübaî ve kıt'aları 16 beyit, müfretleri 13 beyit olmak üzere toplam 1132 beyit olarak belirtmiştir.

³⁹ AKÜN Ö. F, Nevres Abdürrezzâk, c.IX, s.230-231, YAĞCI Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s. XXII.

⁴⁰ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.44.

yetkilisine sunulmuştur. Bu eserin bilinen nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y. 66'daki Türkçe Divan'ın başında yer almaktadır.

Tarihçe-i Nevres: Nevres'in bu eserinde Hekimoğlu Ali Paşa ile birlikte katıldığı Tebriz seferini anlattığı söylensede, Safevî Devleti şehzadelerinden Tahmasb'ın 200.000 kişilik ordusuyla Revan'a saldırması sonucu, serdarı Hekimoğlu Ali Paşa'nın yardıma gidişini, Revan ve çevresinde yapılan savaşları anlatan küçük bir eserdir. Nevres, Hekimoğlu Ali Paşa ile katıldığı bu Revan seferinden 15 Zilkade 1144'te (10 Mayıs 1732) İstanbul'a dönmüş, bir müddet sonra da bu eserini yazmıştır. Eserin belli bir adı olmayıp, çeşitli kaynaklar ve araştırmacılar şu isimleri zikretmişlerdir:⁴¹ Târîhçe, Târîhçe-i Nevres, Tebrîziye-i Hekimoğlu Ali Paşa, Vakâyi-i Tebrîz, Tebriz'in istîfâdına dâir risâle ve Abdürrazzak Nevres Efendi'nin kaleme aldığı risâle. Bu da eserin yanlış değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Münşeât: Şaire münşî sıfatını kazandıran bir eserdir. İçeriğini ise bulunduğu yerlerden devlet büyüklerine gönderdiği mektuplar oluşturmaktadır. Bu mektuplarda içine düştüğü maddî ve manevî sıkıntıları ve ailesine duyduğu özlemi dile getirmiştir. Bu eserin içerisinde yeralan ve Ö.F. AKÜN'ün ayrı bir eser olarak gösterdiği Lugaz Risalesi'ni H.AKKAYA Münşeât'ın içerisinde göstermektedir.⁴²

Mebâligu'l Hikem: Abdullah Ensari'nin mana ve şekil bakımından insicamlı, kısa ve veciz anlatımla kaleme aldığı Makâlât adlı eserinin son derece serbest tercümesidir. Nevres bu eseri tercüme etmeye Bursa'daki 33 aylık sürgünün son üç ayında başlamış daha sonra tercümeyle biraz ara vermiş ve 1172 (1759) yılında tamamlamıştır. Ebüzziya Tevfik tarafından 1309 yılında İstanbul'da basılan bu eserde dünyanın gelip geçici olduğu, büyük mutasavvıfların dünyayı terk ettikleri, hazan yaprakları gibi savruldukları, Allah'ın birliği ve yüceliği belirtildikten sonra derviş olan kişilerin yalnız O'na yönelmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur.

Tarih-i Cihangir Şah: Türk-Hind hükümdarı Nureddin Cihangir Şah'ın Farsça olarak yazdığı Tüzük-i Cihangîrî adlı kitabın tercümesidir. Kaynaklarda Tüzük-i Cihangîrî, Cihangirnâme gibi isimlerle zikredilmiştir.⁴³ Çeşitli kütüphanelerde üç ayrı versiyonu bulunmaktadır. İkinci versiyon, Cihangir Şah'ın tahta geçişinden ölümüne kadarki dönemi içine almaktadır. İkinci versiyon dört kitapdan oluşmuş bunun ikisini Cihangir Şah kendisi diğer ikisini de başkaları yazmıştır. Nevres-i Kadîm ise bizzat Cihangir Şah'ın yazdığı ve kitap haline getirdiği, tahta çıkışı ile on ikinci yılları arasını

⁴¹ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.53-54.

⁴² AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.59

⁴³ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.72, AKÜN Ö .F, Abdürrezzâk, s.230-231, YAĞCI Ş., Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeksi, s.XXIV

kapsayan ikinci versiyonu,–Sultan III. Mustafa'nın tarihi eserlere ve başka devletlerin mazisini öğrenmekden aldığı zevki belirtmesinin ardından–1172-1175 (1759-1762) yılları arasında tercüme etmiştir. Ayrıca 1172-1175 (1759-1762) yılları arasında tecüme edilen bu eser başka bir dile çevrilen ilk tercüme özelliğine de sahiptir. 1786 yılından sonra tekrar tekrar başta İngilizce olmak üzere çeşitli dillere tercüme edilmesi önemini arzetmektedir.

EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ÜSLUBU

Nevres, şiirin hemen hemen her nazım şeklinde şiir kaleme almış, sanatı ve şiir özellikleri hakkında yeni kaynakların haricinde eski kaynaklarda onun şiiriyle ilgili pek fazla bilgi verilmemiştir. Bu kaynaklarda da kendisinden, eserlerinden ve üslûbundan övgüyle bahsetmişlerdir. Onu şairlerin en seçkinlerinden saymaktadırlar. Nevres'in kendine has bir özelliği olduğu, kaside ve gazelde sanattan anlayan kişilerin, onun divanını elden ele dolaştırdığı belirtilmiştir.⁴⁴ Nevres, Türkçe Divanı'nda, kimsenin tesiri altında kalmadığını, sözlerinin taze ve yeni olduğunu, o güne kadar söylenmemiş manalar bulunduğunu, devrin şairlerinin şiirde kendisine uyduğunu,... nezakette Şevket'e, düzen ve tertipte Hakanî'ye, beyanda Vassâfa, eda bakımından Sa'ib'e benzediğini belirtmektedir.⁴⁵ Nevres XVIII. asrın büyük üstâdlarının ortadan çekilmiş bulunduğu bir devresinde temâyüz etmiş şâirlerindedir. Gazellerinde kuvvetli bir şâir hüviyeti gösteren Nevres çok müteessir olduğu gurbet hayatının yaşanmış duygu ve ızdıraplarını şiirinde ifâdeye muvaffak olmuş bir şairdir.⁴⁶ XVIII. yüzyılın büyük ünlü şairi, hayal ve ifâde bakımından fazla zenginlik arzetmeyen şiirlerinde, gurbet duyguları ve ızdıraplar başarı ile terennüm edilmiştir. Kişisel sıkıntıları şiire yansıtma üslubu Nevres'te ayrı bir renk kazanmıştır. Hattatlığı ile anılan Nevres, bazı edebiyat tarihçileri tarafından Osman Nevres'den üstün ve başarılı bulunmuştur.⁴⁷

⁴⁴ Ahmet Vâsıf Efendi, Mehâsinü'l Asar, I, 211.

⁴⁵ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.144.

⁴⁶ AKÜN Ö. F, Abdürrezzâk, s.230.

⁴⁷ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Nevres mad., II, 323.

XVIII. yy. Divan şairlerinden biri olan Nevres, diğer tüm Divan şairleri gibi fahriyye bölümlerinde sanatıyla ve kabiliyle övünür, diğer şairlerle kendini mukayese eder. Nevres de şiirini ve sanatını övdüğü fahriyyeler yazmıştır. Türkçe divanındaki şu beyit "Şöhretimin ismi hallak-ı ma'anî olsa şaşılmaz. Söz yok olsa şüphesiz ben icad eylerim"(K 8/66).⁴⁸ Râgıp Paşa'ya yazdığı kaside de aşağıdaki beyti zikretmiştir. Eğer onun makamının heybeti hakkında yazarsam şiirin yeri Nişabur'un zemini gibi olur.

ز وصف هیبت جاهش اگر کنم قلمی زمین شعر شود چون زمین نیشابور⁴⁹

Nevres'in hayatı şiirlerindedir. Kasidelerinden başlayarak müfredlere kadar o, bütün hayatını şiirlerine yansıtmış, sıkıntılarında, dertlerinden, gurbetden, acılardan, maddiyatdan, dostlarının vefasızlığından ve özlemlerinden bir kesit vardır. Bunun en güzel örneği Resmo'da sürgünde iken İstanbul'da dostlarla yaptığı sohbetlerin Nevres'i yakmasıdır.

Hatıra Resmo'da geldikçe yaçar Nevres beni⁵⁰

İtdiğim sohbetler İstanbul'da yârân ile

ولى نعمت عالم محمد راغب وکیل مطلق خان مصطفی خدیو غیور⁵¹

معلمیست که سوزد به شعله ادراک به گاه نشر سخن شخص مایه دار شعور

به دوست وفق حمایت بود ولی به عدو چو ذوالفقار الف لام می کشد ساطور⁵²

نظام روی زمین اعتماد دولت و دین به مهر شاه گزین یک دینمه مهور

Medh ettiği kişilere övgülerde bulunurken büyük şaşalı sözler yerine daha nitelikli sözler kullanıp, kendisinde mevcut olan vasıfları karşı taraftan beklemektedir. Bu babda aşağıdaki beyitte Nevres, Râgıp Paşa'yı dünyanın veliy-i nimeti olduğunu, sözün yayıldığı yerde şuûrun güçlü şahsı, idrak ateşiyle yanan idrak ateşi, dosta vıfk-ı himayet idi ancak sâtur, düşmana zülfıkar gibi elif lam çeker. Yeryüzünün nizâmı,

⁴⁸ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.143.

⁴⁹ Farsça Divan, s.2.

⁵⁰ AKKAYA H., Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.145,bu beyit Osmanlıca olduğu için Farsça Divan da yer almamıştır,yazma nüsha s.138b A.

⁵¹ Farsça Divan, s.2.

⁵² Farsça Divan, s.2.

devletin ve dinin itimadı seçkin padişahın mührü ile gizli bir hazinesi olarak vasıflandırmaktadır.

Kasidelerine baktığımızda girizgah ve fahriye yoktur desek yeridir, onun amacı kedisinin ve değerinin anlaşılmasıdır. Nevres, Türkçe Divanı'nda: Söзlerim pek renkli değildir; lâkin nazımım kimsenin nazmına uymaz, hiçkimsenin mazmunu ve tâbirini almamıştır. Kelamım taze mazmunlarım yenidir. Toprakta kendi kendine dolaşan gevher nasıl kendi suyu ile parlak hale gelirse, benim şiirim de hiç kimsenin övgüsüne muhtaç değildir.(K 31-34)⁵³

Nevres, incelediğimiz Farsça Divanı'nda Es'ad Efendi'ye yazdığı kasidesinin bir beyitinde;

سخندانا خدا داند که یک حرفی ندزیدم نظر فرما اگر یایی زمن رخصت بسوزانش⁵⁴

"Ey şair, Allah bir harfî çalmadığımı biliyor, eğer onun ateşine benden izin bulursan gözet." ifadesini kullanarak yazdığı dizelerin kendisine ait olduğunu beyan etmektedir.

Nevres, kasidelerinde övgüde bulunduğu kişilere medh ederken fazla girift manalara yönelmemiş, ifadelerini sade ve açık bir dille dile getirmiştir. Kendi nazım ve neşrinin özelliklerini kasidelerinin fahriye bölümlerinde şu şekilde dile getirmektedir:

دواتم چاه و کلکم ریسمانست و دلم بشری زبانت مالک و معنای رنگین ماه کنعانش⁵⁵

اگر شعرم عطارد بر فلک بنویسد از غیرت قلم چون موی آتش دیده گردد در قلمدانش

Kalemim kuyu, kamışım ip ve gönlüm sevinç doludur, onun ken'an ayı benim gönlümün renkli manası ve gücüdür (K3/64). Eğer benim şiirimi merkür gökyüzüne kıskançlıktan yazarsa kalem, ateşin alevini gördüğünde onun kalemliginde olur(K3/65).

اگر می یافتی نظمم برای غیرت حسان به ابواب بهشت آویزه می گرداند رضوانش⁵⁶

گلستان سخن از فیض طبعم می شود شاداب که باشد از نسیم نطق من باد بهارانش

⁵³ AKKAYA H., Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s.143.

⁵⁴ Farsça Divan, s.11.

⁵⁵ Farsça Divan, s.10.

⁵⁶ Farsça Divan, s.10-11.

Eğer benim nazmımı duyguların kıskançlığında bulursan onun rıdvanını cennetin kapılarına asarlar, söz bahçesi benim tabiatımın feyzinden sevinçli, onun baharının rüzgarı ise benim nutkumun rüzgarından olur (K3/66,67).

Nevres'in bir kaç dil bildiğine daha önce işaret edilmişti. Bunlardan birisi de Farsça idi. Fars dili ve edebiyatını iyi bildiği de incelediği eserlerinden anlaşılmaktadır. Bunun en güzel örneği Türk-Hind hükümdarı Nureddin Cihangir Şah'ın Farsça olarak yazdığı Tüzük-i Cihangîrî adlı kitabını Türçeye çevirmesidir. Ele aldığımız divanda da Sa'dî ve 'Urî'nin birer kasidesine tahmisler yazması başarılı olduğuna ayrı birer örnektir. Sadî'nin kasidesine yazdığı tahmis sonucunda aldığı müderrislik ödülünü de hatırlatmak gerekir. Nevres, üçüncü kasidesinde bazı şairleri şu şekilde vasıflandırmaktadır: O ilim ve irfan şöhreti dünyayı kaplayan tanidiklardan birine 'Urî-yi Şîrâzî diyorlar. Diğeri bizzat nazım alanının yegâne süvârisidir çünkü ona Sâvec'in ülkesinde Selmân diyorlar. Enveri, Tûsi, Hâkânî ve onlar gibiler, o cümleden Fuzûlî onun için Sultan Süleyman'ı zikretmiş.

یکی ز آن آشنایان عرفیء شیراز می گویند که عالم را گرفته داستان علم و عرفانش⁵⁷

یکی دیگر همان یکتا سوار عرصه نظم است که در اقلیم ساوج نام می خوانند سلماش

دگرها انوری و طوسی و خاقانی و قابل از آنجمله فضولی داده بر سلطان سلیماناش

Nevres, "zamanın şairleri benim tavrımı taklit etmesin de ne yapsın, çünkü geçmiş şairlerin ruhu bile bana uyar."(K7/54)⁵⁸ demesine rağmen Nevres, Türkçe Divanı'nda, kimsenin tesiri altında kalmadığını, sözlerinin taze ve yeni olduğunu, o güne kadar söylenmemiş manalar bulunduğunu, devrin şairlerinin şiirde kendisine uyduğunu,... nezakette Şevket'e, düzen ve tertipte Hakanî'ye, beyanda Vassâf'a, eda bakımından Sa'ib'e benzediğini belirtmektedir.⁵⁹

Nevres'in üslûbu hakkında da şunları söylemek mümkündür:

Bu yüzyılda İran edebiyatının etkisi azalmış, İran edebiyatından gelen klasik mesnevi konuları bırakılmış, XVIII. yüzyılda manzum tarihte de büyük bir gelişme görülmüş, mesneviler, yerli hayattan alınmış, hikayeler, din, ahlâk ve nasihatleri içeren hikayelerden oluşmaktadır. Tasavvufta, vahdet-i vücuda erişebilmek için tasavvufun

⁵⁷ Farsça Divan, s. 11.

⁵⁸ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s. 143.

⁵⁹ AKKAYA H, Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, s. 144.

merhaleleri özellikle Lâle Devri'nde yeni binaların yapılması ve eskilerin onarılmasından, ramazan, bayram, nevruz, sadaret, vezaret kutlamaları, şehzadelerin doğumları ve sünnetlerine, sultan düğünlerine, savaştan kazanılmış başarılarla, yabancı devletlerle yapılan anlaşmalara, elçilere verilen ziyafetlere ve benzeri büyük küçük her olaya bütün şairlerce manzum tarihler düşülmüş, kaside yada kıt'alar divanları doldurmuşdur.

Bu dönem edebiyat özelliklerinden olan sadeliğe kaçış Nevres'in divanına da yansımış, divanında fazla Arapça unsurlara yer vermemiştir, yer verse bile bunu beytin ahengi için kullanmıştır.

Oldukça sade bir dili olan Nevres, şiirlerini kendinden, özünden, saf, katıksız ve yaşamından kesitler vererek yazmış, mısralarında hep gurbet gamı , keder, ızdırap, ateş, gönül yarası, arkadaşlarından ve dünyadan şikayet vardır.

60 ز من چه می طلبی خانه ات خراب شود ای آسمان دگرم نیست طاقت آزار

61 عمریست زیر گنبد گردون به درد و داغ فریاد می زنیم نیاید ز کس صدا

62 اینچنین بوده است و خواهد بود این عالم که هست گاه عزت گاه ذلت گاه بالا گاه پست

63 سینه ام تنور حسرت گشت از تقلیل اشک خانه ای دارم پر از آتش بیا ای سیل اشک

64 به دوزخ غم غربت فتاده ام نورس نظر بر آتش من جنت است نار خلیل

65 هر کس به درگه تو متاعی کشید و ما فریاد می زنیم و همان ناله می کشیم

66 ناله بی تأثیر ورنه در عطا امساک نیست بارها در بار گه رفته تظلم کرده ام

⁶⁰ Farsça Divan, s. 13.

⁶¹ Farsça Divan, s. 49.

⁶² Farsça Divan, s. 54.

⁶³ Farsça Divan, s. 62, 80.

⁶⁴ Farsça Divan, s. 63.

⁶⁵ Farsça Divan, s. 65.

⁶⁶ Farsça Divan, s. 66.

Benden ne istersen senin harab olur, ey gökyüzü sabır gücü artık bende kalmadı. Gökyüzünün künbeti altında dert ve gamla dolu bir ömür vardır, feryad ediyoruz kimseden ses gelmez. Bu âlem var oldukça böyle olur ve olacaktır, bazen izzet, bazen lezzet, bazen yukarı ve bazen aşağı. Sinem gözyaşının azalmasından hasret fırını oldu, ateş dolu bir evim var gel ey gözyaşı seli. Nevres gurbet gamının cehennemine düşmüşüm, Halil'in yani Hz. İbrahim'in ateşi benim ateşimin yanında cennettir. Biz feryad edip inlediğimiz halde herkes senin dergâhına eşya çekdi. İnleme etkisizdir yoksa vermede imsak yoktur, defalarca bârgâha gidip şikayet etmişim.

Kendine has bir üslubu olan Nevres şiiirlerinde yer yer beyit ve mısra tekrarına kaçmıştır. Bunu bazen bir beyiti aynen yada bir mısrasını alarak yapmıştır. Örneğin, 49. gazelin 2. beyiti rubâîlerin 8. beyiti, yine 49. gazelin birinci beyti rubailerin 7. beytinin 2. mısrası olarak kullanılmış. Bu durumu gazeller ile rubâîleri karşılaştırdığımızda daha iyi görmek mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZMA NÜSHALARIN TAVSİFLERİ

1- Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 468/1 (A)

Yapıştırma şîrâzeli, barok tarzı soğuk damga şemseli, zencirek tarzında barok desenli, iç kapaklar ebru taklidi Avrupa kağıtla kaplı, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 225 yaprak bulunmaktadır. Nevres Divanı 1b-139a yaprakları arasındadır. 214x130 (70x78) mm. ebadında; âharlı, filigranlı, su yollu, ince kalınlıkta, açık krem rengi kâğıt üzerine, çift sütuna 19 satırlı, talik hatla yazılmıştır. 1b, 2a'da yaldızlı, diğer sayfalarda iki çizgili kırmızı cetvel vardır. Başlıklar kırmızı 1b'deki serlevha tezhiplidir. Farça Divan 97b-139a ve Belig Divanı da 141b-225a yaprakları arasında yer almaktadır.

Sayfa 139a'daki istinsah kaydına göre 12 Rebiyülevvel 1210 (26 Eylül 1795) tarihinde Amid'li Mehmed Refi tarafından istinsah edilmiştir.

Baş: بر دل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه کاه اشرف کروییان اولور

Sonu: پر کردم از شراب چو جام و سیوی خوش دیدم سبیل در ره غم ابروی خویش به قلم محمد رفیع آمدی

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 27 kaside, 68 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 137 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 23 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 39 muamma, 7 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 3986'da bu yazmanın mikrofilmi mevcuttur.

2- Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., 2700. (E)

Zencirekli, şîrazesi dağılmış, kahverengi meşin bir cilt içinde 147 yaprak bulunmaktadır. 210x142 (157x97) mm. Ebadında; âharlı, orta kalınlıkta, krem rengi

kâğıt üzerine yaldızlı cetvel içerisinde, çift sütuna 17 satırlı talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı, 1b'deki serlevha tezhiplidir.

147a'daki istinsah kaydına göre 1177 (1763-64) tarihinde istinsah edilmiş, müstensihî belli değildir.

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه کاه اشرف کروییان اولور

Sonu : تا مفید اولمدقچه فهرست تقدیرده مطلب و مقصد بولتمز نسخه تدبیرده

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 26 kaside, 67 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 135 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 24 rubai ve kıt'a, 17 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır. Farça Divan 102a-147a sayfaları arasında yer almaktadır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 2230'da bu yazmanın mikrofilmî mevcuttur.

3- İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 1748 (İ)

Zencirekli, dört yapraklı motiften oluşan orta şemseli, yaprak motifli, köşebentli, kahverengi meşin bir cilt içinde 175 yaprak bulunmaktadır. 149b'den son yaprağa kadar boştur. 205x143 (162x84) mm. Ebadında; âharlı, orta kalınlıkta, krem rengi kâğıt üzerine, çift sütuna 17 satırlı al-elâde yazılmıştır. 1b ve 2a'da içi yaldızlı 5 siyah çizgiden, 2b'den 102b'ye kadar tek kırmızı çizgiden ibaret cetvel vardır. Diğer sayfalar cetvelsizdir. Başlıklar kırmızı, 1b'deki serlevha tezhiplidir. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir.

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه کاه اشرف کروییان اولور

Sonu : کی بود یارب که جانان بشنود پغام ما نامه رامی سوزد از حسرت سواد نام ما

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 26 kaside, 66 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 135 gazel, 1 lügaz, 14 muamma, 30 rubai ve kıt'a, 16 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 40 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır. Farça Divan 103b-149a sayfaları arasında yer almaktadır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 4767'de bu yazmanın mikrofilmî mevcuttur.

4- Millet Kütüphanesi , Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 467

Şirâzesi yapıştırma, sırtı meşin, üstü bez kaplı, koyu yeşil Avrupaî bir cilt içinde 157 yaprak bulunmaktadır. 231x170 (180x125) mm. ebadında; az âharlı, orta kalınlıkta krem rengi kâğıt üzerine, çift sütuna 18 satırlı güzel Osmalı riyakasıyla yazılmıştır. 1b ve 2a'da içi yazıldızlanmış beş çizgili cetvel vardır. Başlıklar kırmızı, 1b'deki serlevha tezhiplidir.

Sayfa 157b'deki istinsah kaydına göre 5 Muharrem 1337 (11 Ekim 1918) tarihinde Kavalalı Ali Nâci tarafından istinsah edilmiştir.

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : کی بود یارب که جانان بشنود پغام ما نامه رامی سوزد از حسرت سواد نام ما

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 27 kaside, 68 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 135 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 23 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 39 muamma, 7 rübai ve kıt'a, 13 müfred vardır. Farça Divan 111a-157b sayfaları arasında yer almaktadır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 4151'de bu yazmanın mikrofilmi mevcuttur.

Aşağıdaki nüshalar bakamadığımız diğer nüshalardır.

1-İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 2798

Üstü yeşil kâğıt kaplı, miklepli, bordo bir içinde 77 yaprak bulunmaktadır. 250x167 (164x78) mm. ebadında; âharlı, figranlı, orta kalınlıkta, krem rengi kâğıt üzerine, içi yaldızlı üç siyah çizgiden ibaret cetvel içerisinde, çift sütuna 19 datırlı güzel bir talikle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı, 1b, 57b, 67b, 72b'deki serlevhalar tezhiplidir.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : نه زور کوبه نه عتلاى بخت استر بلای عشقه دل نرم و جان سخت استر

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 15 kaside, 30 tarih, 1 tercî-bend, 1 terki-b bend, 1 tahmis, 57 gazel, 1 lügaz, 8 muamma, 10 rubai ve kıt'a, 9 müfred; Farsça 4 kaside, 2 tahmis, 26 gazel, 3 muamma, 5 rübai ve kıt'a, 1 müfred vardır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 4789'da bu yazmanın mikrofilmli mevcuttur.

2- İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 9726

Zencirekli, koyu kahverengi bir içinde 82 yaprak bulunmaktadır. 207x148 (162x88) mm. ebadında; âharlı, orta kalınlıkta, krem rengi kâğıt üzerine, tek kırmızı çizgiden ibaret cetvel içerisinde, çift sütuna 17 datırlı alelâde talikle yazılmıştır. 1b ve 2a'daki cetvel içi yıldızlı olup üç siyah çizgiden ibarettir. Başlıklar kırmızı, 1b'deki serlevhalar alelâde tezhiplidir.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı : بر دل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : اهوی ده باز ایله طترلراما ایران ده هله اوجی کویک نادر در

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 16 kaside, 29 tarih, 1 tercî-bend, 1 terki-b bend, 1 tahmis, 50 gazel, 1 lügaz, 9 muamma, 16 rubai ve kıt'a, 8 müfred; Farsça 4 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 32 gazel, 4 muamma, 7 rübai ve kıt'a, 1 müfred vardır.

3- İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 66

Zencirekli, köşebentli, altın yıldızlı pek çok çizgiden müteşkil beyzî orta semseli, şirâzeli, yeşil renkli meşin bir cilt içinde 100 yaprak bulunmaktadır. Yaprak kenarları yıldızlıdır. 200x130 (164x76) mm. ebadında; âharlı, ince krem rengi kâğıt üzerine, içi yıldızlı üç mavi çizgiden ibaret cetvel içerisinde, çift sütuna 19 satırlı güzel bir talikle yazılmıştır. Başlıklar kırmızı olup 1b'de sade, müzehhep mihrabiye vardır. 17b'de serlevha tezhiplidir.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

1b-12b'de Nevres'in Gazve-i Bedr isimli mesnevisi vardır. 13a-15b yaprakları arasında 5 dikine, 10 enine içi yıldızlı çizgilerle çevrili, kare şeklindeki hanelerde Bedir Gazvesi'ne katılan sahabelerin isimleri kayıtlıdır.

Başı : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : بن حساب ایلدم اما انی عجمین بش یوز التونی کبی در

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 16 kaside, 21 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 64 gazel, 1 lügaz, 9 muamma, 16 rubai ve kıt'a, 8 müfred; Farsça 4 kaside, 1 tarih, 2 tahmis, 34 gazel, 4 muamma, 7 rübai ve kıt'a, 1 müfred vardır.

4- Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr.880

Sırtı ve kenarları kahve rengi meşin, ortası mor renkli canfes kaplı, altın yıldızlı zencirekli, miklepli, şîrâzeli bir cilt içinde 122 yaprak bulunmaktadır. 209x145 (172x98) mm. ebadında; âharlı, orta kalınlıkta, açık sarı, nohudî, krem rengi kâğıt üzerine, yıldızlı cetvel içerisinde çift sûtuna 21 satırlı talik hatla yazılmıştır. 2b ve 3a'da içi yıldızlanmış çift cevel vardır. Başlıklar kırmızı, 2b, 62b, 85b, 103b'deki serlevhalar tezhiplidir.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : جامه زربفت اکن لایقمد ریزه ریزه برنجه طلازه ویر

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 26 kaside, 70 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 132 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 26 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 11 müfred vardır.

5- Galata Mevlevihanesi Ktp.,nr.346

Şîrâzeli, içkapağı ebre bir kağıt kaplı, vişneçürüğü rengi bir cilt içinde 173 yaprak bulunmaktadır. 243x145 (158x76) mm. ebadında; âharlı, filigranlı, su yollu, orta kalınlıkta, sarı, yeşil, penbe, mor, nohudî renkli kâğıt üzerine, tek kırmızı cetvel içerisinde çift sûtuna 15 satırlı talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı, 1b ve 2a'daki cetvel çift kırmızı çizgi ile çekilmiştir. Başlık yerleri boş bırakılmış olup hiç başlık kullanılmamıştır.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : تا مقید اولمدقجه فهرست تقدیرده مطلب و مقصد بولنمز نسخه تدبیرده

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 27 kaside, 64 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 130 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 24 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır.

6- Kayseri Râşit Efendi Ktp., nr.1279

Altın yaldızlı zencirekli, şîrâzeli, koyu vişne rengi meşin bir cilt içerisinde 102 yaprak bulunmaktadır. 292x155 (233x97) mm. ebadında; âharlı, filigranlı, beyaz, yeşilimtrak, sarı, açık sarı renkli kâğıt üzerine, kırmızı cetvel içerisinde, çift sütuna 25 satırlı talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızı, 1b'deki serlevha altın yaldızlı ve tezhiplidir.

54'deki istinsah kaydına göre Ahmed el-Eyyûbî tarafından istinsah edilmiş olup istinsah tarihi belli değildir.

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : صدر فتوا اوله فتاواى قبا بالاسنه خور اوله هر کم که اوله انا عدوان اوستينه

Bu nüshada karışık olarak Türkçe 25 kaside, 66 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 129 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 23 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 1 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 38 muamma, 11 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır.

7- Der-Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek, nr.734.³⁵⁰

113 yapraktan ibaret olup 87.5x57.5 mm. ebadında; beyaz, penbe, sarı ve yeşil kâğıt üzerine, yaldızlı cetvel içerisinde, çift sütuna 15 satırlı talik hatla yazılmıştır. 1b, 29b, 61b, 86b'deki serlevhalar tezhiplidir. Başlık yerleri boş bırakılmış olup hiç başlık kullanılmamıştır.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir

Baş : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه گاه اشرف کروییان اولور

Sonu : تا مقید اولمدقجه فهرست تقدبیرده مطلب و مقصد بلنمز نسخه تدبیرده

Bu nüshada yaprak 28b'den sonra Türkçe gazeller bölümüne kadar 12 kaside, tarih bölümünün tamamı (70 küsür), tercî-bend, terkiib-i bend ve tahmis bölümleri kopmuştur. Kopuk kısımlar dışında sırasıyla Türkçe 15 kaside, 131 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 24 rubai ve kıt'a, 14 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 38 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır.

8- Süleymaniye Ktp., Yahya Tevfik Efendi Bl., nr.1609/309

Kenarları ve sırtı meşin, içi ve dışı ebru kâğıt kaplı, şirazesı ve sırt sırtı dağılmış bir cilt içinde 137 yaprak bulunmaktadır. 223x145 (157x90) mm. ebadında; âharlı, su yollu, kenarları kurt yenikli, orta kalınlıkta, krem rengi kâğıt üzerine, çift sütünâna 19 satırlı talik hatla yazılmıştır. Başlıklar kırmızıdır.

Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir

Başı : بردل که شاه شاهد عشقه مکان اولور در یوزه کاه اشرف کروییان اولور

Sonu : کی بود یارب که جانان بشنود پغام ما نامه رامی سوزد از حسرت سواد نام ما

Bu nüshada sırasıyla Türkçe 27 kaside, 68 tarih, 1 tercî-bend, 1 terkiib-i bend, 1 tahmis, 137 gazel, 1 lügaz, 15 muamma, 31 rubai ve kıt'a, 17 müfred; Farsça 5 kaside, 2 tarih, 2 tahmis, 1 sakinâme, 65 gazel, 39 muamma, 8 rübai ve kıt'a, 12 müfred vardır.

Milli Kütüphane, İbni Sina bölümü M.F.A (A) 4287'de bu yazmanın mikrofilmı mevcuttur.

NÜSHALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nevres-i Kadîm'in incelemeye fırsat bulabildiğimiz 12 Farsça Divanı arasından dört tanesi tenkitli metin için tesbit edildi. Bunlar İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 1748'de kayıtlı ve müstansihi belli olmayan nüsha, 12 Rebiyülevvel 1210 (26 Eylül 1795) tarihinde Amid'li Mehmed Refi tarafından istinsah edililen Millet Kütüphanesi , Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 468/1, 1177 (1763-64) tarihinde istinsah edilmiş, müstensihi belli olmayan Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., 2700 ve 5 Muharrem 1337 (11 Ekim 1918) tarihinde Kavalalı Ali Nâci tarafından istinsah edilmiş Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 467 numaralı nüshalardır.

Bu nüshaları karşılaştırdığımızda doğruluğuna inandığımız ve tam bir nüsha olarak kabul ettiğimiz Amid'li Mehmed Refi tarafından yazılan nüshanın diğer üç nüshadan farklı olduğunu ve bu üç yazmanın tek bir kaynaktan istinsah edildiğini gördük. Daha sonra bu üç nüshayı kendi içerisinde inceledikten sonra Kavalalı Ali Nâci tarafından istinsah edilen nüshayı, tarihinin günümüze yakın olması ve diğer iki nüshayla aynı özellikleri taşıması açısından çalışmada kullanılmadı.

Elimizdeki tenkitli metin'i hazırlarken nüshaları harflerle kodlama yaptık ve bu kodlamaları yaparken eserin bulunduğu kütüphanenin adının baş harfini aldık. Ali Emirî Efendi Manzum Eserler Bl., 468/1 numaralı nüsha için A, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi Bl., 2700 numaralı nüsha için E ve İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., 1748 numaralı nüsha için İ kısaltmaları kullanılmaktadır. Bizim çalışmamız sadece Nevres-i Kadîm'in Farsça Divanı'ndan ibaret olduğu için nüshalardaki, özellikle muamma, lügaz, rübaî, kıt'a ve müfred içerisindeki Osmalîca beyitler çalışmamızda yer almamıştır. Bu beyitleri Nevres'in Türkçe Divanı ile ilgili yapılacak çalışmalarda belirtmek gerekir.

E,İ yazmalarında mevcut 8. gazel A yazmasında yer almamıştır. 25. gazelin 5. beyitinin ilk mısrası A ve İ nüshalarında nakıs, E nüshasında yoktur. A nüshasında mevcut olmayan 41. gazeldeki birinci ve ikinci beyitler rubailerde 9. ve 10. beyit, birinci gazelin ilk beyiti rubailerde 13.beyit olarak E ve İ nüshalarına tekrar kullanılmıştır.

YAZMA NÜSHALARIN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

İncelediğimiz ve değerlendirdiğimiz yazmaların genel özelliği şu şekildedir:

- 1- Kâf-i farisi ك, گ şeklinde yazılmıştır.
- 2- Harf-i izafe olan به bazan ayrı bazan bitişik olarak yazılmıştır. بزلف ، بچشم
- 3- Birlik, nekre ve hitap ya`ları hemze ile gösterilmiştir. بادیهء، كشانهء، خامهء
- 4- Nişane harfî olan را müfret muttasıl zamirlerden sonra azda olsa isimlere bitişik yazılmıştır. مسلمانانرا , دشمنانرا
- 5- Fiil çekimlerinde می edatı bazan fiilere bitişik bazan da ayrı yazılmıştır.
- 6- Ek fiil üçüncü tekil şahı olan است elifli ve elifsiz olarak yazılmıştır.
- 7- ایام kelimesi ایام şeklinde kullanılmıştır.

NEŞRE HAZIRLANAN METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

- 1- ک harfleri gerekli yerlerde گ Kâf-i farisi ile değiştirildi.
- 2- İzafet harfî olan به bitiştirildiği kelimelerden ayrıldı. به چشم ، به زلف
- 3- Nüshada birlik, nekre ve hitap ya`ları metinde ای ile gösterildi. ایامه ای، كشانه بادیه ای
- 4- Nişane harfî olan ve müfret muttasıl zamirlerden sonra azda olsa isimlere bitişik yazılan را isimlerden ayrı yazıldı. مسلمانان را : مسلمانانرا , دشمنان را : دشمنانرا
- 5- می edatı fiil çekimlerinde fiilerden ayrı olarak yazılmıştır. می دید ، نمی دیدم
- 6- Yazma nüshada, rediflerde elifli ve elifsiz olarak yazılan است 'in yazılışı kafiye ve redif için aynı kaldı.
- 7- ایام kelimesi ایام şeklinde kaleme alındı.

İŞLENEN KONULAR

Daha önce değinildiği gibi Nevrese'in hayatı şiirlerindedir. 312 beyitle ikinci sırada yer alan kasidelerinde, kendisinde mevcut olan özelliklerden, içine düştüğü durumlardan, kaside yazdığı kişilerden ve onlardan beklediği şeylerden, gamdan, kederden, gurbetten ve yokluktan bahsetmektedir.

67 گلستان سخن از فیض طعم می شود شاداب که باشد از نسیم نطق من باد بهارانش

68 به سر کلاه ندارم سپهر آتش پاش به پای کفش ندارم زمین نشتر زار

69 بجز متاع سخن هیچ نیست او را هم نمی خرنند فروشم اگر به یک دینار

70 نیست از ابعاد غیر از عمق در چاه غمم گر تو از دستم نگیری وای من ای وای من

Söz gülistanı benim tabiatımın feyzinden sevinçli olur, çünkü onun baharının rüzgarı benim nutkumun esintisinden olur. Felek ateş saçıyor başımda şapkam yok, yer neşter vuruyor ayakkabımın altı yok. Onun için söz malından başka hiç bir şeyim yok, eğer bir dinara satsam almazlar. Benim gam çukurumun uzunluğundan ve derinliğinden başka bir şey yoktur, eğer sen elimden tutmazsan vay bana vaylar bana.

⁶⁷ Farsça Divan, s. 11.

⁶⁸ Farsça Divan, s. 12.

⁶⁹ Farsça Divan, s. 16.

⁷⁰ Farsça Divan, s. 20.

Aynı zamanda tarih düşmede mahir olan Nevres, tarih düşerken bile kendi ruh ve haliyetini aktarmayı unutmamıştır.

71 به محنت خانه غربت ز حسرت خسته بودم چون شنیدم این بشارت را به درد دل دواى آمد

به رقص آمد دل مجروح و جان این ناله را بر داشت که نورس شادمان شود وقت احسان خدای آمد

72 این چه پیغامیست کز دلها غبار غم زدود خود پیرسم بنده را در حضرت قاصد برید

Gurbet evinin üzüntüsü ile hasretten yorgun düştüğümde, bu müjdeyi işittim gönül derdine deva geldi. Yaralı gönül raksa geldi ve can bu inlemeyi bıraktı, çükü Efendi'nin ihsan vakti geldiğinde Nevres mutlu olur. Gam tozunu gönüllerden temizleyen bu ne haberdir, habercinin huzurunda getirdiği kulu bizzat kendim sorayım.

Divanında 434 beyitle ilk sırada yer alan gazellerde, rubai ve müfretlerde de durum farklı değildir.

73 هنر به عیب بزرگان نمی رسد نورس لباس کهنه منعم به از نو دگرست

Hüner, büyüklerin ayıbına ulaşmıyor Nevres, Allah'ın eski elbisesi diğer yenisinden daha iyidir.

74 کاشتم پنبه و خرمن ز مغیلان بستم به عدو آنکه به یک پیرهن آسود مستم

Pamuk ekdim deve dikenini topladım, düşmanın huzur veren gömleğiyle mutlu olurum.

⁷¹ Farsça Divan, s.21.

⁷² Farsça Divan, 22.

⁷³ Farsça Divan, s.55.

⁷⁴ Farsça Divan, s.66.

KULLANDIĞI NAZIM ŞEKİLLERİ

Nevres, nazım şekillerinin hemen hemen hepsini kullanmıştır. Divanında yer alan nazım şekillerine baktığımızda gazeller diğer nazım şekillerine göre daha çok yer kaplamaktadır. Divanı oluşturan 65 gazel (434 beyit) divanın % 35'lik bölümünü, ikinci sırada yer alan beş kaside (312 beyit) % 25'lik bölümünü, üçüncü sırada yer alan iki tahmis (97 bend) % 24'lük bölümünü, geri kalan %16'lık bölümü de diğer nazım şekilleri muammalar, rubailer ve müfretler oluşturmaktadır.

Genel olarak baktığımızda Nevres şiiirlerini divanında kaleme alırken bahirlerden bir çoğunu kullanmış, en çok kullandığı bahir ise remel bahridir.

Daha çok remel bahrinin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün ve fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fe'ilün kalıbını kullanmış, buda kullanım oranı olarak divan içerisinde yaklaşık olarak % 33'e tekabül etmektedir. Daha sonra % 21'lik oranla muzari' bahrinin mef'ûlu fâ'ilâtu mefâ'ilu fâ'ilun kalıbını, % 20'lik oranla hezac bahrinin mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbı ile mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ilün kalıbını, % 14'lük oranla müctes bahrinin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün kalıbını, % 10'lük oranla mütekarib bahrinin fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ul kalıbını, geri kalan % 2'lik dilimde de hezec ve seri' bahrini kullanmıştır.

Gazellerinde kullandığı vezinler ise aşağıdaki gibidir.

Kullandığı Vezinler:

	Kullanım	
	Miktarı	Oranı %
Bahir : Remel	28	43.06

Vezin : fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün 23 35.38

Bu vezindeki gazeller : 1,4,7,8,9,13,15,17,19,21,23,27,32,
35,37,41,44,45,51,52,57,58,62

Vezin : fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün 4 6.15

Bu vezindeki gazeller : 50,54,63,64

Vezin : fā'ilātün fe'ilātün fe'ilün 1 1.53

Bu vezindeki gazeller : 59

Bahir : Hezec 11 16.92

Vezin : mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

Bu vezindeki gazeller : 2,6,12,16,22,25,28,31,33,34,53

Bahir : Muzari' 15 23.10

Vezin : Mef'ūlu fā'ilātu mefā'ilu fā'ilun

Bu vezindeki gazeller : 5,10,11,14,20,29,30,38,
40,42,46,47,49,56,60

Bahir : Müctes 10 15.39

Vezin : Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

Bu vezindeki gazeller : 3,18,24,36,39,43,48,55,61,65

Bahir : Seri' 1 1.53

Vezin : Müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

دانشگاه قیریق قلعه
انستیتوی علوم انسانی
گروه زبانها و ادبیاتهای شرقی

آدم قره دره

دیوان فارسی نوری قدیم

رساله فوق لیسانس

براهنمایی استاد عدنان قارا اسماعیل اوغلی

قیریق قلعه ۱۹۹۹

ديوان فارسي نورس قديم

فهرست مندرجات اشعار

۲۱-۱	قصیدها
۲۳-۲۱	تواریخ
۴۰-۲۴	تخمیسات
۴۴-۴۱	ساقی نامه
۷۲-۴۵	غزلیات
۷۸-۷۳	معمیات
۸۰-۷۹	رباعیات
۸۲-۸۱	آیات مفرد
۸۵-۸۳	فهرست اسامی رجال و اماکن

قصاید

۱

قصیده در ستایش صدر اعظم راغب محمد پاشا

97b A

فزود بینش آن خال گردن کافور کشید سر مه به چشم سواد سورۀ نور

102a E

103b A

ز بس اسیر هوایم به دیده مردم نماند این تن خاکی چو گرد باد از دور

3 نگین مثال که نام آورش کند کندن مرا خرابیء کاشانه می کند معمور

98a A دلم ربنده جوانی که از خط سبزش شود سفید به سر موی کاسه فغفور

بری وشی که به مینای دل خیال لبش چو شیشه ایست لبالب ز باده انگور

6 بتی که غمزه شوخ اگر کند مستی مهی که گردد اگر چشم او گهی مخمور

کدوی باده صدا در گلوی خود دزد شراب نغمه نماند به کاسه طنبور

به سینه یاد منش چون شراره در سنگست به سر هوای ویم شعله تجلی طور

9 به گرم و سرد جهان بس که کرده مألوفم به لای کاکل و سودای سینه بلور

ز مشک در کره زمهریر می لرزد در آتش است دلم از حرارت کافور

- و گر به زلف سیاهش دهد پریشانی
صبح حشر بود مغرب شب دیجور
- گر یز نیست لبش را ز فکر باریکم
کسی بر رشته ز گوهر نبسته راه عبور 12
- نهد به سینۀ خود داغ شعله پندارم
شد ست سجده بر آستان صدر صدور
- مدبری که بروز اصابت تدبیر
برون کشد اثر سوزش از طبیعت شور
- نظر به وسعت دریای همتش باشد
چو یهن ملک سلیمان سواد دیده مور 15
- شمیم خلقش اگر فیض را عموم دهد 102b E
104a I
اگر به منع تنگ مشربان کند فکری
به طبع می نبود نشئه را مجال ظهور
- چه می دهد به مه و مهر خود نمی دانم
ز رایش ار نکنند آسمان گدای نور 18
- به نور نیر رایش شود ز محسوسات
مثال سبحه به سر رشته سنین و شهور
- سپهدی که به نوک سنان خانۀ سحر
دمی که می دهد آرایش صفوف سطور
- به دوست وفق حمایت بود ولی به عدو
چو ذوالفقار الف لام می کشد ساطور 21
- نظام روی زمین اعتماد دولت و دین 98b A
کند مشاهده در نقطه جسم معنی را
به مهر شاه گزین یک دقینۀ مهور
- هنر به طینت او بس که دارد آمیزش
به خواب بیند اگر خاک بار گاهش کور
- ز نقش یاش توان یافت نکتۀ مسطور 24
زمین شعر شود چون زمین نیشابور
- ز وصف هیبت جاهش اگر کنم قلمی
وکیل مطلق خان مصطفی خدیو غیور
- ولی نعمت عالم محمد راغب
به گاه نشر سخن شخص مایه دار شعور 27
- معلمیست که سوزد به شعلۀ ادراک
تصرفش به قوانین علم از آن بالاست
- تبارک لله از آن کلک سحر ساز که هست
که بی اضافه کند غیر منصرف مجرور
- به رند فیض تمامی کاف و نون که بود
همیشه مطلب مردم نویس و نظم امور
- نزاکت خط شوخش ز من بیسرس ز من
خطش سواد شب قدر و صفحه مهبط نور 30
- که بستمش قلم از رشته نظارۀ حور

13 شد ست A: شد است E1 // 17 می A1: — E // 18 ار نکند: از نکند E1 // 19 سنین شهور A: سنین و شهور E1 // 31 پیرس A: پیرس E1

	شبی به خانه بالا نوشت یک دو سه سطر	103a E
	نه ابن مقله نه یاقوت و نه عماد نوشت	104b A
33	چنان نوشته رعنا چنان خط مأثور	
	که هست صورتش آرام خاطر رنجور	
	خدا یگان انما ملاذ ایاما	
36	ز روزگار ستمگر شکایتی دارم	
	گذشت سردی موسم بهار آمد	
	عس به سیر چمن اذن عام گفت و مراست	
39	چو لاله خیمه به صحرا زدند تا حدی	99a A
	کنون به دیده دیوانگاه شهر آشوب	
	منم که گشته حصاری نه تاب بیرون صبر	
42	چه هرزه کو شده نوری این چه رفتار است	
	نمک حرامیت از حد گذشت می ترسم	
	چرا که غرقه دریای لطف او هستی	
45	ز گفتگوی چنین توبه کن اگر خواهی	
	دعای جاه و جلالش به لوح دل بنویس	
	ابد ز مدت عمرش زمان کند در خواست	

=====

32 صبح به من A : صبح و به من A // 34 دیگر A : دگر A // 39 زدند A : زدندی A // 39 برون E : بیرون A // 43 نمک حرامیت : نمک حرامیت AEI

قصیده در وصف والی بغداد احمد پاشا

	ساقی بده شراب که از غیب دم زخم	99a A
	اندر ورای یـرـدۀ هستی قدم زخم	103b E
	ز آن باده کز خم رمضان کشی برون	105a i
	نوشم مباح و وقت فطورش بدم زخم	
3	دود از نهاد جشمه عیسی در آورم	
	آتش به دوده فلک متهم زخم	
	از چرخ انتقام ملامت کشان کشم	
	تا کهکشان دو دیده و خونین علم زخم	
	رستم کشم به بند و نریمان کنم زبون	
	غمغم گرفتم در جگر گستهم زخم	
6	آرم به روی کار ز اسرار آنچه هست	
	نه یـرـدۀ سپهر به بالای هم زخم	
	اندر کنشت ولولهء یا صمد کشم	
	ساقی از آن شراب که از جوش مستی اش	99b A
	مردی چنان شعار کنم کآیدم به پیش	
9	اندر حریم کعبه دم از یا صنم زخم	
	فردا کفن به برصف محشر بهم زخم	
	رستم هزار مرتبه گوید زخم زخم	

=====

9 شعار EI : شعاع A // 9 رستم AI : به رستم E

=====

2 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

- گیرم تمام کشور میخانه را به زور
تیغی کشیده در کمر تخت جم زخم
- حکم قضا در از تقابل کنم ببری
بختی ز ارتباط حدوث و قدم زخم
- کو زورق پیاله کجانا خدای عیش
تا کی بگو که غوطه به دریای غم زخم 12
- وقتست جا گرفته به پای خم شراب
لاف از مغیبات و سخن از حکم زخم
- مستم کن آنچنان که به یک ناله درشت
شورش به آسمان زده سوزش به یم زخم
- ساقی پیاله دگرم ده از این شراب
تا صیقلی به آینه سینه ام زخم 15
- هموار بینم آنچه به روز است بود
پای ابد به دوش ازل سر قدم زخم
- مطرب توهم به رقس در آنغمه می سرا 104a E
105b A
- در وصف ذات والی بغداد نامدار
تا من هم از نشاط دو کف را به هم زخم
- آن کامور که شمه و صفش نمی شود
مستانه سر دهن بکشایم قلم زخم 18
- گاهی که در پی طلب مثل او روم
صد سال اگر به صفحه عالم رقم زخم
- ساحل تمام عنبر خوشبو کشد بخود
گام نخست سوی فضای عدم زخم
- رفتم شبی به خواب به سیر سرای او
یک مشت خاک در گه او چون به یم زخم 21
- گر می دهم خبر ز کمال خیال او
پنداشتم که یا به ریاض ارم زخم
- روشن کنم دو دیده بخت سیاه را
داغ کمال بر جگر محتشم زخم
- یک نیم کاسه دگرم بخش ساقیا
روی نیاز بر در آن محتشم زخم 24
- چون پیش چشم شوخ تو ز آرام دم زخم 100a A
- تنگست بهر گردش رنگ رخم جهان
بهر طلوع مطلع دیگر قلم زخم
- زنجیر بند می نکند اهل عشق را
فرصت نمی دهد که دو مژگان به هم زخم
- 27 کو وادی وسیع که انجا حشم زخم
من با جنون قیس ره موج دم زخم

	ایمانم از سزای قبول خدا فتد	
	از بس ز شوخی تو یریشان نظاره ام	
30	خون خوردنم خلاص ز زردی نمی کند	106a A
	دارا غلام کامورا پاک گوهرا	104b E
	از بس ازین هوا شودم باغ کام سبز	
	کام او را به مرگ نگاه پری رخان	
	ز آن پیش کز سواد و بیاضم خبر نبود	
36	با آرزوی خاک درت ناله می کشم	
	از دل شراره جو شدم اندر هوای تو	
	عالم تمام راتبه خوار تو اند و من	
39	من هم چه می شود اگر آیم به درگهت	
	نورس سخن تمام زمان دعا رسید	
	ایام دولت تو بود چون صبح عید	
	ناقوس را به داخل بیت الحرم زنم	
	زلف تو را گره به گره خم به خم زنم	
	نورس مگر که غوطه به طاس بقم زنم	
	ای آنکه چون به شوق درت کف بهم زنم	
33	کز یا کشیده خار چو گل بر سرم زنم	
	دریا دلا به جان محبت قسم زنم	
	ز آن دم که خواستم که به مکتب قدم زنم	
36	تا حال مشق عشق تو در زم قلم زنم	
	بگذار یک دو غوطه به بحر کرم زنم	
	با این همه خلوص چرا حرف لم زنم	
39	دست از بغل کشیده به خوان نعم زنم	
	بازا قلم به جانب امر اهم زنم	
	این ناله تا به دامن روز ندم زنم	

قصیده در وصف شیخ الاسلام اسعد افندی

		100b A
	دلی دارم که می خوانند غمخواران گلستانش	104b E
	گلش داغ و فغانش عندلیب آهست ریحانش	106a i
	دلی کز آتش کانون وی گر یک شرار افتد	
	خبر می آورد از هرگ بر خضر آب حیوانش	
3	دلی گر قطره خونش چکد در دامن محشر	
	سری دارم که قرص آفتابش کرد سر گردد	
	سحر گاهان چو بیرون آرم از چاک گریبانش	
	سری کز بینوایی بالش اقبال پندارد	105a E
	اگر بهرام چرخ دون بغلطاند به جولانش	106b i
6	سری کو را اگر از تن جدا گرداندم جلاد	
	ز خشکی قطره خونی نمی ریزد به دامانش	
	چه دل مهمانسرای شاهراه کشور اندوه	
	چه سر سنگ نشان شهر غم گویند یارانش	
	غمم کوهیست کو را حقیقت دامن است افلاک	
	به سر حد ابد و می رسد حد یابانش	
9	بتی دارم که از وی گر فلک سهمی برد گردد	
	مسیحا عاجز از تمییز نبض مهر رخشانس	

=====

6 کو را AI : کاو را E // 8 کو را AI کاو را E

3 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

عدم کو تا پیاموزد طریق ضعف را از من	به زهار آرد اندک شدتی ز احوال امکانش
عدم جای خوشی بودست اما من ندانستم	وجودم آرزو افتاد و افتادم به زندانش
ورود اندر وجودم از عدم آن قصر را ماند	12 که یوسف را ز کنعان برد و جاه انداخت اخوانش
خوشا آن کمسراغ وادی یأس و ره امید	که نه پایش ز سر دارد خبر نه سر ز پایش
مرا قصریست از طول امل کش سیل فراش است	خطر خدمتگزار مجلس او یأس دربانش
من آن صاحب حصاد مزرع ناکامی دهرم	15 که از برق حوادث می تراود ابر بارانش
فلک آن سفله پرور نیست کز شفقت چو ماه نو	نگیرد لخت دل تا از کسی بخشد لب نانش
صدف را شیشه بر سنگ تغافل می زدی نیسان	اگر نه در گرفتی در بغل دریای عمانش
نمی دانم چه می خواهد ز ما گردون که بر گردد	18 عبث این دشمنیها چیست ارباب عرفانش
101a A اگر کم ما یکی نعمت دنیا خطای ما ست	نگاهی سوی خویش انداز و دیگر سوی اخوانش
تهی دستی ما نقصیست کماو باج از غنا گیرد	نبردازیم ورنه گوهر آماده است در کانش
مرا بر صافی گوهر شهادت می کند عیبم	21 ندارد آنکه حیوانی نمی گویند انسانش
105b E نمی گویم مسلمان آنکه می گوید مسلمانم	کفیل مسلمانی کی شود ریب فراوانش
107a I مسلمانان همین باشد که در خلوتگه و خدت	مسلمانانش کافر خواند و کافر مسلمانش
لباس نو همانا ساتر عورت بود ورنه	24 دگر بهتر شود جانان چو در سازند عریانش
دلیم آینه عالمناهی بود کرد اما	قضا آویزه دکان در بازار کورانش
به فطنت توأم افتادم برون از مادر فطرت	که جای شیر صهبای بلاغت داد پستانش
کنون طالع سرم بر سنگ حیرت آنچنان برزد	27 که چون از خود روم گیرند بر زانو یتیمانش
دلیم آن رسته بازاریست در بندرگه معنا	که در پایین دکان می شود گوهر فروشانش

- متاعی کش بود کارگاه قدس آورده
چرا با من سیهر بی مروت کینه می ورزد
اگر آن هم ز دستم بر نیاید رقعہ بر دارم
کرم کاری که حاتم را برابر می دهد از کف
سخن سنجی که چون آید به بخشش روح افلاطون
فلک قدری که مهر آویزۀ برطاق اجلالش
رود چون ذرہ خورشید از بیش تا دامن محشر
اگر بر گلستانی چشم خشمی افکند قهرش
وگر لطفش شکفتن رای بیند در زمستانها 101b A
- دمی کز وی حدوث آرایشی پرداخت گفت اقبال
هنوز از صلب خاک آدم نه بیرون بود کز قدرت
شبی دیدم فلک یک رقبه بالا رفته از جایش
نهان گفتم که ای حد ناشناس اینجا چه کارت هست
بزاری گفت چیزی پرسمت بر گوی اگر دانی
چه قصر است این که باشد صاحبش اینجا کجا گویند
دهان شستم به آب گل که ادا سازم جوابش را
مبادا بی تأمل گوفتگویی سر زند از تو
قلم در دست خود بر گیرد از خیط نگاه حور
محیط مکرمت اقلیم همت آسمان فیض
- رفوی کفش سائل می نماید پنبه دوزانش
نمی ترسد که آهی سر کنم سازم پریشانش 30
بنزد آن نتواند برون بودن ز فرمانش
بهنگامی آنکه آید در فشاندن دست احسانش
نماید تخته تعلیم را طفل دبستانش 33
بود یف کرده قندیل شبستان ماه تابانش
اگر یک ذرۀ ناچیز آویزد بدامنش
کشد در طوق قمری پای خود سر و خرامانش 36
گل خورشید چیند از عصای خود نگهبانش
به من نوبت رسید اینک منم عامل به دورانش
سعادت بود رسم لوحۀ پیشانی شانش 39
گشوده چشم حیرت بر وی از پایین ایوانش
ترا چند است سر کاسوده ای از بیم دربانش
که صد چون تو هزاران همچو من گردیده حیرانش 42
که نه من دیده ام نه دیده شهلای امکانش
ادب بانگم زد و گفتا که هان میدار پنهانش
که نقصانی نمایان گردد از تعریف عنوانش 45
نویس از وصف او یک چند حرف اما بدینسانش
ملک می بایدش گفتن که نتوان گفت انسانش

- 48 که بخت و طالع و عزت غلامی از غلامانش
فساد حادثات آواره می گردی ز بنیانش
بتابد روی اگر از جنتش خوانند مهمانش
- 51 زند تمغای آزادی به پیشانی غزالانش
که عنقا بال ریزد در عدم از بیم بیکانش
زند بر چشم نسر چرخ و اندازد پر افشانش
- 54 خطا بر گردن فطرت نمی دانم من اقرانش
که وصف طی کنم دیگر به بالایم به یابانش
به اعجاز طبیعت سر بر یدم از نیستانش
- 57 سخن تعلیم کردم از صفات تو به آسانش
به زور صدق وحشی بود کردم لیک گویانش
همیشه هست آتشبازها و طاس بازانش
- 60 که بی بندش به نطق آرم دگر سازم ثناخوانش
که اکنون می کند تعلیم استادان به اعیانش
که چون بنویسم از سر کرده بر اوراق دیوانش
- 63 نیارد فرق کردن سطرها از شاخ مرجانش
زبانم مالک و معنای رنگین ماه کنعانش
قلم چون موی آتش دیده گردد در قلمدانش
- 66 به ابواب بهشت آویزه می گرداند رضوانش
- سعادت بنده دولت چاکر اسعد نام عالی جاه
اگر نه کون بودی در زمان همتش محروس
جهانبخشی که چون بذل نعم سازند خدایمان
اگر در گوش شیر آید ندای منع او در دشت
تعالی لله چه تیر انداز منزلگاه اقبالست
کمان سخت اگر در خواب گیرد در کف صولت
اگر در شعر اگر در علم اگر در جود اگر در حلم
کریمای خامه در لغزیدن انجامید دستم گیر
قلم شیر نر نارام بود اما من ساحر
کمند همت اندر گردنش افکنده آوردم
دگر راندم به میدان مدیحت هر چه گفتم گفت
کر مکارا اگر چه نیست میدان زمان خالی
چو من گر شیر بازی دیده انصاف کن بر گوی
من از تعلیمگاه قدس دارم یاد آن نکته
سخن از بس که رنگین می دهد از سینه ام بیرون
پس از چندی اگر جوهر شناسانش کند دقت
دواتم چاه و کلکم ریسمانست و دلم بشری
اگر شعرم عطارد بر فلک بنویسد از غیرت
اگر می یافتی نظمم برای غیرت حسان

102a A
106b E
108a A

49 زمان A: ضمان E1 // 49 آواره می گردی A: آوازه می کردی E1 // 50 سازند AE: ساز I // 53 گیرد E1: -A //
53 اندازد AE: انداز و I // 56 شیرنر نارام بود E1: -A // 60 بی E1: -A // 66 می گرداند E1: می کردند A

- گلستان سخن از فیض طبعم می شود شاداب
 طبیعت زاده را دیدم که بر زلف بتان پنداشت
 مسلمانان نگاه دقتی دارید بر حسنش
 مزن لاف سخن لب کز دهن را بند کن نوری
 نه این محبوب را اینجا تو کردی در بغل تنها 107a E
 یکی ز آن آشنایان عرفیء شیراز می گویند 108b I
 یکی دیگر همان یکتا سوار عرصه نظم است 102b A
 دگرها انوری و طوسی و خاقانی و قابل
 منال ای جان مسوز ای سینه ای دیده مشو گریان
 بر ایشان سهل باشد فارسی گفتن زبان شانست
 ز ایران تا به استانبول هر یک عرض فرمودند
 خداوندا چه فرمایی به عرفی زود بفرستم
 سخندانا خدا داند که یک حرفی ندزدیدم
 بود تا مهر عالم تاب شمع مجلس عیسی
 محب جاه او خندد چو در صبح بهاران گل
- 69 که باشد از نسیم نطق من باد بهارانش
 رهی دادم نشان من سوی مدح یک مسلمانش
 مسلمان زاده بود آورده ام از کافرستانش
 مبادا حمل بر چیزی کند اصحاب عرفانش
 کزین پیش آشناها بود در بغداد و ایرانش
 72 که عالم را گرفته داستان علم و عرفانش
 که در اقلیم ساوج نام می خوانند سلیمان
 از آنجمله فضولی داده بر سلطان سلیمان
 که می دانند کیفیت چه بوده تکه فهمانش 75
 مرا سا باش کآوردم به کف با زور عرفانش
 تماشای می شود من هم فرستم گر به ایرانش
 78 کنم دمبسته غیرت به اقلیم خموشانش
 نظر فرما اگر یایی زمن رخصت بسوزانش
 نیندازد ز دوش خویش تا گردون گردانش
 81 شود گریان چو باران زمستانی حسودانش

قصیده در ستایش شیخ الاسلام احمد نیلی افندی

		102b A
	به آیت قدحت می دهم قسم ای یار	107a E
	به یار بساده بخوان آنه هوالغفار	108b A
	ز آب خضر اجل جوش می زند ساقی	
	کجاست میکند مردم ز امتلای خمار	
3	شکسته بادیه ای داری ای فلک از ماه	
	کدام تشنه ازین سیر می شود بر دار	
	ز کوچه بند محبت گذشتن آسان نیست	109a A
	که داده مهر جهانتاب پشت بر دیوار	107b E
	ز ضعف ناله ام از دل نمی رسد بر لب	
	مثال اشک که ناید ز دیده بیمار	
6	به سیل حادثه آید خلد به دیده من	
	اگر بدامن دشت عدم بروید خار	
	شبی به دل اگرم خوهش صباح افتد	
	نشیند از حرکت آسمان نا بقرار	
	مگر به تیرگی بخت زاده ام توأم	103a A
	سفیدی ام نبود غیر دیده خونبار	
9	به سر کلاه ندارم سپهر آتش باش	
	به پای کفش ندارم زمین نشتر زار	

=====

7 خواهش EI: خواهشی A

=====

4 مجتث: مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن فعلن

- بود مقدمه کلفت خممار دگر
 رمیده آهوی کام از کمند اقبالم
 برم ز دیده فرهاد خواب شیرین را
 ز شاخ گاو زمین در فتد زمین ترسم
 به دستگیری ام ای دوستان فرود آید
 فلک برون نکند از کسوف قرص قمر
 مباد موجب اشعال مشعلم گردد
 برون ز کوجه زنجیر می توانم شد
 فتاده بر کف طفلان چو قفل وسواسم
 فلک به شام غریبان نگاشت صبح مرا
 به جز سراب ندیدم که نیست درد سرش
 ز بس که خانه به دوشم اجل نیابد اگر
 مگر به دفتر هستی نگشته ام مرقوم
 چسان به سلم دولت صعود خواهم کرد
 ز من چه می طلبی خانه ات خراب شود
 تو در خجالت کم فرصتی و نامردی
 خدا یرا که اگر یرا دیگرت بینم
 به ناله ای زعمارت چنانست اندازم
 سخن دراز ترک شد بیا بیا ساقی
 فلک چه کاره بود کز وی این قدر نالم
- 12
 15
 18
 21
 24
 27
- 108a E
 109b A
 103b A
- اگر کشم ز کف یرا ساغر سرشار
 چنانکه تیر سبک سیر از کمان هموار
 به ناله گر رهم افتد به بیستون یکبار
 زمین خراشی عجزم مباد دیگر بار
 پیاده مانده ام و راه دور و پای فگار
 اگر به معرض حاجت بر آورم ناهار
 قضا به چشم ترم سرمه می کند شب تار
 مرا که هست به گردن هوای زلف نگار
 که در کشاکش بی حاصلم گذشت مدار
 به روز من بنشیند الهی این غمدار
 ز دست خضر کشیدم پیاله را صد بار
 هزار سال بگردد به کوچه و بازار
 که هیچکس نشاند مرا به هیچ دیار
 که کرده بار گرانم به دوش وضع کبار
 ای آسمان دگرم نیست طاقت آزار
 من از تو هیچ نخواهم مرا به من بگذار
 که بر خلاف تمنای من کنی رفتار
 که پایی بست نگیرد خود از شوی معمار
 غرض شکایت گردون نبود زین گفتار
 بیا که با تو ز بخت زبون کشیم دمار

- 30 بسوختم ز عطش زود باش و آب بیار
 چه آب چشمه حیوان خجل ز صفوت او
 ملازمان حریم موافق آثار
 چه آب آنکه به نامش شراب می گویند
- 33 کند به دوزخیان الیم نوری نار
 چه آب آنکه اگر قطره اش چکد بر لب
 سحر دهند به مغچه جبه و دستار
 به خواب بیند اگر رنگ او لبش زهاد
 که زهره نیز زند تا زیانه را بر تار
 تو هم به نغمه سرایی در آی ای مطرب
- 36 جهات سته شود پر ز ناله شستار
 طباق سبعة بهم ریز از نوای دو گاه
 نفس زیاده ترک دمبدم به موسیقار
 برون ز پرده بر آرید نغمه طنبور
 ز روی طبع بدارم نقاب را به کنار
 که من هم از تکه حور خامه ای سازم
- 39 به وصف کام بر آرنده کار و صغار
 غزل نگارم و مضمون تراشم و رقصم
 که هست خاک درش توتیای چشم فخار
 سمی مفخر کونین احمد نیلی
- 42 قلم ز لذت تحریر او کند گفتار
 سخن ز نسبت گفتار او به خود بالذ
 به عقل صاحب کل مالک نصاب وقار
 به علم خانه بر انداز فاضل یونان
 ز نقش باش توان خواند لفظ معنی دار
 هنر به طینت او بس که دارد آمیزش
- 45 به ظهر اگر بدهد بر زوال مهر قرار
 یک آسمان سپه آراید از نجوم فلک
 کند به خانه آینه عکسها گفتار
 مؤثر است حدیثش چنانکه گر گوید
 زمان گذشت ندیدیم نجم گیسودار
 ز شرم کوکب اقبال او به جرم فلک
 میان سبحة نمائد تفاوت ز ناز
 به دهر ریزد اگر رنگ اتحاد به لطف
 48 اجل گرفته سر خود زند به سنگ مزار
 و گر به عدل مکافات ظلم فرماید

108b E
 110a A

104a A

- وگر به عدل مکافات ظلم فرماید
 بود به تقویت لطف او اگر مقرون
 ز بس به سیر درش رفته قدسیان در هم
 کند به منع تماشایان اگر فکری
 وگر به قهر کند نهی صحبت ناجنس
 نهد چو بر نفس مور قوت تأثیر
 به بازگاہ کمالش پرستش گردون
 اگر به مبحث علمش در آید افلاطون
 صدای معرفتش ساکنان دشت عما
 شعاع منقبت یا کبازی ذاتش
 به فیض او متبسم به شاخ گل غنچه
 پیاله ای دگرم ده خموش شو ساقی
 زهی ز غنچه لعل تو تازه داغ بهار
 عرق به عارض آن مه چو آب در یاقوت
 به چشم و غمزه و بر جنگ و صلحشان نازم
 مکن مفارقت ای محتسب ز دختر زر
 سحر به دیده شبم خزیده دیدم گل
 خدایکان انا ما تویی که بی منت
 شنیده ای عجب آن قصه را که داغم ازو
 گرفته ای خبر از حال من نمی دانم
- 109a E
110b A
- 104b A
- اجل گرفته سر خود زند به سنگ مزار
 علاج می طلبد صحت از سر بیمار
 خیال ره نبرد از تراکم انظار
 رود به رخنه دیوار صورت دیوار
 ز جیب دانه بگردد مطیر ابر بهار
 رود به مردمک چشم آفتاب غبار
 کم از تملق ما نیست دیده ام بسیار
 ز شرم خشت خم نطق را زند مسمار
 شنیده اند مکرر نمی کنند انکار
 بود فتیله فروز محافل ابرار
 به وصف او مترنم هزار در گلزار
 قلم به مطلع دیگر گذاشت پی هشدار
 زده ز خجلت او لاله خیمه در کهسار
 دلم ز جوش خیالش چو شیشه گلدار
 یکی به نشئه مستی یکی به رنگ خمار
 بیا و حرمت ناموس جم نگه می دار
 نمانده در نفس گرم عندلیبان کار
 ربود ای گله از فرق دولت بیدار
 دوانده ریشه زخمم به سینه افکار
 چه ها کند به من این روزگار ناهموار
- 51
54
57
60
63
66

- 69 چنانکه حشر شود من نمی شوم بیدار
 111a A به خواب محلم آراست جامه خواب اول
- کنون دریغ کند بالشی که هست از خار
 109b E زمانه تاخت به سامان طالع زد و برد
- بسان هجمه جرار لشکر تاتار
 خیر نداشتیم اول ز شیوه اقبال
- 72 مگر که بوده در او اتفاق با ادبار
 بجز متاع سخن هیچ نیست او را هم
- نمی خرنند فروشم اگر به یک دینار
 شکایت از فلک دون نمی کنم دریاب
- شکایت از ستیم جاهلان بیمقدار
 که گر سخن ز دهانم برون شدن گیرد
- 75 ز نند سیلی نفرین به بنجۀ آزار
 عدوی جان شده هر یک ز روی جهل مرا
- کجا روم به چه خرم کنم دل خونبار
 من آن متاع فروشم به بندر عرفان
- که چشم چرخ شریکم ندیده در بازار
 در آستین ندامت کشند بی ناخن
- 78 به حرف من نهد انگشت اگر اولی الا بصر
 سخن ز بس به لبم رنگ بسته می آید
- که چون دو بیت نویسم به نامه دلدار
 چنان اثر بیزیرد ز رنگ لعینش
- که فرق نامه نبیند کبوتر از منقار
 اگر به خامۀ مو تربیت دهد طبعم
- 81 کشد ز سینۀ الماس آب را به کنار
 105a A به مجلسی که دم از شعر می زرم زوله
- بود چو صورت دیوار سرتسر حضار
 ز فیض قرب تو این بس مرا که خواندم
- مصاحبان سرا برده حقایق کار
 نظام مملکت نظم و نثر و فهم و ادب
- 84 به حکم قوت فطنت به زور استظهار
 سخن ز غایت ما فی الضمیر کن نوری
- اشاره ایست کفایت به عارف اسرار
 دعا به دولت آن مایه سعادت کن
- ترا به دعوی بیجا چه کار دست برار
 110a E محب ذات تو گردد به خرمی و خوشی
- 87 مثال غنچه گل در میانه ازهار
 عدوی جاه تو بادا مجاور در یأس
- طواف کعبه بود تا فریضه احرار

105a A
110a E
111b I

می تراود برق شور از آه آتشیخای من	و ای اگر نوبت رسد بر چشم طوفانزای من
در گرفتاری بود آزادی ارباب دل	حلقه فتراک باشد ملجا و مأوای من
همچو چشم از سرمه از غم روشنی یابد دلم	آفتابیم بر سر آید در دل شبهای من
خانه ویرانه ای دارم پر از دیوانها	کوجه زنجیر باشد دامن صحرای من
دسته چوب دور باشان در کف عارف عصاست	می شود آواز سگها رهبر اعمای من
خاکساری بس که صافم دارد اندر راه عشق	می نماید عکسم از مرآت پشت بای من
رفته رفته مشق نرمی می کند این آسیاب	هست سختیهای من از بهر نرمیهای من
عشق می داند که بالا رفت در روز ازل	گرمی بازار حسن از گرمی سودای من

- نشر خار ملامت بس که داغم کرده است
 105b A احتیاج شعله جواله مهتاب نیست
 فقر من خاکستر افشاند به سر سامان را
 بس که از صغف ستم بی بال و پر افتاده ام
 112a A از سواد عافیت طرفی نخواهم بست آه
 110b E ز آتش هر دم فزون عشق یارب چون کنم
 منشی تقدیر تعیین کرده در لوح و قلم
 تا کند عنوان دیوان عموم شاعران
 هر کجا یاد سخن گویان رود از لطف طبع
 فطنت طبع سلیم و صفوت ذهن مرا
 گرچه خیزد گرد با دشوار از صحرای من
 می زند هر چند موج فتنه از در یای من
 نا توانم آنچه آنچنان هر دم که از دل سرزند
 شوق رویش در دل بیتاب از بس گرم شد
 اعتبار خلق اگر باشد نسب را در جهان
 عندلیبان را بگو نوری که لب بر هم زنند
 نی غلط گفتم اگر باشد هزاران عندلیب
 نیز می باشد قصور از مدح ذات پاک او
 106a A پای داش عقل کل نام آور فخر رسل
 111a E آن هنرمند هنرور دوست کز نصاب او
 112b A

13 پیچیده است E: پیچیده ست A // 15 استعلا AE: استغلا A // 19 دشوار A: دشور E // 19 دشوار A: دشور

- مهر بر لب چون زخم سرمایه ام نظم من است
 ریختم از بس ز تکلیف علایق آب رو
 هر کجا سنگ نشانی بود شد سنگ رهم
 کس نمی آید جز ارباب طلب در خانه ام
 نیست از ابعاد غیر از عمق در چاه غمم
 تا بود از شوخی طبعم سیهر کینه جوی
 سده دولتسرایت سدره سا گردد مدام
- می شود کاسدتر از تمغای من کالای من
 سبز گل‌های ندامت شد زخار پای من
 51 آتش منزل ندارد دامن صحرای من
 کس نیرسد خاطر من جز طعنه اعدای من
 گر تو از دستم نگیری وای من ای وای من
 54 در پی آزار جور نوری شیدای من
 در گهت باشد ملاذ مردم دنیای من

- 1168 E بہ اول انڈیپنڈنٹ تاریخ نویسی کے لیے کام کیا گیا۔
- 112a E بہ مصحفیہ خاندان کے بارے میں ایک کتاب لکھی گئی۔
- 113b A بہ مصحفیہ خاندان کے بارے میں ایک کتاب لکھی گئی۔
- 113a I بہ مصحفیہ خاندان کے بارے میں ایک کتاب لکھی گئی۔
- 111b E بہ مصحفیہ خاندان کے بارے میں ایک کتاب لکھی گئی۔
- 106b A بہ مصحفیہ خاندان کے بارے میں ایک کتاب لکھی گئی۔

تاریخ خاندان سلطنت عثمانیہ

۱
تاریخ

		107a A
	بازم از فیض قدوم قاصد فرخ قدم	112a E
	مژده آرام عالم در صماخ جان رسید	113b I
	بازم از فیض نمای نوبهار خرمی	
3	شام غربت باز شد رونق فروز صبح عید	
	باز بر هم خوردگان تیره روزی شاد شد	
	نیش همخاصیت نوش آمد از تأثیر فیض	
	گل ز پنج خار پای مردم عالم دمید	
	عالم دل روش از نور تجلای صفاست	
6	کو بر افلاک این گل خورشید را بر سر زنید	
	صورت کام از دل مرأت دلها روشنست	
	در دل ویرانه عشاق هم جایی نیافت	
	غم ز حد باختر تا مشرق خاور دوید	
	یک سیاهان سرمه را در دیده ایام ریخت	
9	هر نسیمی کز جهان عالم امکان وزید	
	این چه پیغامیست کز دلها غبار غم زدود	
	خود بیرسم بنده را در حضرت قاصد برید	

3 فروز A : فروش EI // 5 را بر A : ابر EI // 9 پیغامیست A : پیغامست EI

2 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

	این چه فصل کامرانی وین چه وقت خرّمست	
	حیرت شوق و طرب بی اختیارم کرده بود	114a A
12	گفت بی جانست این شادی که می بینی به دهر	112b E
	آن فلاطون حکم پرور که با فیض کمال	
	فاضل یکتای دوران شاعر معجز بیان	
15	آن صلابت بخش حکم شرع کز اباحت دین	
	رعب می اندازد اندر جان خصم جان بیشعور	107b A
	داورا مجد محمد اسعد قدسی جناب	
18	طبع چالاکش مخاطب را دهد فیض ابد	
	شخص ادراکش چو آید سر تاویل صعب	
	می شود بی کلفت سعی و تقاضای طلب	
21	پادشاه کامور محمود خان نامور	
	قوت قدسیه ذات کریمش بیشتر	
	بار دیگر کرد صدر روم را با ذات تو	
24	چون رسید این خوش خسبر از قاصد فرخنده دم	
	خامه چایک نویس نوریس هر دم غلام	
	باز داد از فوز یکدیگر به هم اخوان نوید	

تخمیسات

1

قصیده در تخمیس قصیده نعت عرفی شیرازی

	داغست زر و سیم کف دست کرم را	دل تنگ کند در صدف صاف شکم را	107b A
	اندیشه برون کردن خارست جویم را	اقبال کرم می گزد ارباب همم را	113a E
			114b I
3	همت نخورد نیشتر لا و نعم را		
	با عشق تو از بس که بهر سوی نوردم	خیزد به غم از گوشه هر بادیه گردم	
	درد تو که سرمایه شوقیست بهر دم	از رغبت دنیا الم آشوب نگردم	
6	زین باد پریشان نکنم زلف الم را		108a A
	عزت که بود در عقب پرده ذلت	راحت بود انسان به نهان خانه محنت	
	کس را ندهد مفت فلک خانه دولت	فقرم به سیاست کشد از مسند همت	
9	در چشم وجود از ندهم جای عدم را		
	مورم ولی عشق نیم کم ز سلیمان	خاکم ولی از باد نمایم دم جولان	

ا هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

- جمعیت من کی شود از فقر ثریشان بی برگی من داغ نهد بر دل سامان
- 12 بی مہری من زرد کند روی درم را
- طوطی کہ ز فیض شرف آینہ گویاست باور نکنی گر بنگر ز آینہ پیداست
- هر چند نجابت بجبین تو هویداست این جوهر ذات از شرف نسبت آباست
- 15 سود است بہ ابر این در اگر چه سریم را
- گر دیدہ سر اسیمہ پهنای مصائب این مردم دنیا و این ارباب مطالب
- 115a A پیچیدہ بسر رشتہ یر پیچ مطالب هر چند کہ در کشمکش جاہ و مناصب
- 18 گمنام نمودند ہمہ دودہ ہمم را 113b E
- لیک از اثر آب و ہواہای خجستہ شبنم بہ رخ غنچہ تصویر نشستہ
- بازا بنگر دیدہ انصاف نسبتہ از نقش و نگار در و دیوار شکستہ
- 21 آثار پدید است صنادید عجم را
- دست کرمم ہیچ ز پرواز نہ ایستد در کار من انجام نہ آغاز نہ ایستد
- چون کف بکشایم ببرم از نہ ایستد با گوہر آدم نسیم باز نہ ایستد
- 24 ز آبای خود ار بشمرم اصحاب کرم را
- 108b A دعوای ہنر را بہ نسب می کنی ہیہات در ابر چو شد ہر شد ہیئت ذرات
- گیرم بہ نسب ابن فلانی کنم اثبات اما نبود وصف اضافی شرف ذات
- 27 این فتوی ہمت بود ارباب ہمم را
- بینا نشدی مردمک چشم تر من در یوزہ نمی کردی اگر از بصر من
- سامان من امروز بنا شد اثر من این برق نجابت کہ جہد از گہر من
- 30 مدحست ولی گوہر ذات آب و عم را

21 پدید است U: پدید است AEI // 23 با U: تا AEI // 25 جو شد ہر شد EI: - // 26 شرف AEI: ہنر U //

29 جہد U: جہد AEI

تخم از نسب مرغ به پرواز نگردهد طوطی شود از زاغ خوش آواز نگردهد
 محتاج صبا غنچه خود باز نگردهد وصف گل و ریحان به هوا باز نگردهد

33 هر چند هوا عطر دهد قوت شم را

115b A نفعی نبود از نسب او را که حسب نیست صرفه نبود هیچ کسی را که ادب نیست

114a E من گر بکنم داعیه ذات عجب نیست المنته لله که نیازم به نسب نیست

36 اینک به شهادت طلبم لوح و قلم را

با صافی آینه با این دل خرم از کوثر اگر دست نشویم نیم آدم

کی می شود از حادثه جمعیتم از هم اقبال سکندر به جهانگیری نظم

39 بر داشت بیک دست قلم را و علم را

اکنون برون کشت ز ایوانجه دیوان کا نکسترش انگشت نما شد به سلیمان

جم رفت و سکندر بگذشت از سر سامان نوبت به من افاد بگویند که دوران

42 آرایشی از تو بدهد مسند جم را

بر چرخ کنون روی نیازی که نمودم معذور بدارید که در خویش نبودم

109a A با این که بایست دهن وا نگشودم نی غلط این نغمه به موقع نسرودم

45 این نغمه نشید ست دگر صوت و نغم را

کو چرخ به فکر روش خویش نیفتد فکر سر و سامان من گم شده نکند

اینجا که خورد جوهر گل پشت کف در دوران که بود تا کند آرایش مسند

48 مداح شهنشاه عرب را و عجم را

بیرایه ده تاج و شرف گستر دیهیم فرمانده ملک قدم و شاه هر اقلیم

فی الجملة ز وصفش کثمت از سر تفهیم آرایش دیوان نبوت که ز تعلیم

32 گل و ریحان AU: گل ریحان EI // 35 من AI: - E // 40 برون A: بیرون EI // 42 بدهد AEI: بکند U //

- 51 خاک در او تاج شرف داد قسم را 116a I
- تقدیر به مثلش جو ازل خواست موالات 114b E
بایست که تغییر کند سائر حالات
- اشخاص حسایی و اهالی کمالات
روزی که شمردند عدیلش ز محالات
- 54 تاریخ تولد بنوشتنند عدم را
- تا مهر ترا مهر جهانتاب نیرداخت
چون ذره سراسیمه بهر بادیه سر باخت
- کس کیف و کم دهر ندانست و نشناخت
تا رایت عفو و غضبش سایه نینداخت
- 57 هیئت متصوّر نشد آرامش و رم را
- تا نام تو مسطور نمی دید همی سوخت
تقدیر بس اوراق پریشان که بهم دوخت
- آینه امکان فلاطون به بغل سوخت
تا شاهد علم و عملش چهره نیفروخت
- 60 معلوم نشد فائده نه کیف و نه کم را
- در کوی تو از عدل کند ظلم تظلم
ای عهد تو سوزن زن چشمان تالم
- گوشم زند این حرف ز ارباب تعلم
آنجا که سبک روحیت آید بتکلم
- 63 ز آسیب گرانی بخرد گوش اصم را 109b A
- نسبت به تو گر تا بدم حشر نوردند
مردم ز کرم واقف یک حرف نگردند
- دیوانجه صد حاتم طی تفرقه کردند
تا نام ترا افسر فهرست نکردند
- 66 شیرازه مجموعه بستند کرم را
- خورشید ز تاب تگهت رو به تقالب
دوران کند از عدل تو دوری ز مصائب
- ای آنکه به حادث ز قدم بر همه غالب 116b I
تأثیر برد سهم تو از حکم کواکب
- 69 تغییر دهد هیبت تو رنگ بقم را 115a E

=====

52 به A : بر EI // 56 نینداخت AEI : نیفکند U // 67 قالب AI : قاصیب E // 56 و شناخت A : به شناخت

EI // 62 روحیت AEI : روحیش U // 69 رنگ بقم AEI : طعم نم U

- دست کرمت تا کنی از جیب خود ابراز تا ابر عطاعت که بیارش کند آغاز
کس نیست که شکرانه لطف نکند باز انعام تو بر دوخته چشم و دهن آز
- 72 احسان تو بشکافته هر قطره یم را
- تقدیر چو صورت ز هیولی بدر اندوخت مقدور همه واله و حیران تو شد سوخت
ای نور تو از نور الهی که بر افروخت ز آن گریه دهد روشنی دل که بیاموخت
- 75 روشنگری آینه انصاف تو نم را
- آنکس که نساید به رهت مردمک چشم او را بنگر زود بگیرد نمک چشم
از بس که بسوی تو بود تاز و نک چشم در کوی تو تبدیل کند مردمک چشم
- 78 اجزای وجود خود و اجزای قدم را
- بر لوح و قلم فیض تو بنمود چو تأثیر چون بسمله شد زیور سر لوحه تقدیر
وصف تو چسان آورم از برده تعبیر از بس شرف گوهر تو منشی تقدیر
- 81 آن روز که بگذاشتی اقلیم قدم را
- 110a A هر چند جهان را همه یکبار نوشته است اسم تو خوشش آمده صد بار نوشته است
این در ورق عالم اسرار نوشته است تا حکم نزول تو درین دار نوشته است
- 84 صد ره به عبث باز تراشیده قلم را
- 117a i ز آن روز که خورشید بدرگاه تو ساید رخ رونق خود منزلت و قدر فزاید
- 115 E با تو که بود دعوی رجحان بنماید گر جوهر اول به حریم تو در آید
- 87 تن در ندهد قامت تعظیم تو خم را
- ای ملک قدم دشت عدم دهر که حال است با ذات تو هستند دگر آنچه به دنیا است

70 به بارش A: به بارش EI // 71 لفت AI: لفت E // 71 چشم و دهن آز IU: چشم و دهن آرE: چشم دهن و
آر A // 76 بگیرد EI: بگیر A // 77 تاز و نک A: تاز و نک EI // 80 از U: این AEI // 83 درین AEI: در این U

- در فطرت انصاف به آن گونه هوید است آن روز که امکان چشم حادثه آراست
- 90 در سایه انصاف تو می خواست چشم را
- تا نسخه ذات تو به شیرازه رساندند مجموعه عالم ز پریشانی رها کردند
- اما که درین عجز نماندند و ماندند تا کون ترا اصل مهمات نخواندند
- 93 نشنیده قضا ترجمه لفظ اهم را
- چون توسن قدرت پی طی کردن منزل با داشت به اول قدمت گشت مقابل
- اجلای نو از عرصه آزال چه قابل تقدیر به یک ناقه نشاید دو محمل
- 96 سلمای حدوث تو و لیلای قدم را
- نورس به خبر باش درین راه خطر هاست آواز در آ بانگ خطر می دهد اینجاست
- چاهیست به هر کام و لب بام به هر جاست عرفی مشتاب این ره نعتست نه صحر است
- 99 آهسته که ره بردم تیغست قدم را
- آسان نبود داعیه مدح نمودن بی مایه نشاید سر این داعیه بودن
- 110b A باید که رهم معنی تمیز گشودن هشدار که نتوان به یک آهنگ سرودن
- 102 مدح شه کونین و مدیح کی و جم را 117b A
- 116a E کالای خرد می خرد آن شخص ازین شهر کو نقد دل آورده به بندرگه این شهر
- نورس چو گرفتی سر سودا بهمین شهر شایسته بدست آر که بینند درین شهر
- 105 شایستگی جنس چه بسیار و چه کم را
- معجز ببرد فیض ز بیرایه نعتش بر لوح زند لفظ پسین بایه نعتش
- بیجاست طلبکاری سر مایه نعتش گیرم که خرد حصر کند مایه نعتش

=====

92 نمانند E1: نماد A // 92 کون ترا اصل A1: کون تر اصل E: ذات ترا اصل U // 93 نشنیده AE1: نشنید U

- 108 آن حوصله آخر ز کجا نطق و رقم را
- حیرت خردم بس که گرفته است بسانی کز خویش نیابم اثر از هیچ نشانی
دانم که مرا داده ازل علم ندانی شاهها به عطایت که از آن کام که دانی
- 111 نومید مهل عرفی محروم و دؤم را
- هر چند به ظاهر چو دگرهاست همان نیز لیک از شرف نعت شریف تو گهر ریز
یکبار توجه بکنش از ره تمییز از باغ نعیمش مده انعام و میامیز
- 114 با مطلب او مطلب ارباب شکم را
- وصلت طلبم عجز رهم بسته و لیکن فریاد که غم را نبود ناله مسکن
بیداست که نبود شرف قرب تو ممکن دانم فرسد ذره به خورشید ولیکن
- 117 شوق طیران می کشد ارباب همم را
- نقدینه کنجینه کونین تباهد کنجینه انعام تو یک ذره نکاهد
118a A نوری اگر از هیچ کسی هیچ نخواهد آسایش همسایگی حق ز تو خواهد
- 120 کاو دوزخ همت بکند باغ ارم را 111a A
116b E
- ای خاک رخت چشم مرا کحل مجلا وی درگهت آسایش ارباب تمنا
ای موجة دریای عطایت هوس افزا هر چند طبیعی بود این نقص بفرما
- 123 تا جلوه دهد فیض تو اکسیر کرم را
- گیرم که بلطف و کرمت هیچ نشایم اما چه کنم غیر درت نیست منایم
بگذار که یکبار بدرگاه تو آییم من هم به سؤالی لب خجالت بکشایم

110 شاهها AEI: شاید U// 111 محروم و دؤم AU: محروم دؤم EI// 112 به ظاهر AI: E-// 113 از EI:

ار A// 113 مده AEI: بده U// 113 ارباب AEI: اصحاب U// 115 مسکن AE: مسکن A// 118 تو AI: -

E// 119 ز AI: E-// 120 کاو دوزخ همت بکند EI: کاو دوزخ همت بکند A: او دوزخ هیمه دوزخ نکند U//

122 نقص بفرما AEI: مس تو بفرمای U

- 126 ای آب حیات از لب تو خضر و نعم را
هر چند به نطقم نبود زهره و یار ای با نعت توام لطف بفرمای بیارای
در مسلک ادراک تو افتاده ام از یای هر گاه که در مدح تو لغزم تو ببخشای
- 129 کز مدح ندانم من حیران شده دم را
سر بر فلکم چون شرف و عزت نعتت تا در دل من یای زده رغبت نعتت
ای هر دو جهان مغتنم از دولت نعتت تحصیل ثواب و شرف نسبت نعتت
- 132 زین گونه خجل ساخته حسان عجم را
کز خجلت وصف تو چنان است سر افکن گر برق ببارد نکشد چشم ز دامن
بر کوی دوات از سر تو مهر به لب زن تا نعت تو آمد ز مشیت بنوشتن
- 135 بالا نگرستن بشد از یاد قلم را
118b A بیچید بهم فکر مرا عقده نعتت آری نشود وا به خطا عقده نعتت
117a E خود وا کن و بنمای به ما عقده نعتت دانش نگشاید به سرا عقده نعتت
- 138 اینجاست که اندیشه نگون ساخته علم را
111b A تحصیل شرف می کند نسبت تو حلم گشت از تو هویدا کرم و معدلت سلم
ای باعث شیرازه مجموعه هر علم مدح تو ز اخلاص کنم گریه نه از علم
- 141 از بتکده چون آورم آهوی حرم را

=====

128 لغزم AEI : بلغزم U // 129 حیران شده دم AEI : حیرت زده دم U // 137 نگشاید UI : بگشاید AE // 137
سرا AEI : سزا U // 139 و U - : AEI 140 گریه AEI : هدیه U // 126 و U - : AEI

- دمی که حکم قدر رنگ این بنا افراشت عمارتش به همان دم همت تو گذاشت
 119a I ای آنکه مخزن خوبی نکوتر از تو نداشت خدای تا گل آدم سرشت و نقش نگاشت
- 12 سلاله ای چو دیگر تو نیافرید از طین 117b E
- چه لمعه ایست که تابد جبین پاک ترا چه حسن و این چه سعادت چه دولت است آما
 خمیر مایه ذات تو از کجاست کجا نه در قبیله آدم که در بهشت خدا
- 15 بدین کمال نباشد جمال حور العین
- 112a A نظیر تو به عدم ظاهرا کشیده قدم همین ز لوحه لوحم نمود فال زدم
 یقین نهال ترا گشته باغبان قدم چنین درخت ندیده به بوستان ارم
- 18 چنین صنم نبود در نگارخانه چین
- خزان باغ تو هر دم بهار بار آرد قدر اگر بدو چندین شب و نهار آرد
 فلک محال به دنیا چنین بهار آرد مگر درخت بهستی بود که بار آرد
- 21 بنفشه و گل و بادام و لاله و نسرين
- ز رشک طره تو لیلی عاجز از جانست ز رنگ لعل تو شیرین ز تلخ کامانست
 ای آنکه چند چو یوسف ز تو به زندانست زبس که دیده عشاق بر تو حیرانست
- 24 ترنج و دست به یک بار می برد سکین
- حدیث وصف رخت بر جهان نمی گنجد به حسن صورت مهر این و آن نمی گنجد
 چنانچه صفر رقم در بیان نمی گنجد حکایت لبست اندر دهان نمی گنجد
- 27 لب و دهان تو توان گفت درج در نمین
- 119b I خیال وصف تو ما را دگر نمی شاید گمان مبر که ز شوره زمین گهر زاید

=====

11 خوبی EI - : A // 12 تو EI - : A // 17 ندیده به AEI : نروید ز // 19 باغ EI - : A // 21 بنفشه AEI :
 شکوفه // 23 زندانست A : رندان است EI // 23 عشاق بر AEI : مشتاق در // 27 تو A - : EI

- 118a E همین زعالم غییم بگوش می آید گر ابن مقله دگر بار در جهان آید
- 30 چنانچه دعوی معجز کند به سحر مبین
- به چشم فکر میانت نمی تواند دید چه جای آنکه لبث از عدم قدم پرسید
- نعوذ بالله اگر کلک قدرتش بدهید به آب زر نتواند چو تو یک الف کشید
- 33 به سیم حل ننویسد بسان ثغر تو سین
- به پیش تو نه چنان آمدم ز تلخی هجر که گویم از پی آن آمدم ز تلخی هجر
- 112b A برت به آه و فغان آمدم ز تلخی هجر بیا بیا که به جان آمدم ز تلخی هجر
- 36 بگوی از آن لب شیرین حکایت شیرین
- اگر چه گشت مرا درد و هجر و زحمت دهر ولی نظر به فراق تو شهد محنت دهر
- بیا که بی تو نیاید به کارم الفت دهر ترنجبین وصالم بده که شربت دهر
- 39 نمی کند خفقان فؤاد را تسکین
- رسوم حکم فلک کاش بر طرف بودی که در میانه جفا و ستم تلف بودی
- عجب نکو شده بودی زهی شرف بودی دریخ اگر قدری میل از آن طرف بودی
- 42 کزین طرف همه شوقست و اضطراب چنین
- ز عهده این دل پر آرزو نمی آید مکن که جور و ستم پر نکو نمی آید
- ترخمی به من آیا ز تو نمی آید ترا سریست که با ما فرو نمی آید
- 45 مرا سری که حرامست بی تو بر بالین 120a A
- 118b E به خاک راه تو جان می دهد به خرمن کیست نتابد از ستمت رو بگو به من چه کیست
- به درگه تو غلامم ولیک سودم چیست میان خط من و دشمنانت فرقی نیست

=====

29 این AEI : این S // 29 در AEI : با S // 30 چنانچه AEI : چنانکه S // 31 چشم A چشم AEI // 32 یک AEI
 : - S // 33 حل S : حل AEI // 38 به کارم AE : نگارم A // 38 دهر AEI : صبر S // 42 چنین AEI : و خنین S // 46
 کسست : کیست AEI // 47 من و دشمنانت AS : من دشمنانت EI

- 48 منت به مهر همی می رم و حسود از کین
- به بزم غیر مدام از سر کرم آیی به هر یکی کرم نوبه نو بفرمایی
- چه می شود به من از نوبتی بیاسایی اگر تو بر دل مسکین من نبخشایی
- 51 چه لازم است که جور و جفا برم چندین
- نترسی آنکه بر آرم به معرض احوالم به پای آصف محمود خان جبین مالم
- گرفته خط عدالت ازو به او بالم به صدر صاحب دیوان ایلخان نالم
- 54 که در ایاسه او نیست جور بر مسکین 113a A
- مدرس ضعفا دستگیر ناچاران شجیع صف شکن و یگه تاز دشت جهان
- سمی شیر خدا قانع شه ایران خدا یگان صدور زمان و کھف امان
- 57 پناه ملت اسلام شمس دولت دین
- ستون خیمه شان شه جهان آرا فروغ صدالی و تاج پادشاهی را
- جلال و جاه بزرگی مآل حرف سخا جمال مشرق و مغرب صلاح ملک خدا
- 60 مشیر مملکت پادشاه روی زمین
- جهان رفیه بحمد الله از حمایت او زمانه مغتنم از انتشار دولت او
- خدا به عزت ذاتت بدار عزت او که اهل مشرق و مغرب به شکر نعمت او 120b A
- 63 جو اهل مصر ز انعام یوسفند رهین 119a E
- وزیر کامور و آصف کرم آیین دلیر نامور و داور حقیقت بیسن
- مکین صدر عدالت امین روی زمین معین خیر و مطیع خدا و ناصر دین
- 66 به فعل روشن و سعی بلیغ و رای زرین

48 کین AEI: یکین S// 54 نیست جور بر مسکین AEI: جور نیست بر مسکین S// 59 جلال و جاه A: جلال
 جاه و EI// 59 ملک خدا AEI: خلق خدای S// 63 ز انعام AEI: به احسان S// 65 معین خیر و مطیع خدا و ناصر دین
 AEI: معین خیر و مطیع خدای و ناصح خلق S// 66 به فعل روشن و سعی بلیغ و رای زرین AEI: برای روشن و فکر
 بلیغ و رای زرین S

- ندیده است مثال تو دیدی ایام کریمی و کرمت از غنا دهد بیغام
 ندیده ایم کسی را به عهد تو ناکام زهی به سایه لطف تو خلق را آرام
- 69 زهی به فتوی رای تو ملک را آیین
- دمی که صفحه دیوان سعدی بودش ید به حسب حال خودش فکر کرد و فال بزد
 همین رسید به فالش ببین چه می گوید گر اقتضای زمان دور باز پس گیرد
- 72 بنات نعلش نیارند بهتر از تو بنین
- 113b A عدو به عهد تو گردیده سر نهاده حکم ستم به عدل تو گشته به باد داده حکم
 نکوتر از تو که یا می نهد به جاده حکم تو آن یگانه دهری که بر وساده حکم
- 75 بر از تو تکیه نکردند هیچ صدر نشین
- مثال نور شب افروز مهر بیکر ماه بسان کوکب و سیاره های مه خرگاه
 به نهج صبح سفید و به نوع نور سیاه چو قرص جسمه خورشید با مداد بگاه
- 78 که در تموج آن منتظم شود پروین
- 121a A بود ز عدل تو دارالسلام جای مخوف حیاتبخش به دور تو هر دوای مخوف
- 119b E کند اشاره همین چشم دامهای مخوف فروغ رای تو مصباح راههای مخوف
- 81 عنان عزم تو مفتاح قلعه های حصین
- ز تو نظام جهان و جهانیان داده است ستاره تو که زینت به آسمان داده است
 ندانم این سخنی را که بر زبان داده است خدای مشرق و مغرب به ایلیخان داده است
- 84 تو بر خزاین روی زمین حفیظ و امین
- در آن زمان که هنوز از زمان نشانه نبود به لوح اسم تو از روی بخت پرده گشود

=====

69 AEI قوت //S 71 پس AEI سر //S 72 نعلش نیارد AEI دهر نزارند //S 72 بنین S: بنین AEI // 74 بر
 AEI در //S 75 بر AEI: به //S 75 نکردند AEI: نکردست //S 76 سیاره های: سیاره های AEI // 77 قرص AEI:
 فیض //S 78 آن منتظم AEI: او متمس //S 81 قلعه های AEI: مکله //S 85 نشانه AE: نشاند ا

- ز چرخ شقهٔ رایات تو گله که ربود قضا موافق رایت بود که نتوان بود
- 87 خلاف رای تو رفتن بجز ضلال مبین
- ایا مشیر هنر پیشه و سخا معتاد ای آنکه صدر وزارت چو تو ندارد یاد
- سپهر تا که بجا باشد و به گردش باد مخالفان ترا دست و پای اسب مراد
- 90 بریده باد که بی دست و پای به تین
- گرفته رسم وفا را فلک ز خجلت تو چه حالتست خدایا به زور همت تو
- 114a A ز بس که شد به جهان منتشر عدالت تو بسی نماند که در عهد رای و رأفت تو
- 93 به یک مقام نشینند صعوه و شاهین
- قسم به ذات خداوند بی نیاز قسم قسم به نور رسالت که اوست داد رسم
- مدرسی بکند گر دو صد هزار کسم کمال فضل ترا من به گرد می نرسم
- 96 مگر کسی کند اسب سخن به زین به ازین 121b I
- و کان ذاتک من کل رفعة اربا فحق و صفک عن عجزنا لقد انبا
- 120a E و ما لقیست من الأمر مثله صعبا و ان مدحتک سبعین حجة دأبا
- 99 لما اقتدرت علی واحد من السبعین
- شنیده ایم مکرر همین ز اهل دلان بجا شود بشود گر ز اهل لطف احسان
- نمی شود همه کس التفات را شایان و رای قدر من است التفات صدر جهان
- 102 که ذکر بندهٔ مخلص کند علی الیقین
- از آن زمان که دلم را به عشق تو دادم ز دهر فارغم از فکر غیر از آدم
- بود که بار دگر در دل آورم یادم برای مجلس آنست گلی فرستادم

=====

87 بجز AEI : مگر S // 89 باد A : یاد EI // 89 اسب S : کسب AEI // 90 خجلت AI : حجت E // 92 تو AEI

: او S // 98 و ان AEI : لکن S

- 105 که رنگ و بوی نگرداندش شهور و سنین
 به روز خلق موالید و صلب و رحم خدا ترا به نطفه پاکي گزیده از اشیا
 ز کار خیر کرم کن متاب و روی بیا تو روی دختر دلبند طبع من بگشا
- 108 که بکر بود و ندادم به شوهر عین
 جهان نظم به تسخیر می بر آوردی اگر نه از پی تعریف نفس خود کردی
 سخن چو نورس بیدل بگو اگر مردی ستایش سخن خویشان مکن سعدی
- 111 که زشت خوب نباشد به جامه رنگین 114b A
 دمی ازو اگرش التفات می بودی هزار مرتبه رو چرخ بر درش سودی
- 114 که زهره داشت که دیبا برد به قسطنطین 120b E
 رسانده وصف تو ما را به غایت مزجات شدیم بسته زبان قباحت مزجات
 به غیر ملک ما نیست رغبت مزجات که می برد به عراق این بضاعت مزجات
- 117 چنینکه زیره به کرمان برند و کاسه به چین
 شمیم مشک به برگ گل تو جا دارد صبا به کوی تو خود را از آن به پا دارد
 چنین که خاک درت بهشت جا دارد ترا شمامه ریحان من که یاد آرد
- 120 که خلق از آن طرف آرند لاله و نسرین
 به بیش مهر چه سان ذره می زند خرگاه چه می سزد که در افتد به نور خاک سیاه

=====

105 شهور و سنین AEI : مرور سنین S // 107 متاب و روی بیا A : متاب روی و بیا EI // 107 بگشا AEI :

بگشای S // 108 بکر AEI : پیر S // 109 بر EI - : A // 110 نورس EI - : A // 110 ستایش سخن خویشان مکن

سعدی AEI : به زنده می کنم از ننگ و صلتش در گور S // 111 نباشد AEI : نگرده S // 116 مزجات AEI : مزجاة

S // 117 چنینکه EI : چنین A : چنانکه S // 119 آرد AEI : آورد S // 120 لاله و نسرین AEI : نافه مشکین S

- کجا ستاره زند لاف همسری با ماه چه لایق مگسان است بامداد بگاه
- 123 که در مقابله بیلان کنند طنین
- اگر هزار چو سبحان رسد به آن مجلس شود خموش دهن بسته در همان مجلس
- چنین که فیض برد نظم لوح از آن مجلس که نشر کرده بود شعر من در آن مجلس
- 126 که برده باشد نام ثری به علیین
- زکوی تست مرا جا به آسمان حالا رسانده نسبت قرب توام بین به کجا
- اگر به دست فلک بود کار واویلا به شکر بخت بلند ایستاده ام که مرا
- 129 به عمر خویش نکرده است هرگز این تمکین
- هر آنکه نعمت وصل ترا بود کافر بود به دائره هجر دائما دائر 115a A
- خدا نکرده ز کویت اگر شوم سافر میان عرسه شیراز تا به هند آخر 121a E
- 122b A
- 132 پیاده باشم و دیگر پیادگان فرزین
- به عالمی که شود توأمان کمال و زوال شگفتنی و نیوسید نیست امر محال
- به باغ کون کسی را که دید در یک حال چو بیدین که تناور شود به بنجه سال
- 135 به پنج روز به بالاش بر رود بقطین
- شعاع مهر و ضیای مه و نجوم نهفت گذشت روز و شب و بخت خفت و چشم نخفت
- به هر که دم زدم از دوستی به غیظ آشفت ز روزگار بر نجم چنان که نتوان گفت
- 138 به خاک پای خداوند روزگار یمین
- زمانه کرده به تلخی نهال پیوندم چنین که زهر همی ریزد از شکر خندم
- اگر چه کرده اسیرم کشیده در بندم ولی به یک حرکت از زمانه خرسندم

=====

122 مگسان است AEI : مگسانت //S 122 بگار AEI : بهار //S 125 شعر من AEI : طی من //S 126 ثری

SEI : ترا //A 131 به هند AEI : به چند //S 132 پیادگان SEI : پیاده گان //A 135 رود AEI : دود //S 139

کرده AI : کردی //E 140 ولی AEI : بلی S

- 141 که روزگار به سر می رود به شدت و لین
 به باغ کرده گل بین که کس به کس نکند به بلبلان نظر ورد خار و خس نکند
 چنین که خلق به یلری هم هوس نکند دواى خسته جبر شکسته کس نکند
- 144 مگر کسی که یقینش بود به روز یقین
 نای ذات و زمان تو قدسیان گویند نه آن چنانکه زبان و دهان توان گویند
 نه اوست او که باو خلق این و آن گویند سخن بلند کنم تا به آسمان گویند
- 147 دعای دولت او را فرشتگان آمین
 عدوی تو همه جا روی بر زمین تو باد محب جاه تو چندانکه همنشین تو باد
 121b E
 123a A
 فلک مدام به حکم خط جبین تو باد همیشه خاتم اقبال در نگیں تو باد
 115b A
- 150 همیشه حشمت و جاهت معین و رزق معین

=====

141 لاین AEI : کین //S 141 لاین AEI : کین //S 146 به AEI : بر //S 149 نگیں AEI : یمین //S 150

همیشه حشمت و جاهت معین و رزق معین AEI : همیشه جسمه رزقت معین و بخت معین S

ساقی نامه رنگین ادا

	115b A	ییا ساقی ای من به قربان تو	غریب الدیارند مستان تو
	121b E	زمستان عهد غریبست این	بهار غم و ناشکیست این
3	123a I	به میخانه ام بر که جان بشکند	مرا بشکفان تا جهان بشکند
		اگر من نخندم بگرید جهان	وگر من بگریم فتد آسمان
		غریبم دلم داغدار غمست	میم ده میم می مرا مرهمست
6		غم غربت آتش زده بر دلم	از آنست سودای می در دلم
		غم غربت و درد هجران مرا	چنان کرده ویران و گریان مرا
		که غیر از تو ندهد عمارت کسم	سر شیشه و دختر رز کسم
9		مغنی تو هم نغمه را ساز ده	نه از کوره سختی یک آواز ده

=====

9 کره A : کده Eİ

=====

متقارب : فعولن فعولن فعولن فعل

توانای روح روانم دهند	بزن ارغنون که ارغوانم دهند
به یک بار کی گم شود تارهم	غزل سنج شاید ز غم وارهم
12 یکی نیم پیمانم خواهم ز تو	بیاساقی ای هر دو عالم ز تو
نخیزد به غیر از خمار از جگر	123b A خمارم کشیده دمار از جگر
شراب از تو خواهم سرابم مده	122a E ز سر چشمه خضر آبم مده
15 میی ده که بدهد پیام از ممت	نه زمزم نه کوثر نه آب حیات
که همت نتابد به پژمردگی	116a A ازین زندگی به بود مردگی
خدا را که بر جانم آرام ده	اگر زنده ور مرده ام جام ده
18 به جان عزیز صوحی کشان	ز دو شینه ام جرعه ای بر فشان
که تو به شکن خواهد آمرزگار	اگر توبه دارم تو معذور دار
دل بی نوایان به دست آر و سوز	مغنی نوازا بساز و بسوز
21 به چنگم فراغی به خواب اندر آر	به عودم دماغی به تاب اندر آر
که نتوان به جز نغمه اش وا گرفت	که غم در دل من چنان جا گرفت
ملک سرگران آدم از تو خراب	بیاساقی ای عالم ز تو خراب
24 چنانم به هستی بزن آتشی	خرابم کن از بادۀ بی غشی
نیارد که آید مگر دم اجل	که در بزم اعیان نباید ازل
سرا پای خود با خود آرایدم	اجل را چو بیند که گرد آیدم
27 ز بویش به زنهار و نالش بود	که گر جانستانم به نالش بود
ز خمم بده کو خوشی می کند	124a A صراحی چو گردتکشی می کند
صفایی از آن سوی عالم بسده	اگر جام نبود سفالم بسده

15می AE: می A // 16 زندگی E: زنده گی A // 16 بود E: بو A // 24-25 این دو بیت در نسخه E جا بجا

شده است // 28 ز خمم A: ز زخمم E

- 122b E مدارا به چرخ دنیی مشکست
 معنی خموش از برای چه ای
 چه شد نعره های جهانسوز تو
 یکی نشتری زن رگ ساز را
- 30 نیاز از لئیم غنیی مشکست
 گرفتار هوش از برای چه ای
 نواهای جانکاه دلدوز تو
 شکاف این سرا برده راز را
- 116b A بیاساقی ای روح قدس از تو مست
 یک اماج دورم نشستن که چه
 هر آن جرعه ای را که ریزی به خاک
 که بختم به خوابست و عالم عدو
 بیفشان بر این تشنه خوابناک
 بغلگیر من نیست الا کدو
 به حیرانیم شفقتی ساقیا
 غریبم ترا میهمان آمدم
 به رنگ سر کشم شرابی بده
 توانی چو آوردنم در خروش
 مغنی صدایی به گردن چرا
- 33 شکاف این سرا برده راز را
 تجاهل کفایت تغافل بسست
 به رویم در شوق بستن که چه
 بیفشان بر این تشنه خوابناک
 بغلگیر من نیست الا کدو
 به حیرانیم شفقتی ساقیا
 ز لب تشنگیها به جان آمدم
 ز سر کاسه ای دارم آبی بده
 کشم بهر چه منت از می فروش
 وبالم گرفتن به گردن چرا
- 36 بیفشان بر این تشنه خوابناک
 بغلگیر من نیست الا کدو
 به حیرانیم شفقتی ساقیا
 ز لب تشنگیها به جان آمدم
 ز سر کاسه ای دارم آبی بده
 کشم بهر چه منت از می فروش
 وبالم گرفتن به گردن چرا
 تو دامی پسندی که سوزد جهان
 بدزد نفس آسمان در گلو
- 39 ز لب تشنگیها به جان آمدم
 ز سر کاسه ای دارم آبی بده
 کشم بهر چه منت از می فروش
 وبالم گرفتن به گردن چرا
 تو دامی پسندی که سوزد جهان
 بدزد نفس آسمان در گلو
- 42 تو دامی پسندی که سوزد جهان
 بدزد نفس آسمان در گلو
 برونم مران از حریم کنشت
 رهاییم ده از آفت آب و گل
 دل از درد پرسینه از غم طنان
 برون شو که راهب نبیند مباد
- 45 برونم مران از حریم کنشت
 رهاییم ده از آفت آب و گل
 دل از درد پرسینه از غم طنان
 برون شو که راهب نبیند مباد
- 48 برون شو که راهب نبیند مباد

33 نشتری: نشتر AEI // 36 جرعه ای را که EI: جرعه ای را A // 37 و EI: - A // 44 بدزد A: بدزد E: بدزد و

A // 46 رهاییم A: رهاییم EI // 46 رهاییم A: رهاییم EI

غزلیات فارسی لنورس شیرین گفتار

1

نامه را می سوزد از حسرت سواد نام ما	کی بود یارب که جانان بشنود پیغام ما	117b A
سرنوشت ما توان خواندن ز خطّ جام ما	روزگار بخت ما بیونند دور ساغر است	123b E
3 در جهان یک لحظه می بینی اگر آرام ما	بهر بیرون کردن خار است از پای طلب	125b i
چشم می پوشد ز آهو حلقه های دام ما	خورده ایم از بس قریب شوخ چشمان جهان	
چند باشد در کشاکش شیشه حجام ما	بحر بی پایان کجا گنجد به ظرف یک حباب	
6 با مداد لا جوردی می نویسد نام ما	آه شب هنگام ما هر صبح بر لوح فلک	
ماه نو ناخن گذارد در فراز بام ما	بس که نورس خاک ما خورشید خیز افتاده است	

=====
4/1 حلقه AE : خلقه // 6/1 ما هر AE : ماهی ا

=====
ا رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

2

فرو نشست جوش تشنگی مستانه ما را	ز کوثر بارها کردند پر بیمانه ما را	117b A
عمارت از خرابیها بود کاشانه ما را	نتابم چون تگین روی از خرابی تا که نامم هست	123b E
3 مکن آزرده حرف خرد دیوانه ما را	به زنجیریم از موج خط بیشانی ای عاقل	125b A
بگردان گرد سر آزاده کن بروانه ما را	118a A به ظلمت سوختیم ای شمع سر گردان کنی تا کی	
که دارد گوش از ابنای زمان افسانه ما را	124a E به جز یک پادشاهی بود و فرزندش نمی کشتی	
6 سکندر می ندانستی ره خمخانه ما را	به ساغر کرده بودی شربت آب حیات اینجا	
به منقار هما پرورد و همت دانه ما را	ز اسباب غنا کسب هنر شد باعث خرمان	
کنید از موی آتش دیده دندان شانه ما را	126a A پریشان را پریشان خوب می داند بگو نورس	

3

گذار تا به صباحی رسد چراغ مرا	118a A تو آب تا به قیامت مباحش داغ مرا	
ازین زیاده به دستت مدارایاغ مرا	124a E ز تشنگی به سر آتشم بیاساقی	
3 به حیرتم ز که پرسد کسی سراغ مرا	126a A ز خویش رفته به جا نقش پای نگذارد	
نسیم از نفس بلبل است باغ مرا	شنید ناله آهم به خنده گفت آن گل	
کسی که عیب شمارد ازو فراغ مرا	به بیش چشم رود لحظه ای بگو نورس	

4

گشت حیرانی ما مایه بیداری ما	118a A شد سبب غفلت دیرینه به هشیاری ما	
ملک الموت مگو هیچ ز بیماری ما	124a E جان به لب یار به در عشق هنوز یم به سر	
	126a A	

4/2 آزاده A : آزاد EI // 6/2 می AE : من A // 4/2 آزاده A : آزاده EI // 2/3 ایاغ A : باغ EI // 3/3 حیرتم AE :

خیرتم ف // 2/4 به در EI : در A

2 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

3 مجتث: مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن

4 رمل: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

- عاشقیم و دل ما سوخته از دم گردد
 حاصلت چیست مسیحا ز دل آزاری ما
 ذوق وصل ار همه اینست که یکدم هم نیست
 رو بگو نیز غم آید سر غمخواری ما
 یار کو باده چه شد ساقی مجلس به کجاست
 تا کی این بیخده خاموشی و بیکاری ما
 نوری این گرمی مجلس نه ز شوقست اکنون
 همه تنگ آمده احباب ز بسیاری ما

5

- ای آفتاب حسن ترا سایه ماهها
 انجم به گرد روی تو خال سیاهها
 دامن گشای خرمن لطفست سکندران
 کمتر گدای درگه تو یادشاهها
 عین حیات قطره لعل تو بوده است
 خضر از چه کرد این همگی قطع راهها
 حیران حسن تو مرآت کائنات
 پر خیره از نگاه تو چشم نگاهها
 هر کس رسد به وصل تو جانی که خضر راه
 در جستجوی کوی تو گم کرده راهها
 شاید که نقش پای تو بر چشم بر خورد
 افتاده شاهها به سر شاه راهها
 نوری چکیده ایست که از جزو قطره ایست
 نسبت به قلم کرم او گناهها

6

- اگر مانی کشد تصویر هیأت آن پری رو را
 به زیر ران او باید کشیدن اسب جادو را
 ز بس خوردم فریب شوخ چشمان خار پندارم
 اگر بینم به دامن سایه مؤگان آهو را
 بشور کریه من نشوه در پای ایساغ افتاد
 بیا ساقی بیا در کار کن بیهوش دارو را
 به سامان تهی مغز هنر هرگز بقایی نیست
 به میزان خرد سنجیده ای آخر ترازو را
 نیاید خوش بهم آب مصفا با شراب تلخی
 پدر بیگانه اندر خانه باشد طفل بدخو را

=====

5/5 خضر AI : حضر //E 7/5 جزو EI : جز //A 3/6 یا در AI : به پا در E

=====

5 مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

6 هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

6	لباس زندگی منمای این درنده راسو را به آرایش مرو زنهار در نزد عروس دهر	
	به یو گویی خموشی می دهد چشم سخنگو را بلیغ صاف مشرب را سخن کی می رسد نوری	
7		
	بسته ایم از طوق قمری حلقه بزم باده را دیده ایم از سرو طرح مجلس آماده را	118b A 125a E 126b A
	ورنه سگ هم در تگیرد مردم افتاده را از سر جرم زبردستان گذر وقت ظفر	
3	در پی بند است گردون مردم آزاده را سرو را آزادگی در طوق قمری کرده است	
	تنگ دارد جاده را از ناله بی جاد را عشق خواهد بی دلان را چیست از فریاد سود	119a A 127a A
	پیش ره نوری مگیر این سر به صحرا داده را گرد باد آتشم ترسم که سوزد این جهان	
8		
	آب شد خون اجل شمشیر ابروی ترا می کند دریای خون آخر سر کوی ترا	125a E 127a A
	سرمه گویا تر کند چشم سخنگوی ترا همچو شمعی کز شب تاریک روشتر بود	
3	آتش تر را چه نسبت تندی خوی ترا لعل شوخت می کشد دود از نهاد آب خشک	
	از سواد چشم مردم نافه آهوی ترا بوی وحشت می نیاید از نگاهت شد مگر	
	نازنین بگشا گره تا چند گیسوی ترا بار دوش خود مکن دلها سبوی باده نیست	
6	آنکه از دل کرد فکر جلوه روی ترا بی تکلف عکس مهر از آب بیرون می کشد	
	می برد نوری به قبر خویش اگر بوی ترا تا به محشر عطسه جوشد از دماغ منکرین	
9		
	می خورد آب از سر شک چشم ما شمشیر ما روز نرمی دشمن ما را کند تسخیر ما	119a A 125a E 127a A
	آب می آید برون از دیده تصویر ما بس که با فکر لب ت محو صفای حیرتم	
3	کشته شیخ الحرم شد در حرم نخجیر ما سالها در دیر می پروردمش فارغ ز قید	

6/6 زندگی : زندهگی AE // 1/7 حلقه AE : خلقه A // 3/7 آزادگی : آزاده گی AE // 8/ این 7 بیت در نسخه وجود ندارد // 4/8 وحشت E : وحشت A // 1/9 ما A : با AE // 2/9 برون A : بیرون EI

7-8-9 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

باش تا دشمن دغل باز دی تکدیر ما	تافت باز وی قضا را روز تسلیم و رضا	125b E
دختر رز داد در روز ولادت شیر ما	در جهان مست آمدیم و آنچنان خواهیم رفت	
6 اشک در صلب پدر شد میة تخمیر ما	گریه ما را مقتضای فطرتست و خوی نیست	
روح معنی را به فریاد آورد تعبیر ما	نامه ما هم مگر حسرت برد مخفی به دوست	127b A
از سواد چشم آهو خلقة زینجیر ما	سر به صحرا داده وحشی نگاهانیم و هست	
9 در دل شب بگذرد از چشم سوزن تیر ما	بگذر از ما و رند ای آهن سرشت تیره دل	
این قدر دقت نمی بایست در تعمیر ما	خانه ما چون حباب از یک نفس گردد خراب	
داد از طالع فغان از آه بی تأثیر ما	نورس از بیداد گردون هیچ جای شکوه نیست	

10

چونست در طریق تو ای بت تو و خدا	دیر و حرم ز هم نبود پیش ما جدا	119a A
تاج امیر و کاسه دریوزه گدا	حرص طلب چنان به جهان عام شد یکیست	125b E
3 موج خطر رسید به فریاد نا خدا	در دست روزگار اسیر شکنجه بود	127b A
فریاد میزنیم نیاید ز کس صدا	عمریست زیر گنبد گردون به درد و داغ	
معنی به فکر نورس شیرین ادا فدا	صورت نمی دهد به سخن همچو او کسی	

11

آهن دلی که سنگ زند بر سبوی ما	غافل که یار در بغل آرد کدوی ما	119b A
باشد شراب مجلس ما آب روی ما	در سایه نهال قناعت نشسته ایم	125b E
3 یارب چه بود این طلب جستجوی ما	در خانه بوده است مگر یار متصل	127b A
هرگز مزار نیست در اطراف کوی ما	ما خویش را به داغ محبت گداختیم	126a E

5/9 خواهیم AE : خواهم A // 8/9 حلقه AE : خلقة A // 10/9 خانه ما... تعمیر ما EI : - // A 10/9 دقت E : وقت

A - : EI او 5/10 //

11-10 مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

14

120a A

126b E

128b A

صد راه آتشین بنمودیم طی در آب

تا از عرق عذار تو بگداشت پی در آب

گوی که ریختند قدحهای می در آب

از هر حباب نشئه دیگر زند به کام

3 تاج و کلاه شاهی کاووس و کی در آب

ای تو سوار کشتی دولت ییا بیین

توان زیاده ماند به هنگام وی در آب

ای فکر یار روز دلم آه چون کشم

نورس ز تاب خامه سحر تونی در آب

سر قا به پای داغ شد آتش گرفت و سوخت

15

120a A

126b E

128b A

وای بر آن ساده لوح کاف کند لنگر در آب

روزگار از هر حبایی می زند افسر در آب

می نماید این گل احمر دگر بهتر در آب

از عرق رخسار رنگینت شود رنگین تر

3 در دل شب به نماید سایه اختر در آب

خال را در زیر زلفت جلوه دیگر نبود

خلقه دامم نماید ساغر کوثر در آب

بس که از لب تشنگی جانم به لب آمد به چشم

سخت شیرین و لطیف افتاده این شکر در آب

عکس آن لبهای شیرین را به یا در روی می

6 بهر خون نورس بی کس کشد خنجر در آب

نیست تر مژگان او از گریه هان غافل مباش

16

120a A

126b E

128b A

بگو مطرب که یازان سرتسر هم مشربست ایشب

بده ساقی که مجلس با وفا لب بر لب است ایشب

نمکدان لب زنج ساغر صراحی غنغب است ایشب

شراب از رنگ و جانان ساقی و رقصان دل عشاق

3 میان خلقه عشاق یارب یارب است ایشب

مبادا چشم زخمی بر خورد ساغر به کف یک سر

مفتش مست و مفتی مست ساقی یک شب است ایشب

طراز مسند مجلس مدرس محتسب پهلو

129a A

فروزان شمع وش در بزم نورس مطلب است ایشب

بگو خورشید طالع تا به محشر باد نا پیدا

=====

2/15 دگر EI: یگر A//5/15 می AI: نی E//2/16 صراحی AI: صراحی E//2/17 در رحم AI: در رحم E

=====

14 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

15 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن

16 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

	ما را غبار خط سیاه تو کرد لال	
6	شیخم به دیر و راهم اندر حرم گرفت	128a A
	با دشمن آتشیم فروزنده خدا	
	زین سرمه شد گره نفس اندر گلوی ما	
	حق گفت هر دو گفت که زودا به سوی ما	
	نورس کنایت است جهنم ز خوی ما	
		12
	کشیدم چند حرفی از لب لعنت عتاب اما	119b A 126a E 128a A
	به سنگ سرمه افکندی بنای ناز در چشمت	
3	به وعد خشک سافی گر چه تبخال از لبم جوشد	
	به روزی میتوان از دیر رفتن تا در کعبه	
	شمارم این غزل نورس بود شایسته رغبت	
		13
	خرم از طعنه شود خاطر دیوانه ما	119b A 126a E 128a A
	خانمان سوخته شعله ادراک خودیم	
3	طاقت سوزش پرواله نداریم بگو	
	ای که با ما به بدی می کند رانی اوقات	
	نشئه مند سخن و خرمن طبع خودیم	120a A
6	دام را سوزد و صیاد زند حلقه به پای	
	گرم خویی مکن ای شمع به سوزش یاری	

=====

6/11 راهم AI : راهیم //E 6/11 که EI - : A //A 3/12 و EI - : A //E 6/13 حلقه AE : خلقه //A 6/13 جوآله EI - :
 //A 8/13 بیت مقطع وجود ندارد AEI

=====

12 هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

13 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن

17

	تا ابد خوانی اگر در جامه از هر کتاب	رمز درس عشق نتوان یافتن از هر کتاب	120b A
	طفل ما در رحم ما درمی کند از بر کتاب	مکتب جان روشنست از شعله ادراک ما	127a E
3	می کند ترسم پر و بال کبوتر تر کتاب	می نویسم نامه و می جوشدم طوفان ز چشم	129a I
	تیغ در کف جبهه پرچین کرده دربر کتاب	فتوی خون که می جویی نمی دانم دگر	
	پای نگذارد برون از جاده مسطر کتاب	راستی باشد دلیل کشور معنی بگو	
6	آری آری کفر دین بودی نبودی گر کتاب	کافران عشق را شد از خطش ایمان درست	
	می ننگجد حرف پیغام جنون اندر کتاب	خود برو نوری بگویی یار وراز دل بگویی	

18

	ز تلخ کامی غم جان رسد مرا بر لب	دریغ تا لب جانان رسد مرا بر لب	120b A
	نفس چو سبحة مرجان رسد مرا بر لب	زیس گره شده فریاد در دلم ز جگر	127a E
3	اگر به سهولت نان رسد مرا بر لب	برات رزق شود طی ز دفتر محفوظ	129a I
	سخن رسید ولی پنهان رسد مرا بر لب	خموشیم دم عیسی به زینهار آرد	
	پس از گزیدن دندان رسد مرا بر لب	چه جای خنده تبسم اگر رسد نوری	127b E

19

	لیک از بی دردی آن شوخ کم دردی نداشت	پیش از دل در هوایش ناله سردی نداشت	121a A
	قیس چندان در میان عاشقان مردی نداشت	سر به صحرا داد در راه زن آشفته ای	127b E
3	باغبان یک نو نهال ناز پروردی نداشت	در چمنها اینکه کس در سایه اش نتوان نشست	129b I

=====

2/18 جو E: رجو A // 4/18 دم E: لب A // 4/18 رسید A: رسد E // 4/18 پنهان E: پنهان A // 9/19 سردی

AE: سروی A // 2/19 عاشقان A: عاشقا E // 3/19 نتوان E: بتوان A

=====

17 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

18 مجتث: مفاعلهن فاعلاتن مفاعلهن فاعلهن

19 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

با خیال لعل شیرین غوطه در خون می زدی	کوهکن نبود عجب گر چهره زردی نداشت
نورس آن روزی که بودم گرد باد دشت عشق	روزگار از کاروان عاشقان گردی نداشت
20	
تا دست صنع آن دهن پسته بسته است	باغ عدم ز صنع دو صد دسته بسته است
شمشاد و سرو را قد نازت شکسته داد	قد ترا قدیر عجب بسته بسته است
هوشم ربوده است دو چشم خطایرست	دل را به چین زلف بهم بسته بسته است
موی میان نازک آن گلعدار را	مشاطه را پسند که نشکسته بسته است
پا بست زلف خم به خمش کرده بنگرید	ما را به جای مهل که آهسته بسته است
طی طریق در دو بسر بردن هوا	بر دست و پای عاشق پا بسته بسته است
تیغ برده ای که میان بسته است یار یار	بر قصد قتل نورس نارسته بسته است
21	
بیضه خورشید را رنگ از رخ جانان شکست	بیضه آخر بر سر گردون سر گردان شکست
دوش بشکن بشکنی در مجلس جانانه بود	چون صراحی توبه ها در خاطر رندان شکست
130a A غوطه در خون زد رقیب از فکر او یارب مباد	3 هیچ کافر را به دل این خنجر مژگان شکست
بر دلا شکسته ز آن مینا شکستم اشتها	کز میش در خاک جم طرفه کلاه جان شکست
عفو ایزد گر چنین باشد که من می دانمش	کافر ندهم اگر بر شیشه ایمان شکست
121b A آه از آن وحشی تگه کز گردش چشم سیه	4 داد چون موج رم آهو به مهرویان شکست
بشتر نورس بود از ثقلت کم مایگی	از گرانباران غم پشت سبکباران شکست

=====

2/20 شکسته E: شکست A // 2/20-3 این دو بیت در نسخه E جا بجا شده است // 3/20 پروردی AE:
 پروردی A // 6/20 عاشق A: عاشقا E // 7/20 بر قصد E: - A // 2/21 صراحی A: صراحی E: صرافی A // 7/21
 مایگی: مایه گی AEI

=====

20 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن
 21 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

22

		121b A
او از حدی خوان و صدای جرسی نیست	از بس که ازین قافله ام داد رسی نیست	128a E
		130a I
در مرگ شهیدان نفس باز پسی نیست	تا دم زده جان بر کف تسلیم نهاده	
3 در مجلس صورت ز دو برد عسی نیست	خاموش که انگشت به حرفت ننهد کس	
فریاد که جز داغ درون هممنفسی نیست	از کلخن حسرت گل تو مقصود توان چید	
نقش قدم از حد بدر اما که کسی نیست	از دل سوی صحرای حوادث نگرستم	
6 ورنه ز حرم تا به صنمخانه بسی نیست	توسم که برهمن ندهد ره به حریمش	
سیمرغ هواگیر مخبت قفسی نیست	بیرون ز دو عالم کشدم شوق که نورس	

23

		121b A
گاه عزت گاه ذلت گاه بالا گاه پست	اینچنین بوده است و خواهد بود این عالم که هست	128a E
		130a I
محتسب این شیشه را بر هم ز دو درهم شکست	خانه دل پر ز شوق یار بوده آه از وصال	128b E
3 بی تأمل پامنه در دل که در خانه کسست	خفته عجزیم اما پاسبان داریم ما	
بیکر خوشید گویی کوکب بخت بد است	بس که استیلای غم عالم به تنگ آورده است	130b I
کعبه ویران شد یا ای بت پرست ای بت پرست	دل به دست غم فتد و جان به چنگ اشتیاق	
6 شمعۀ تربت چراغ منزل راه حی است	خیمۀ لیلیست ما را کعبه مجنونیم ما	
در مغیلان زار حیرت مانده ام بی پا و دست	ساقیا با یک ایاغ غمز داد ستم بگیر	
از تودل ناله کردن چیست از خود رفتن است	آسمان بر هم زدن کون و مکان کردن خراب	
9 به ز طوطی نیستی نورس بسست نورس بسست	شیوۀ گفتار را آموختی گشتی اسیر	122a A

=====

2/22 باز پسی AE: باری پسی آ // 4/22 چید EI: چند A // 4/22 تو A -: 5/22 صحرای AE: صحرا آ // 7/22 بستر EI: بیشتر A // 3/23 پامنه AE: پامنه آ // 3/23 کسست AI: کیست E // 5/23 ای AE: آی آ

=====

22 هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن
23 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

24

	122a A
به بوریای قناعت نشین زین شکر ست	128b E
ز زر به است مرا مصرعی که نقش زر است	130b A
3 گهر به دقت کور و سخن به گوش کورست	
نه دل نه داغ ندامت نه سر نه درد سرست	
قبول خلق چو گردید عیب هم هنر است	
6 مده به مجلس خود ره کسی که بد گهرست	
لباس کهنه منعم به از نو دگرست	

25

	122a A
که جام باده ام داغ درونست	129a E
اساس قصر شیرین بیستونست	130b A
3 رهایی بودنم مطلب جنونست	
که خضرم گر دهد لبریز خونست	131a A
که زور باده در وقت سکونست	
6 صراحی یاره ساغر سر نگونست	
که شعرش جمله سحر است و فونست	

26

	122a A
خنده دشمن نمک خون ماست	129a E
	131a A

4/25 لبریز AI: لبرز E // 5/25 این بیت در نسخه AI ناقص است و در نسخه E وجود ندارد // 6/25 صراحی AI:

صراحی E

24 مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

25 هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

26 سریع: مفععلن مفععلن فاعلن

ما به قدر گردن دل داده ایم
 نیک چو در بزم طلب بنگری
 حکم قضا بنده فرمان ما ست
 چرخ هم از جمله یاران ما ست
 3
 صبح وطن شام غریبان ما ست

27

اضطراب نفس در دل غم فراوان آورد
 بانگ سک آری به صاحب خانه مهمان آورد
 122b A
 129a E
 131a A
 قصه عشق آنکه با ارباب ظاهر می کند
 شمع کافوری عبث در بزم کوران آورد
 دل به فکر عارضت در ظلمت زلفت شناخت
 این سکندر احتمال است آب حیوان آورد
 3
 از عزیزان گر نبودم در نیفتادم چنین
 چرخ از اخوان ماه کنعان را به زندان آورد
 بدل کردن سنگ اگر باشد عوض در پی رسد
 قیس از صحرا برو دوشی به طفلان آورد
 از دل آب ضعیفان گل کند رویت حذر
 129b E
 131b A
 گردنت آتش زند در دامن صبح وطن
 تار زلفت رخنه در شام غریبان آورد
 در فضای صبر درد ست که نمی ماند عنان
 توسن شوخی چو آن بد خوب جولان آورد
 این غزل از روم اگر نوری به ایران می رود
 روح صائب را هراسان از خراسان آورد
 9

28

ز دور آن شوخ چون بر خویشتن بالیده می آید
 زمین را چون حنا در زیر پا مالیده می آید
 122b A
 129b E
 131b A
 ز بس ترکیب او آتش سرشت افتاده از شوخی
 عرق بر جبهه اش از خویشتن تفتیده می آید
 به رنگی ریخت خون از نشتر مؤگان گیرایش
 اجل در خانه عشاق دامن چیده می آید
 3
 به بزم ما خموشان نغمه بیمغز کم گنجد
 اگر می آید اینجا بی نفس دزدیده می آید

3/26 بنگری: بشکری A // 5/26 بیت مقطع وجود ندارد // 4/27 زندان AI: زندان E // 7/27 گردنت EI: گردنش

8/27 // A نمی نماند A: می نماند EI // 3/28 عشاق A: عشاق EI

27 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
 28 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

<p>6 جهانی از پیش در خاک و خون غلطیده می آید
 قلم بر دیده ام چون موی آتش دیده می آمد
 صبا چند است در گلشن بخود پیچیده می آمد
 ز خورشید قیامت برقی پوشیده می آمد
 9 دو عالم را به یک بول سیه بخشیده می آمد</p> | <p>به کف خنجر بین تا بر چه سامان می رود قاتل
 123a A جو وصف روی آتش تاب آن بی مهر بنویسم
 مگر راهش به راه پیچ پیچ زلف یار افتاد
 مبادا آب گردد آتش دوزخ به رخ فردا
 به دور خال رویت در گذشت از این و آن نوریس</p> |
|---|---|

29

<p>در آتشم ازینکه چسان آتش آب شد
 کاشانه ام ز روی عمارت خراب شد
 3 یوسف به قید چه ز تقاضای خوب شد
 آمد مرا به سینه رک اضطراب شد
 موقوف این حساب به روز حساب شد
 6 گویی یلنگ بر سر چنگ سحاب شد
 بتوان کتابه ورق آفتاب شد</p> | <p>عکس لبث به جام فتاد و شراب شد
 مانده تگین که عمارش به کندن ست
 123a A غفلت نمی سزد به عزیزان شنیده ای
 129b E شور ازل حوادث آخر زمان بهم
 131b I ایمر روز کرده های تو نتوان حساب کرد
 130a E چشمش ز رخ نقاب بر انداختن گرفت
 132a I نوریس به فکر شوخ تو سا باش که این غزل</p> |
|---|--|

30

<p>لعلت ولی به آب گهر آب داده اند
 این سبزه را به آتش تر آب داده اند
 3 تیغ ترا مگر به شرر آب داده اند
 شمشیر جور تو به شکر آب داده اند
 این دانه را ز خون جگر آب داده اند
 6 سیماب داده اند مگر آب داده اند</p> | <p>حرفت اگر به موج خطر آب داده اند
 123a A خطت همیشه نشئه فروز ست و شعله سوز
 130a E آتش به جای خون شد از زخم من برون
 132a I زخم مرا لیست شکر خند متصل
 حالت غریب نیست اگر میل خون کند
 تیغ نگاه برق عنان ترا ازل</p> |
|--|--|

9/28 این و آن A : این آن E

30-29 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

گلزار حسن یار دگر آب داده اند	نورس همیشه سبز و بهار است متصل	123b A
	31	
		123b A
خم از جوش می اندر کوشه میخانه می سوزد	نفس در سینه ام از حسرت پیمانه می سوزد	130a E
		132a I
سبو ریزد صراحی می گذارد خانه می سوزد	به این شوخی که بینم گر تو باشی ساقی ای مشب هم	
3 که در بیرون در می ترسم این پروانه می سوزد	چراغی می نما ای شمع از روزن سرت کردم	
وفای شمع را نازم بس از پروانه می سوزد	به پیش یار خود را محو کردن سهل می باشد	130b E
		132b I
خدر کن کاین سپندی صدا کاشانه می سوزد	ز تاب خال آخر گل کند رخساره جانان	
6 دلم بهر خدایاران عجب بالا نمی سوزد	به قد یار می سوزد گهر که یار کاکل را	
نزاکت را به این شوخی مکن دیوانه می سوزد	رخت خوی می کند تاب تگاهی بر نمی دارد	
دل عاشق اگر چه آتش ست اما نمی سوزد	مترس ای غم اگر در دل گزیدم فکر رخسارش	
9 نصیحتهای خویش از طعنه بیگانه می سوزد	دل خون کشته محرومیم را بیشتر نورس	
	32	
		123b A
این وبال از شرف طالع پرویز شود	که گمان داشت که گلگون پی شبیدیز شود	130b E
		132b I
از نسیم نفس طعنه زنان تیز شود	آنچنان شیفته ام کآتش رسوایم	
3 صور چون پرده زن نغمه برخیز شود	ترسم از بیخودی درد نیایم خود را	
کریه حلقه شیون طرب انگیز شود	بزم می غم برد این مژده غم می آرد	
طبع کافور ندیدم که شرر خیز شود	سینه ات آتش و رخ آتش و گردن آتش	
6 دشمنم باش که بر زخم نمک ریز شود	نیش الماس ز داغ جگرم مجروحست	
نیشکر کلکم و نطقم شکر آمیز شود	وصف لعل لب یارم به دل آمد نورس	

=====

2/31 صراحی A : صراحی EI

=====

31 هزج : مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

32 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن

33

	از صبر بر آشفتنند داغم به جگر کردند	124a A
	باد از نفس عیسی باشد اگرش غرقست	130b E
		132b A
3	از شکوه زدم چون دم آزرده بتر کردند	
	آسوده چو این کشتی از موج خطر کردند	
	طوفان محبت را در کاسه سر کردند	131a E
		133a A
	راندند مرا از ده و ز شهر به در کردند	
	زخمی که ندارد خون در کار جگر کردند	
6	فریاد که فریادم محروم اثر کردند	
	شمشیر سپاهانش سیراب شکر کردند	

34

	یک شهر غمت در دل دیوانه چنین باید	124a A
	اسباب توکل هم دادم به بهای غم	131a E
		133a A
	طوفان تگرش از دل جوشد نبرد بومش	
3	معموره عشقت این ویرانه چنین باید	
	در مسلک سربازی پروانه چنین باید	
	مستانه چنان باشد فرزانه چنین باید	
6	کاشانه چنان باشد بتخانه چنین باید	
	مجنون خردمند است دیوانه چنین باید	
	نورس تو می گویی میخانه چنین باید	

=====

1/33 صبر AE : جسر A // 7/33 سپاهانش A : سپاهانش E // 6/34 باشد A : شاید E // 7/34 شاهنشاهی است A

: شاهنشاهت E

=====

33-34 هزج : مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

	124a A	
ساقیا جام می لعل بده تا شکند	131a E	محتسب را به بغل سنگ که مینا شکند
	133a A	
سر خود را شکند هر که دل ما شکند	124b A	بشکن آینه و آنگه بنگر بر رخ خویش
3 تیر انداز به من یا فکنند یا شکند	131b E	مطلب سینه ز تو لذت زخم دگر است
نوک خاری که درین مرحله در پا شکند	133b A	رهروان زود زند بر سر دستار گلش
طاق کسری سر جم پیکر دارا شکند		ریزه سنگی که ز طاق دل منظوم افتد
6 توبه از باده و دلبر بود اینها شکند		توبه کردیم که از توبه نه کردیم مگر
بت این طایفه فردا پس و فردا شکند		زاهدان را نبرد رنگ رخ امروز ز دوست
لشکر صبر ترا ناز زلیخا شکند		ناز کونه بکن ای دلبر کنعان آخر
9 محتسب گو که سبوی من رسوا شکند		خاطر آزرده بد مستی خویشم نورس

	124b A	
فتاده اند بهم تو امان خزان و بهار	131b E	نمی شوند زهم در جهان خزان و بهار
	133b A	
که دایمند درین گلستان خزان و بهار		ز جهره گل رعنا همین توان فهمید
3 ستاده بر سر سرو روان خزان و بهار		خبر ز خرمیش میدهد ز بی ثمریش
به باغ نیز بدان آنچنان خزان و بهار		ز بزم سوزش و سوزندگی شمع ببین
گشاده صفحه صد بوستان خزان و بهار		فناى دهر دنی را بلند می خوانند
6 بین چگونه شود هم رسان خزان و بهار		نظر به نورسی و نارسیت کن نورس

=====

3/35 تیر A : تیری EI // 7/35 امروز A: ایمروز EI // 3/36 بی ثمریش A : پمیش EI // 4/36 سوزندگی :
سوزنده گی AEI // 4/36 نیز بدان A : نیز بدان EI

=====

35 رمل : فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
36 مجتث : مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلن

37

	می شود آزاده هر کس گرد خود را در قفس	124b A
مرغ را از صید هرگز نیست پروا در قفس		131b E
	چون نسازد چاک پیراهن نغوطد گل به خون	133b A
بلبل شوریده اش بسته است حالا در قفس		132a E
	خنده گل کرد گل در محبس مینا اسیر	134a A
3 لب گشودنهای بیجا کرد ما را در قفس		
	آن پری رو نازنین را مائل خود ساختیم	125a A
آفرین صیاد ما را کرد عنقا در قفس		
	در وطن کوتاه می باشد زبان لاف زن	
6 طوطی از غربت گزینی گشت گویا در قفس		
	خواهش پرواز دارد جان سبوی یار لیک	
چون کند این مرغ عاجز بال و پر را در قفس		
	از عدم نوری رها شد پای در گل شد به تن	
6 شد خلاص آنجا ز دام افتاد اینجا در قفس		

38

	کردم سیاه روشنی روزگار خویش	125a A
دادم به دست مردم چشم تو کار خویش		132a E
	سر گشته واردم تن خاکی جو گر باد	134a A
هر جا که هست پا به گلم از غبار خویش		
	از ضعف بس که تیره به چشم وطن شدم	
3 رفتم برون جو سرمه ز چشم از دیار خویش		
	عمرم حریف مدت وعده وصال نیست	
بنویسم این حکایه به سنگ مزار خویش		
	کردیم دوش گردن کافور او خیال	
6 بستیم مرهمی به دل زخم دار خویش		
	کستاخ بوسه دختر رز زد به لعل یار	
6 ای شیشه خاک شو که ندانی عیار خویش		
	بیکانه چگونگی کار خود مباحث	
نورس به دیگری مسیار اختیار خویش		

1/37 هرگز AE: گزف // 2/37 نغوطد AI: نغوطد E // 5/37 گزینی AE: گزین A // 6/37 پروا EI //

5/38 زخم دار AE: زخم دار A

37 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

38 مضارع: مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن

39

کشد همیشه مرا سوی دام دانۀ خویش
 به وقت لاله بکن عشرت کیانۀ خویش
 3 سر ملول خود و سنگ آستانۀ خویش
 به جای خویش نشین پر مرو به خانۀ خویش
 چنین تهی ز تجمل مساز خانۀ خویش

برون شدم پی قسمت ز آشیانۀ خویش
 به صحن سینه به چین مجلسی ز داغ جگر
 اگر به بالش صدرم برات رخصت نیست
 به رسم طرح تکلف حقیر دارندت
 به زرد رویی سیلاب رحم کن نوریس

125a A
 132a E
 134a I
 132b E
 134b I

40

هند و گرفته دور حرم را غلط غلط
 در مصحف است ز آنکه نوشتن غلط غلط
 3 فنوخته آه کرده درین یک نقط غلط
 این سیل را به غیر دل من محط غلط
 اینست در شرائط عشقم فقط غلط

گردیده گرد روی ترا زلف و خط غلط
 نقاش هوشدار چو آیی به خط یار
 حرف دهان یار مرا منشی قدر
 بازور عشق حوصله تنکست چرخ را
 نوریس خیال وصل که هم می دهد سرور

125b A
 132b E
 134b I

41

خانه ای دارم پر از آتش بیا ای سیل اشک
 روغن بادام می سوزیم در قندیل اشک
 3 یوسفی پیدا شود از هر حباب نیل اشک
 گر نساییدی به چشم بپر کنعان میل اشک

سینه ام تنور حسرت گشت از تقلیل اشک
 با خیال چشم او روشن چراغ گریه ایم
 تو همان ای پیر آگه گریه را سامان بده
 گریه کن کز بوی پیراهن نبردی شمه ای

125b A
 132b E
 134b I

2/39 به چین EI - : A // 3/39 رخصت AI : رحمت E // 5/39 تجمل AE : تحمل I // 3/40 قدر AE : قدز I //

1/41 گشت AI : کشف E // 4/41 پیر AE : پر I

39 مجتث : مفاعلتن فاعلتن مفاعلتن فعلن

40 مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلتن

41 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلتن

هر که کرد امروز با خون جگر تبدیل اشک	خنده بر گلها زند فردا به گلزار بهشت	133a E 135a A
6 آب روی ماست این نورس مکن تذلیل اشک	بهر تسکین لهیب آتش داغش مریز	
	42	125b A
کرده به ره بسان چه بل هم اضل سبیل	باید به خشته غم عشقت اجل سبیل	133a E 135a A
از خویش رفتگان می غشق سلسبیل	خواهی به سلسبیل بری راه و بر خوری	
3 گر یش چشم جان بودت فی المثل سبیل	جز پیر می کسست نماید ره حرم	
صهای غم که بود به روز ازل سبیل	هر کس به قدر حوصله جامی به سر کشید	
نورس دراز گشت زطول امل سبیل	از جذب شوق امید مدد کرد می ولیک	
	43	126a A
وگر نه سدره یوسفش نگشتی نیل	ز عشق بود نرفتی به مصر اسرائیل	133a E 135a A
چه آتش است که افروختی درین قندیل	پر ملائکه سوزد ز تاب دل یارب	
3 ز سر مه دور بود چشم شوخ او یک میل	بریده نافش با ناف آهوی وحشی	
ره حرم بسپردیم و اعمیست دلیل	فتاده پی عقلیم در طریق سلوک	
نظر بر آتش من جنت است نار خلیل	به دوزخ غم غربت فتاده ام نورس	
	44	126a A
آدمی ناهد به یشم گویی آدم نیستم	جز خیال آن پری با هیچ همدم نیستم	133b E 135a A
همشینانم نمی فهمد که هستم نیستم	فکر بار یک سخن از بس خیالم کرده است	135b A
3 دست کوتاه دار من آزرده غم نیستم	درد هجران آشنای وصلتیم دارد طیب	

=====

5/41 امروز A : ایروز E // 5/42 دراز AE : دراز A // 6/43 و اعمیست AE : اعمیست A // 1/44 ناهد A : ناید E

=====

42 مضارع : مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن

43 مجتث : مفاعلن فاعلاتن مفاعلن فعلن

44 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

اشتهای خود چرا سوزم بنان گرم خلق
می خوردم سخت دل خود بند اشکم نیستم
نورس ار بار دگر مینای می دستم دهد
گر ندارم دست از آب کوثر آدم نیستم

45

تا به کی هجر تو بر خویش گوارا بکنیم
تا کجا با فلک ای شوخ مدارا بکنیم
عزالت از مردم ناجنس بداریم ای یار
بنشینیم به یک گوشه تماشا بکنیم
قد بر افراز ییا با تو به گلزار رویم
خنده بر گل زده در گل قد طوبا بکنیم
عشق پنهان نشود کور شوند از مردم
شعله پنهان ز چه در خانه مینا بکنیم
نورسا خیز به سر منزل میخانه رویم
خدمت پیرمغان حرمت صها بکنیم

126a A

133b E

135b A

46

دردم بغایتیست که چون آه می کشم
صد برقع سیه به رخ ماه می کشم
آن شخص نیست چرخ که دولت دهد به کس
بیهوده فکر مال و غم جاه می کشم
آن جذبه ای که هست مرا کو شوم ضعیف
صد کهر با به رشته یک گاه می کشم
در روز رستخیز ز دل تاک سر زند
این جام باده را که سحر گاه می کشم
نورس دمار می کشم از روزگار خصم
یک بار اگر که نعره الله می کشم

126b A

133b E

135b A

47

از رخ به خواهش لب شکر گذشته ایم
زین می برای ساغر کوثر گذشته ایم
موی میان تیزتر از تیغ یار را
تا فکر کرده ایم ز خنجر گذشته ایم
شیرین تر ز لعل لب تو ندیده ایم
از قند هار و مصر مکرر گذشته ایم
باما چه می کند اجل ساده لوح گو
ما عاشقیم در ازل از سر گذشته ایم

126b A

134a E

136a A

=====

4/44 بنان E: به ناخن A // 1/45 گوارا A: کو را E // 2/45 بنشینم E: بنشینم A // 4/46 رستخیز E: رستخیز A // 4/46 ز دل A: دل E // 2/47 خنجر A: خنجر E // 4/47 با ما E: با ما A

=====

45 رمل: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن
46-47 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

از رود باد عشق برابر گذشته ایم	مجنون ندارد از من ییادل تفاوتی	
6 همدست کودکان شده و در گذشته ایم	یودیده ایم سیل حوادث درین جهان	
نورس مگو مگو مگر از سر گذشته ایم	سودای زلف یار چگونه به سر بریم	
	48	
		126b A
مطیر ابر و بهار خزان نمی دانم	نهال بی برم و باغبان نمی دانم	134a E
		136a A
به چار سوی محبت زیان نمی دانم	گذشت عمر و هنوزم پر است کیسه شوق	
3 تو غیب می گویی من زبان نمی دانم	به من سخن ز دهانش مکن خموش خموش	
میرس از من ییادل چنان نمی دانم	چگونگی شب وصل آن بت وحشی	
نظیره می طلبم این و آن نمی دانم	ز اهل نظم به این نو زمین غزل نورس	127a A
	49	
		127a A
دود از نهاد شعله جواله می کشیم	چون می به یاد آن رخ چون لاله می کشیم	134a E
		136a A
فریاد می زنیم و همان ناله می کشیم	هر کس به درگه تو متاعی کشید و ما	
3 این هم خوش است و باده یک ساله می کشیم	قانع به کتنگوی مجاز از حقیقتیم	134b E
ما انتقام ماه خود از هاله می کشیم	ای غیرت نظر تو مسوز آن نقاب یار	136b A
خورشید را ز حبیب و بغل ژاله می کشیم	کوتاهی از تبسم گلهاست ورنه ما	
6 دامان او گرفته ز دنباله می کشیم	بگذشت عمر و ما ز پی برق چون گیاه	
مهر سکوت از لب کوساله می کشیم	نورس چو فیض نطق به عالم دهیم ما	

1/48 نهال AE: نهال // 1/48 مطیر و ابر بهار و خزان E: مطیر ابر و بهار خزان A: مطیر و ابر و بهار و خزان //

7-1/49 می کشیم E: می کشم // 6/49 عمر و ما E: عمر ما و A

48 مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

49 مضارع: مفعول فاعلات مفاعل فاعلن

50

حقه لعل شود وقت تکلم دهنم	بس که با فکر لبش رنگ یزیرد سخنم	127a A
پر ز خونابه اشک است سرا پای تنم	دایه ام گریه نیاموخته بر من ورنه	134b E
3 هر کجا هست سر سنگ ره خود شکنم	من ز سر کشتگی خویش فلاخن بستم	136b I
که مسیحا بتوان دوخت سوزن گفتم	تنگ چشمان نه چنان زخم زبان زد بر من	
ترسم آتش به بهشت آب به دوزخ فکنم	ره به محشر مدهیدیم به چنین سوزد سرشک	
6 به عدو آنکه به یک پیرهن آسود مستم	کاشتم پنبه و خرمن ز مغیلان بستم	
بره خصم روم چاه به گرداب کنم	هرگز آیین عداوت شناسم نورس	

51

همچو گرداب اشک چشم خویش در خم کرده ام	بحر طوفانخیز حرمانم تلاطم کرده ام	127a A
دوستان رحمی به من من خویش را گم کرده ام	نی به غربت یافتم خود را نه در بزم وطن	134b E
3 بارها در بار گه رفته تظلم کرده ام	ناله بی تأثیر ورنه در عطا امساک نیست	136b I
در سخن احباب را داغ تقدم کرده ام	کم گناهم نیست حق دردست نجم طالع است	127b A
رفتن آسان بود اما راه دل گم کرده ام	آتش منزل ندارد گرچه نورس کوی یار	135a E
		137a I

52

غزل مدیل به وصف راغب پاشا

بهر شمع مرده همسایه ماتم می کنم	بس که خود را با غم احباب در هم می کنم	127b A
قیمت این گوهر کمیاب ما کم می کنم	با چنین قحط سخن بذل سخن بیهوده بود	135a E
3 دود در کاشانه ادراک محرم می کنم	بس که خاموشی چکد از نطق ما وقت سخن	137a I

=====

5/50 مدهیدیم A : مدهدم Eİ // 14-1/52 می کنم A : می کنیم Eİ

=====

50 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن
51-52 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

باز امید خاطر خرم به عالم می کنم	صد جهان سودا و یک سر یک دل و صد آرزو	
توتیای دیده بیخواب شبم می کنم	گر کشیم آهی ز دل خاکستر خورشید را	
۶ پس چرا منکرشویم اینکار ما هم می کنم	حرمت می خدمت پیرمغان منکر نه ایم	
ناله از درمان فغان نارس ز مرهم می کنم	خسته ناز اطباییم و داغ منتییم	
آرزوی التفات صدر اعظم می کنم	عهد استغنا ز لطف خلق بستیم و همین	
۹ متصل دفع هجوم غصه و غم می کنم	آن هنرمند هنرور دوست کز احسان او	
ز آسمان تا آستان نه پایه سالم می کنم	خاکبوس در گه قدرش چو در دل ره دهیم	
با رگ رنگ گهر تاییم و محکم می کنم	رشته اندیشه در وصف صفای گوهرش	
۱ وصف ذات او نمی دانم چه با هم می کنم	در شب صاف تجلی اخنیاچ شمع نیست	
۲ اکتساب اعتبار هر دو عالم می کنم	گر ز نیم از صورت و معنای و فال مراد	128a A
تا دل خود را به کام دوست خرم می کنم	دوستان دشمنانش شادباد و نامراد	135b E 137b I

53

غزل مدیل به مدحت کتخدای صبحی زاده افندی

همانا نعل در آتش کباب ساکنی دارم	به بزم می دل پر پیچ و تاب ساکنی دارم	128a A 135b E 137b I
حباب نشوه در جام شراب ساکنی دارم	به فریاد آورد طاس سر جمشید را شوقم	
۳ جهان می سوزم اما التهاب ساکنی دارم	شرار انتقامم می تراوم از دل منظوم	
به راه سیل محکم آسیاب ساکنی دارم	دم سر کشتگی از کریمه بیتاییم پرهیز	
سیه روزم میدار آفتاب ساکنی دارم	به برق تیره بختی خرمن مهتاب را سوزم	
۶ سحاب کوه تمکینم شهاب ساکنی دارم	زنم زخم نهانی در دل ظالم به تیغ عجز	
چو بخت سخت دشمن انقلاب ساکنی دارم	مگر دولاب دوران در کف خویش افتدم ورنه	

=====

10/52 خاکبوس EI: خاکبوس A // 1/53 پیچ و تاب A: پیچ تاب EI

=====

53 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

- گل معنیست خرم از من اما کس نمی داند
 نترسم بعد زین از انقلاب آسمان نوری
 به میدان مدیحه جلوه مشکل آیدم از دست
 تلون در نهادش نیست کرم جرم اگر پرسند

54

- شورشی در کار عالم کرده ایم
 ای طرب ما خوی باغم کرده ایم
 3 بهر زخم سینه مرهم کرده ایم
 ما گله در گنج غم خم کرده ایم
 از برای خضر ماتم کرده ایم
 6 طعنه ها بر دولت جم کرده ایم
 تا وضو با آب زمزم کرده ایم
 اینچنین دیوانگی گم کرده ایم
 9 عالم را ما که درهم کرده ایم
 پیش از این این کار ما هم کرده ایم
- ز اشک حسرت دامنی نم کرده ایم
 128a A
 135b E
 137b I
 136a E
 128b A
 138a I
 با نمک الماس را آمیخته
 حلقه بزم طرب زندان ماست
 عاشقان را زندگی مرگست و بس
 با سفال کهنه در میخانها
 داده ایم آوازه با آلودگی
 به افسون عقل دوش از خود شدیم
 یک نگاه گرم ما را زد بهم
 عشق و بدنامیست نوری توأمان

55

- به چاک سینه ز سخت جگر رفو بستم
 128b A
 136a E
 138a I
 ز بس به درد و غم روزگار خو بستم
 ز پیش خلق به ذل نیاز گشتم خم
 یل از برای گذشتن ز آب رو بستم

9/53 بعد زین EI: بعد از این A // 10/53 دارم EI: - A // 4/54 حلقه A: خلقه EI // 5/54 زندگی E: زنده

گی AI // 7/54 آلودگی: آلوده گی AEI // 7/54 وضو EI: وصف A

54 رمل: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فاعلن

55 مجت: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

- 3 هزار توبه شکستم یکی سببو بستم
گذشتم از یم غم در بغل کدو بستم
قطار قافله سرمه در گلو بستم
6 سپر ز سینه گرفتم زره ز مو بستم
به نیز ناخنی ترک آرزو بستم

56

- جانا ترا که گفت نه آینه بر زمین
افکنده ایسم آینه سینه بر زمین
3 ای برق شور خیز بمایی نه بر زمین
تقدیر وا گذاشته آینه بر زمین
بندارم آن پری زده آینه بر زمین

128b A

136b E

138b A

129a A

57

- دامن آلوده باشد پرده سامان من
ورنه حیرانی ندارد چشم من قربان من
3 تا میسر کشت مطلب بر لب آمد جان من
خلقه فتراک باشد دیده حیران من
از رک اندیشه شد شیرازه دیوان من

129a A

136b E

138b A

=====

3/55 شکستم A: شکسته م //E 4/55 یم A: سر //E 2/56 شکست پرستند و بین E: شکست و پرستند و ما

بین A: شکست و پرستند و ما بین A // 3/57 و جانان و لیک E: جانان لیک A // 4/57 حلقه A: حلقه E

=====

56 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

57 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

58

و ای بر حال غریبی کش بود در چین وطن	شد دل آواره را آن کاکل مشکین وطن	129a A
کس مبادا همچو من آواره چندین وطن	هم ز جان دورم هم از دل هم ز جانان هم ز خود	136b E
3 غربتی ناچار در ضمن است آه از این وطن	بر زمین پایت نمانند و برانند از جهان	138b I
همتی ای بخت بد تا خانه زین زین وطن	در وطن زندانیان را موی غربت جنت است	137a E
تا شود مشتاق اخوان هم به تو شیرین وطن	بایدت نوریس چو زنبور عسل غربت گزید	139a I

59

ای جفا دوست وفادشمن من	جان من دهر فراهم زن من	129a A
خون شمشیر تو بر گردن من	عاشقان را بکش و هیچ مترس	137a E
3 زن دهرار شده بودی زن من	ضعف معلوم چه بودی عذرش	139a I
اشک دزدد مگر از دامن من	نتوان شست غمم را طوفان	129b A
یوسف آورده به پیرامن من	غیرت حسن به نازم کآخر	
6 پاره‌ها از پس پیراهن من	چون زلیخا بنماید گاهی	
کیست این نغمه زن گلشن من	نورس این نیست سخن اعجاز است	

60

در روز خنده کردن و شبها گریستن	دانی که چیست واسطه ناگریستن	129b A
ورنه نمک ندارد فردا گریستن	امروز خنده را بگذار ای اسیر عیش	137a E
3 از خصم خنده کردن و از ما گریستن	خواهد نتیجه داد به عکس مقدمات	139a I

=====

4/58 موی AE : سوی A // 5/59 پیرامن AI : پیراهن E // 2/60 امروز A : ایمروز EI

=====

58 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

59 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فعلن

60 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلاتن

- این درد عاشقیست دوا را چه جای دخل
شادی به وصل دلبر خود کام و غم به هجر
چندین هزار شوهر خود را به خاک کرد
ای غنچه لب ببند که گل را گداختند 137b E
- بر بر خسته تن زدن به مسیحا گریستن
بیهوده خنده کردن و بیجا گریستن
هرگز ندیدم از زن دنیا گریستن 6
از خنده ات نمی چکد الا گریستن
بستند عهد قهقهه ات با گریستن 139b A
طوفان مسافه بود ز خود تا گریستن 9
یا خنده یا غریب زدن یا گریستن
نورس خوش است هر چه رسد رو بگوی یار
- 61
- سپهر خم شده از احتمال محنت من 129b A
137b E
139b A
ز یک دریچه برون کرده اند سر کویی
اجل نبیندم از ضعف فارغ از مرگم 130a A
امید عاطفتی داشتیم ز همکاران
ز خون دل دهم جیره آسمان نورس
- 62
- بر میان دامن چو گردی رو برو با من مزن 130a A
137b E
139b A
در قفس مردی اگر داد سخن ده همچو ما
بی نوقع باش ازین نودولتان سخت دل
روز اگر با تو بود خورشید شب ما دیگر است
کرک طبعانند نورس یک سر اخوان زمان
- عدم رمیده زیم وقوع حسرت من
صبح عید یتیمان و شام غربت من
مگر مدد کندش شعله حرارت من 3
زمانه را محل است گر کند سیاست من
نصیب هیچ مبادا الهی عشرت من
- شور مفنک در جهان بر آتشم دامن مزن
لاف شعرای بلبل کم مایه در گلش مزن
شیشه ای بر آب روی خویش بر آهن مزن 3
لاف مردی می زنی حرف وفا بازن مزن
قصه یوسف مگو و دم ز پیراهن مزن

=====

5/60 کام و غم EI : کام غم A // 3/61 ضعف AI : ضعف E // 4/61 محل A : به حل EI // 4/61 گر A : ار A // 5/62 مگو AE : بگو A

=====

61 مجتث : مفاعلن فعاتن مفاعلن فعلن
62 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

المعمیات

بسه نسام لییب

جهان را اگر گیرد ابر بهار بیارد مرا آتش از روزگار

131a A

139a E

141a A

بسه اسم غنی

نیفتد به دامان ما حبه ای کند آسمان گر کواکب نثار

بسه نسام عطار

شوم همچو بلبل پر از درد دل چو دورم کند چرخ ظالم زیاد 3

بسه اسم عطار

نهم یایی در وادی نیستی بدارم دل از جان و دل بر کنار 141b A

بسه نسام حلیل

کسی را دل خود بود رام کاو سر خود سیارد به زلف نگار 131b A

به اسم کمال

6 ز چرخ فلک یا به دامن کشیم اگر ما به دل ره دهیم آشکار

به نام حسین

چو عکس سر زلف آن ماه وش فتد در دل جام نامش بر آر

به اسم عبدالاحد

کند سرو را بست قدت به پای ز عیب کسان دیده را دور دار

به اسم نوریس

9 نه از مبدأ دائر افکن بنه به پاستوی را و دندان فشار 139b E

به اسم ابراهیم

کشی با درد بیایان گر آهی بر آید جوی خون تاه ز ماهی

به نام کمال

چو بلبل سوختیم اندر گلستان بکن ای گل به سوی ما تگاهی

به اسم عمر

12 دو چشم خون مردم ریخت اما یکی از سرمهای اندر سیاهی

به نام محمود

142a A به حدی موم شدم در بزم دلدار که شد دشمن به گاه صبحگاهی

به اسم نوریس

132a A به سوی یار دل را وافرستم که ابرویش کند فریاد خواهی

به نام لامعی

=====

6 کشیم El: کشم A

=====

14-10 هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

- 15 نیست با من لطف آن دشمنیست دوست و دشمن نیک کش بدپروست
 به نام رمضان
- تاب آوران طارم افلاک نگشت چندانکه جفاهای تو در من بگذشت
 به اسم ابراهیم
- 140a E بر آمد ز چشمش دو تیر و دهیم به کس در دل کش به کش در کمان
 به اسم راغب
- 18 ترا تشنه پر دیر شد دیده ایم بیابهر تو آب گردیده ایم
 به اسم سلیمان
- 142b I در نهانخانه شیخان که شر ریار ریاست دل صها زدگان در سر زلف تو رواست
 به نام سیاوش
- 132b A یکی از مبدأ ناقص یکی از مبدأ زایند بیفکن جمع کن در زیر شان نه مستوی اما
 یکی بر مبدأ دائر فزا نصفش برون انداز بز ن نصف اخیرش را بهیای این همه جانا
- 21 به اسم امیری
- فتاده ام شب وصلت به دامن دلدار که او فتاده ام ای یار بنده را بردار
 به نام زینب
- دل دل را بر دل دل دل زن نباید این همه دل بستگی به شیوه زن

17 و آ: - AE // 19 زدگان آ: زده گان A // 19 این معما در نسخه E وجود ندارد

- 15 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
 16 هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعل
 17-18 متقارب: فعولن فعولن فعولن فعل
 19 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فعلن
 20-21 هزج: فعیلن فعیلن فعیلن فعیلن
 22-23 مجتث: مفاعلن فعیلاتن مفاعلن فعلن

بـه اسم عمـر

140b E تا گرفتیم زدست یار شراب در گذشت آفتاب عالمـنـاب 24

بـه اسم رشـید

143a ا در دل چومه روی تو جا کرد مرا شد تیره به چشم خون چکان هر دو سرا

بـه اسم زینـب

دل دل را بـه دل دل دل زنی گر ندانی که چه گردد چو زنی

بـه نام فـهیم

133A a بنشینند اگر باده گساران از جوش ابدی غم بنشیند به دل باده فروش 27

بـه اسم طنـاز

تا خطا گیر از ختن ازیا دراران اهوان تا ترا باشد به فرمان نگین هندوستان

بـه نام مصطفـی

بگذار خواهی ار دهدت از خمار سر در زیرای باده کشان یک دو بار سر

به اسم امین

141a E آه بودی مدد از بخت به این شید اول جای می داشتی در دل آن دریا دل 30

=====

25 چو Eا: تو A // 29 در اران E: در ازان Aا // 30 شید Eا: شیره A

=====

24 خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

25 هزج: مفعول مفاعلن مفاعیل فعول

26 خفیف: فاعلاتن مفاعلن فعلن

27 رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

28 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

29 مضارع: مفعول فاعلاتن مفاعیل فاعلن

30 رمل: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بِه اسْم زینب

مرد میدان عشق بود از طعن کوه کن گرچه احتیاط نمود
چکند در زمانه مرد نیافت ز آن سبب بازن اختلاط نمود

بِه اسْم سراج

143b A گره اگرچه گشاد از درون طراوت باغ به سرو لیک نهادم هزار خونین داغ 33

بِه نِـسَم بزمکی

بیست بزم گفت واعظ تا کی این مینای می صد رهش گفتم نفهمد شد ز وی می گلشنی

بِه اسامی سلیم, علی, سمن, صمد, شمع, عمار

133b A چشم بر من عاقبت خون می شود گر به بزم اشک جیحون می شود

بِه نِـسَم بلقیس

141b E گر همی خواهی که دانی نام آن محبوب زن قلب قلب قلب را دریای قلب قلب زن 36

بِه اسْم قنبر

نمایمت روش نسبت مؤلفه را اگر مراد بود نام نامی آن مه

بزن به بیکر یک نامراد کن حاصل مأل دوسه کم از مال اوسطه مه و ده

=====

34 گلشنی AE : گلشن A // 36 گر AI : اگر E

=====

31-32 خفیف : فعلاتن مفاعلن فعلن

33 مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

34 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

35 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

36 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

37 مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

38 مجتث : مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

به نام نزهت دواتدار

- 39 ای چرخ تهی مایه به سر داغنت بس نقش قدم دوپادشاه قهار
144a ا معلوم نشد طبیعت دورانت سر باخته است آنکه ترا گشت دوچار

به اسم طاهر

- ثلث ربع ثلث را از مبدأ زائد بگیر بر فراز خمس ثلث ربع آن ثلث آور نه
42 نیم عکس مستوی کاو مبدأ دائر بود نه به دامان شان ولی سر رشته را از کف مده

به نام زینب

- 134a A از حمل چون دور گردید آفتاب شد ز میزان و زحل او سطش زیر
با کمال عشر سدس سی و چار چون مه آید قرآن نامش بگیر

به اسم لاله

- 45 ای لاله زار علم و گلستان معرفت خواهم گلی ز باغ تو چینم به دست شل
ضعف کمال چنج بگیرد نگاه دار هم خمس سدس آن برسان نزنند ما خصل
اعظم ز عشر مال ده و خمس آنکه بود بر گیر و با طبیعی آحاد کن عمل
48 یا خود بزن به گوشه دستار یا فرست در نزد این فقیر سر اسیمه خلل

=====

41 آور A: آر و E // 46 پنج A: نخ E

=====

39-40 هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعل

41-42 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

43-44 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فعلن

45-48 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

رباعیات

	1		135a A
بر تو گره کار دگر می گذرد	هشدار که شام و سحر می گذرد	143a E	
		145b I	
ایام شباب زودتر می گذرد	ای عمر گران مایه من از سیلاب		
	2		135b A
مردم عبث از یس سیر می گذرد	تیرست قضا که بی اثر می گذرد		
هر کو گذرد ازین گذر می گذرد	مهرست اجل که بی پیش ساخته اند		
	3		142b E
صدای سرمه خاکش به اردبیل رسید	چو کرد افغانه نهضت به سوی اسپاهان		
که از اصابع فرعون خون به نیل رسید	چنان به تیغ و عصا زخم خورد مردم شهر	136a A	
	4		143b E
رنگ از نهاد شعله جواله می کشیم	تصویر جلو تو که چون هاله می کشیم	146a I	
فریاد می زنیم و همان ناله می کشیم	هر کس به درگه تو متاعی کشید و ما		

=====

1-2 هزج : مفعول مفاعیل مفاعیل فعل

3 مجت: مفاعیل فعلاتن مفاعیلن فعلن

4 مضارع : مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

5

سینه ام تَنُور حسرت گشت از تکلیل اشک خانه ای دارمپیر از آتش بیا ای سیل اشک
با خیال چشم او روشن چراغ گریه ایم روغن بادام من سوزیم در قندیل اشک

6

بر وسه دن بو قطعه صدر اعظام راغب پاشایه ارسال ایتمشدر

در جوار چون تو منعم کف بهم سودن گرچه در کنار آب حیوان تشنه لب بودن گرچه
دست ویا دادت خدا دستی نمی گیری چرا ناخن بس تیز داری عقده نگشودن گرچه

137a A

144b E

147a I

7

کتخدای صدر عالی ولی افندی یه یازیلان

زینچنین بیطاعتی کی کار بگشاید مرا بوی خون معصیت از تبت می آید مرا
لاله داغم می کند خارم خالاند گل به چشم من اسیرم هیچ جا خاطر نیاساید مرا

137b A

145a E

147b I

8

بتی دارم تقافل بیشه دارد ولی بیوسته لطف اندیشه دارد
به صورت خصم و در سیرت خلیل است یر تیرش زبال جبرئیل است

=====

5 این دو بیت در نسخه A وجود ندارد // 7 زینچنین A: ز آنچنین EI // 7 به چشم A: به خشم EI // 8 خصم A:
خضم EI

=====

5-6-7 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن
8 هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

ابیات مفرد

1	سر کیسو و چینت خطایی	138a A
	لبت از کشتور روح آشنایی	145b E
		148b I
2	مستان به یاد چشم تو چون جام می کشند	138b A
	می را ز صورت گل بادام می کشند	146a E
3	یای بر یأس فشردم غم امید گذشت	
	که گمان داشت که این درد و دوایی دارد	
4	بس که خو کردم به درد غربت و داغ فراق	
	در وطن خود را به نزد یاریندارم غربت	
5	نیستی از بس که مخصوص نهادم گشته	
	طفل من از رحم مادر به وجود آید برون	

=====

2 راز AE : زار I // 4 نزد AE : ترد I // 5 ایی مفرد در نسخه A وجود ندارد

=====

1 هزج : مفاعیلن مفاعیلن فعولن

2 هزج : مفعول مفاعیلن مفاعیلن فعل

3-4-5 رمل : فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

- 6 146b E به روز وعده دیدار ما ترمیم داد سخت است
کلید از موم و قفل الماس این در دازه بخت است
- 7 139a A کس به دل چون ناله دزدد خون سودا می خورد
می فتد در آتش تب هر که سر ما می خورد
- 8 ستاره سیاهی بلانست سخت
هنر عیب گردد چو بر گشت بخت
- 9 گریه ام طوفان فریاد جهان آشوب شد
صد نمکدان ریختم بر داغ دل تا خوب شد
- 10 چه طوفانها تراود از زمین عرصه محشر
به این تر دامنی گیرم اگر راه قیامت را
- 11 147a E سرشک دیده گریان فزون کند شوقم
نمک زیاده کند نشئه شراب مرا
- 12 پسر کردم از شراب چو جام و سبوی خویش
تخت دیوان نوری دیدم سیل در ره شم ابروی خویش به قلم محمد رفیع آمدی
- 13 کی بود یارب که جانان بشنود پیغام ما
نامه را می سوزد از حسرت سواد نام ما

12 تخت دیوان نوری، به قلم محمد رفیع آمدی A: -EI // 13 این بیت در نسخه A وجود ندارد

6 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

7 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

8 مقارب: فعولن فعولن فعولن فعل

9 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

10 هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

11 مجتث: مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلن

12 مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

13 رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فهرست

	آصف اعظم، ۳
جهنم، ۵۰	آصف گردون، ۶۸
جیحون، ۷۷	آصف محمود خان، ۳۵
	ا
چ	ابراهیم، ۷۵، ۷۴
چین، ۳۸، ۷۰، ۷۲	ابن مقله، ۳
ح	احمد نیلی، ۱۲، ۱۴
حریم، ۴، ۱۴، ۲۸، ۴۳	ارم، ۵، ۳۳
حرم، ۴۸، ۴۹	اردبیل، ۷۹
حسین، ۷۴	اسپاهان، ۷۹
حلیل، ۷۳	استانبول، ۱۱
خ	اسرائیل، ۶۳
خراسان، ۵۶	اسعد، ۷، ۱۰، ۱۷، ۲۲، ۲۳
خاقانی، ۱۱	افلاطون، ۲۳، ۲۷
خواجه، ۷۲	انوری، ۱۱
د	امین، ۷۶
دارالسلام، ۳۶	ایران، ۱۱، ۳۵، ۵۶
دوزخ، ۵۷، ۶۳، ۶۶، ۴۳، ۴۴، ۶۶	ایلخان، ۳۵، ۳۶
دولت، ۲، ۶، ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶	ب
ذ	بغداد، ۱۱
ذوالفقار، ۲، ۷۲	برمکی، ۷۷
ر	بلقیس، ۷۷
راغب پاشا، ۱، ۲، ۶۶، ۸۰	بوستان ارم، ۳۳
رستم، ۴	بهشت، ۱۰، ۶۳، ۳۳، ۳۸، ۴۳، ۴۴، ۶۶
رشید، ۷۶	بیت الحرم، ۶
رضوان، ۱۰	پ
رمضان، ۴	پیرمغان، ۶۴، ۶۷
روز الست، ۵	ج
روم، ۵۶	جنت، ۶۳، ۷۰
	جبرئیل، ۸۰

11, 11
12, 30, 71, 71
78, 78
68, 68
9

3, 3
3, 88
0.7, 6, 6, 6, 6, 6, 6, 6
6, 6, 6, 6, 6, 6, 6, 6
0.7, 82, 82, 82, 82, 82, 82, 82
82, 82, 82, 82, 82, 82, 82, 82
82

64, 64
73, 73, 73, 73, 73, 73, 73, 73
64

88, 88
64, 31, 11, 11, 11, 11, 11, 11
88, 71, 71, 71, 71, 71, 71, 71
64, 64
73, 83, 83, 83, 83, 83, 83, 83
74, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
88, 88, 88, 88, 88, 88, 88, 88
88

78, 88, 88, 88, 88, 88, 88, 88
8, 8, 8, 8, 8, 8, 8, 8
8, 8, 8, 8, 8, 8, 8, 8
8

0, 0, 0, 0, 0, 0, 0, 0

64, 64
88, 88
64

3, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3
78, 38, 38, 38, 38, 38, 38, 38
64, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3
64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
64

64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
88, 88
74, 74, 74, 74, 74, 74, 74, 74
64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
64

11, 11, 11, 11, 11, 11, 11, 11
11, 11, 11, 11, 11, 11, 11, 11
64

64, 64
64

64, 64
60, 3, 3, 3, 3, 3, 3, 3
71, 51, 8, 8, 8, 8, 8, 8, 8, 8
64, 38, 38, 38, 38, 38, 38, 38
88, 88, 88, 88, 88, 88, 88, 88

64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
78, 16, 16, 16, 16, 16, 16, 16
88, 88, 88, 88, 88, 88, 88, 88
64, 64, 64, 64, 64, 64, 64, 64
64

م

محشر، ٤

محمد راضب، ٢

محمد اسعد، ١٧، ٢٢، ٢٣

محمود، ٢١

محمود خان، ٢٣

مسيح، ٢، ٧، ٦٦، ٧١

مصطفى، ٢، ٧٦

مصر، ٦٣، ٦٤

مغني، ١، ٤٢، ٤٣، ٤٤

ملائكة، ٦٣

ملك الموت، ٤٦

٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦١، ٦٢، ٦٣، ٦٤، ٦٥، ٦٦،

٦٧، ٦٨، ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٢، ٧٤، ٨١، ٨٢،

نيل، ٦٢، ٦٣، ٧٩

و

والي بغداد، ٤، ٥

هـ

هند، ٣٩

هندوستان، ٧٦

ن

نريمان، ٤

نورس، ٣، ٦، ١٨، ٢٠، ٢١، ٢٣، ٢٩،

٣٠، ٣٨، ٤٥، ٤٧، ٤٨، ٤٩، ٥٤، ٥٦، ٥٧

ي

يوسف، ٣٣، ٥٧، ٦٢، ٦٣، ٧٠، ٧١

يونان، ١٤